

**Podpora zvyšovania profesionality výkonu a rozvoj ľudských zdrojov v oblasti výkonu a služieb sociálnej inklúzie pre štátnu správu a samosprávu – I.
(kód ITMS: 27120130721 / 27130230023)**

Vzdelávací program

Efektívna terénna sociálna práca

(na úseku štátnych dávok a pomoci v hmotnej núdzi)

(Spracované v rámci podaktivity 1.2.3 národného projektu)

Erika Neubauerová

Bernardína Bodnárová

Richard Filčák

Daniel Škobla

Bratislava 2015

Tento projekt sa realizuje vďaka podpore z [Európskeho sociálneho fondu](#) v rámci Operačného programu Zamestnanosť a sociálna inklúzia.

www.esf.gov.sk

© Inštitút pre výskum práce a rodiny, Bratislava, 2015

Tento projekt sa realizuje vďaka podpore z [Európskeho sociálneho fondu](#) v rámci Operačného programu
Zamestnanosť a sociálna inklúzia.

www.esf.gov.sk

Názov výstupu

Vzdelávací program „Efektívna terénna sociálna práca (na úseku štátnych dávok a pomoci v hmotnej núdzi)“

Národný projekt

„Podpora zvyšovania profesionality výkonu a rozvoj ľudských zdrojov v oblasti výkonu a služieb sociálnej inklúzie pre štátnu správu a samosprávu – I.“

Podaktivita 1.2.3 národného projektu**Odberateľ**

Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR, Sekcia sociálnej a rodinnej politiky

Realizátor

Inštitút pre výskum práce a rodiny, Župné nám. 5-6, 812 41 Bratislava

Autori/ky výstupu

Doc. Ing. Erika Neubauerová, PhD.

PhDr. Bernardína Bodnárová, CSc.

Mgr. Richard Filčák, MSc. PhD.

Mgr. Daniel Škobla, PhD.

Uloženie výstupu

Inštitút pre výskum práce a rodiny, Župné nám. 5-6, 812 41 Bratislava

Forma archivácie

Printová, elektronická

Počet výtlačkov

5 (päť)

OBSAH

Úvod k dokumentu	6
A. Štruktúra vzdelávacieho programu	
1 Názov vzdelávacieho programu	8
2 Zaradenie pod príslušný NOČ.....	8
3 Cieľ VP	8
4 Cieľová skupina VP	10
5 Požadované vstupné vzdelanie, príp. prax v odbore.....	10
6 Profil absolventa/tky.....	11
7 Celková dotácia (rozsah) VP a jej rozloženie.....	13
8 Organizačná forma VP.....	14
9 Spôsob ukončenia VP	14
10 Obsah vzdelávania	14
B. Študijný text	
10.1 TERÉNNÁ SOCIÁLNA PRÁCA AKO EFEKTÍVNY NÁSTROJ BOJA PROTI CHUDOBE A SOCIÁLNEMU VYLÚČENIU	31
10.1.1 Sociálna exklúzia – teoretické východiská a európsky kontext	31
10.1.2 Chudoba ako sociálny, akademický a politický fenomén	33
10.1.3 Akademický prístup k chudobe a jej meraniu	36
10.2 MIESTO A VÝZNAM TERÉNNÝCH SOCIÁLNYCH PRACOVNÍKOV V BOJI PROTI CHUDOBE A SOCIÁLNEJ EXKLÚZII	40
10.3 FINANČNÁ GRAMOTNOSŤ PRE TERÉNNU SOCIÁLNU PRÁCU	53
10.3.1 Domácnosť a tvorba rodinného rozpočtu	54
10.3.2 Ako postupovať pri zostavení rodinného rozpočtu	56

10.3.3 Zabezpečenie peňazí pre uspokojenie životných potrieb – príjem a práca	60
10.3.4 Hospodárenie s peniazmi	61
10.3.5 Finančná zodpovednosť a prijímanie rozhodnutí	63
10.4 IDENTIFIKÁCIA RIZÍK A PREDCHÁDZANIE PROBLÉMOM PRI VÝKONE TERÉNEJ SOCIÁLNEJ PRÁCE V ŠPECIFICKOM KONTEXTE ŽIVOTNÉHO PROSTREDIA KLIENTOV/TIEK	66
PRÍPADOVÁ ŠTÚDIA	72
C. Záver	74
Použitá literatúra	75

Úvod k dokumentu

Vzdelávací program pre špecializačné štúdium pod názvom **Efektívna terénna sociálna práca (na úseku štátnych dávok a pomoci v hmotnej núdzi)** vznikol na základe odporúčania riešiteľského tímu podaktivity 1.2.1 NP a okruhu zainteresovaných expertov a expertiek, ktorí odporučili takýto vzdelávací program zaradiť do NP „**Podpora zvyšovania profesionality výkonu a rozvoj ľudských zdrojov v oblasti výkonu a služieb sociálnej inklúzie pre štátnu správu a samosprávu - I**“ (Repková, garantka NP: Manuál pre prípravu vzdelávacích programov, Bratislava, november 2014). Vzdelávací program **Efektívna terénna sociálna práca (na úseku štátnych dávok a pomoci v hmotnej núdzi)** je určený pre vybrané pracovné pozície: terénnych sociálnych pracovníkov/čok na úseku pomoci v hmotnej núdzi, terénnych sociálnych pracovníkov/čok na úseku štátnych sociálnych dávok, terénnych sociálnych pracovníkov/čok na úseku náhradného výživného, a zamestnancov/kyne obce vykonávajúcich agendu sociálnych vecí.

Pri tvorbe vzdelávacieho programu sme rešpektovali požiadavky zadávateľa (MPSVR SR), potreby praxe a inšpirovali sme sa koncepčnými materiálmi rezortov práce, sociálnych vecí a rodiny a financií.

Zdôvodnenie potreby témy „Efektívna terénna sociálna práca“ ako základ pre vzdelávací program

Často je ťažko identifikovať rozdiel medzi prvokontaktovou prácou „na úrade“ a terénnou sociálnou prácou; rovnako prácou, ktorá sa vykonáva na úseku štátnych dávok a na úseku pomoci v hmotnej núdzi; zamestnanci/kyne niekedy pri riešení sociálnych potrieb klientov/tiek neberú dostatočne efektívne do úvahy ich širšie sociálne zázemie, možnosti svojpomoci v rodine, podpornom kruhu, komunite; či naopak, tieto podporné mechanizmy preceňujú; môžu byť v práci zaťažení/é vlastnými predsudkami, čo môže sťažovať efektívnu komunikáciu s klientom/tkou a jeho rodinou; nemajú istotu, ako riešiť konfliktné situácie, do ktorých sa dostávajú najmä v kontakte s jednotlivcami, rodinami a komunitami dlhodobo materiálne a sociálne deprivovanými tak, aby dodržiavali ich ľudské práva, no zároveň nezneužívali príliš širokú spoločenskú solidaritu; významným problémom je uplatňovanie kontroly a represívnych opatrení v situáciách, keď sa očakáva stratégia posilňovania klienta/tky a dôvery v jeho/jej vlastný záujem o zmenu.

Návrh vzdelávacieho programu **Efektívna terénna sociálna práca (na úseku štátnych dávok a pomoci v hmotnej núdzi)** bol konzultovaný s pani Ing. Ildikó Polečekovou, ktorá bola kontaktnou osobou pri vypracúvaní vzdelávacieho programu zo strany zadávateľa.

Za rovnako prospešné považujeme pilotné overovanie vzdelávacieho programu. Všetci účastníci a účastníčky boli vecní a konštruktívni, vzhľadom na praktické skúsenosti dokázali jasne identifikovať sporné body a zaujať k nim stanovisko, resp. naformulovať odporúčania na skvalitnenie vzdelávacieho programu.

Prevažnú väčšinu pripomienok konzultantky a účastníkov a účastníčok pilotného overovania sme zapracovali. Touto cestou by sme im radi vyjadrili poďakovanie za podnetnú spoluprácu.

Autori a autorky vzdelávacieho programu

A.Štruktúra vzdelávacieho programu

1 Názov vzdelávacieho programu

Efektívna terénna sociálna práca (na úseku štátnych dávok a pomoci v hmotnej núdzi)

2 Zaradenie pod príslušný NOČ

Pomoc v hmotnej núdzi, štátne sociálne dávky, náhradné výživné, sociálna agenda vykonávaná v obciach.

3 Cieľ VP

Hlavným cieľom tohto vzdelávacieho programu je rozvinutie existujúcich poznatkov pre vybrané profesie sociálnych pracovníkov/čok, ktorí pôsobia ako terénni sociálni pracovníci/čky na pozíciách terénnych sociálnych pracovníkov/čok na úseku pomoci v hmotnej núdzi, terénnych sociálnych pracovníkov/čok na úseku štátnych sociálnych dávok, terénnych sociálnych pracovníkov/čok na úseku náhradného výživného, a zamestnancov/kýň obcí vykonávajúci agendu sociálnych vecí. Vykonávatelia/teľky zmienených pracovných pozícií prichádzajú do kontaktu s rôznymi skupinami osôb, ktorí poberajú pomoc v hmotnej núdzi i ďalšie štátne sociálne dávky. V podstate ide o dávky a príspevky, ktoré sú poskytované z verejných zdrojov a sú určené na prekonávanie nepriaznivej životnej situácie ale i na podporu v iných situáciách, ktoré spoločnosť považuje za také, že ľuďom, ktorí sa v nich ocitnú treba pomáhať. Niektorí poberatelia dávok ich nevyužívajú na také účely, na ktoré sú určené, niekedy dokonca spôsobom, ktorý poškodzuje ich samých, či ďalších členov ich rodiny.

Pri návrhu vzdelávacieho programu **Efektívna terénna sociálna práca (na úseku štátnych dávok a pomoci v hmotnej núdzi)** vychádzame z predpokladu, že základné poznatky pre výkon svojej práce získali cieľové subjekty ďalšieho vzdelávania v rámci tohto vzdelávacieho programu počas štúdia na vybraných školách, ale je potrebné ich rozvinúť o ďalšie, ktoré im pomôžu pri začleňovaní poberateľov/telik dávok a príspevkov do širšej spoločnosti, respektíve napomôžu tomu, aby ich práca v danej oblasti bola efektívna. Prax ukazuje, že život poberateľov/liek dávok nefunguje podľa knihy, dostávajú sa do rôznych problémov a sociálni pracovníci/čky v danej oblasti potrebujú sústavne získavať nové poznatky, ktoré im pomôžu efektívne pomáhať, ale zároveň aj dbať na to, aby poskytované prostriedky boli využívané na účely na ktoré sú určené a tiež aby neboli zneužívané.

Špecifické ciele vzdelávacieho programu v oblasti **Efektívna terénna sociálna práca (na úseku štátnych dávok a pomoci v hmotnej núdzi)** sme vymedzili nasledovne:

- Zvýšiť povedomie pracovníkov/čok vo vytipovaných pracovných pozíciách – konkrétne v pozíciách terénnych sociálnych pracovníkov/čok na úseku pomoci v hmotnej núdzi, terénnych sociálnych pracovníkov/čok na úseku štátnych sociálnych dávok, terénnych sociálnych pracovníkov/čok na úseku náhradného výživného a zamestnancov/kýň obcí vykonávajúci agendu sociálnych vecí o význame sociálnych dávok, ich účele a možnostiach pri začleňovaní poberateľov týchto dávok a príspevkov k dávke do širšej spoločnosti, aby si uvedomili, že sociálne začleňovanie je širší pojem ako poskytovanie pomoci v hmotnej núdzi (*efektívna terénna sociálna práca v kontexte sociálnej inklúzie, základné medzinárodné a domáce dokumenty*).
- Podporiť vnímanie poskytovanej pomoci v hmotnej núdzi a štátnych sociálnych dávok ako súčasť verejnej politiky zameranej na sociálnu pomoc, ktorá má zabrániť prepadnutiu ohrozených skupín do extrémnej chudoby a dostať sa do marginalizovaných pozícií v spoločnosti. V súvislosti s tým by sa mali naučiť korektne aplikovať relevantnú legislatívu, ale zohľadňovať aj iné možnosti pomoci, ktoré môžu byť veľmi efektívne pri začleňovaní poberateľov pomoci v hmotnej núdzi a štátnych sociálnych dávok do širšej spoločnosti (*uplatňovanie relevantnej legislatívy*).
- Podporiť praktické zručnosti, ale aj rozšírenie aktivít o nové metódy práce, používanie najnovších stratégií a nástrojov v terénnej práci.
- Podporiť komplexný a dynamický prístup k poberateľom/lkám pomoci v hmotnej núdzi, štátnych sociálnych dávok a náhradného výživného, osvojiť si metódy analýzy ich sociálnej situácie a vyhodnocovania reálnej situácie poberateľa/lky dávok a vedieť poradiť, čo ešte sa dá zapojiť do procesu uspokojovania jeho/jej potrieb.
- Podporiť povedomie sieťovania poskytovania pomoci, vedieť odporučiť na koho sa môžu obrátiť ak potrebujú riešiť nejaký problém a to hlavne v duchu predchádzania rizikových situácií; odporučiť aj inú pomoc, poradiť v súvislosti so zapojením iných subjektov do práce s poberateľmi/kami pomoci v hmotnej núdzi a štátnych sociálnych dávok.
- Podporiť povedomie subsidiarity pri poskytovaní pomoci v hmotnej núdzi a štátnych sociálnych dávok a inej pomoci. Vedieť pracovať s takými subjektmi ako je rodina, komunita, obec, zariadenia sociálnych služieb, školy, zdravotnícke služby, cirkev, charita, dostupné sociálne služby, občianske združenia, svojpomoc.
- Podporovať povedomie rozmanitosti klientov/tok a ich potrieb či problémov, prístupu ku klientom/tkam, uplatňovanie nediskriminačného prístupu, naučiť sa voliť vhodný spôsob komunikácie, ktorý bude zohľadňovať rozmanitosť klientov/tiek, ich vekové, etnické, vzdelanostné a iné charakteristiky, ktoré môžu ovplyvňovať postoj klientov/tiek k poskytovanej pomoci v hmotnej núdzi a štátnym sociálnym dávkam a odporúčaniam (*sociálno-psychologické spôsobilosti a zručnosti pre oblasť efektívnej terénnej sociálnej práce*).

- Viaceré z vyššie spomínaných charakteristík poberateľov/liek pomoci v hmotnej núdzi a štátnych sociálnych dávok majú špecifický rodový aspekt, ktorý by sa mal využívať v práci s poberateľmi/kami dávok (napr. chudoba starších žien je vyššia ako u mužov, na čele jednorodičovských rodín sú až v 90 % ženy – matky; *zohľadnenie rodového aspektu, ktorý prispeje k efektívnej terénnej sociálnej práci pri začleňovaní poberateľov/liek dávok a príspevkov k dávke*).

4 Cieľová skupina VP

Terénni sociálni pracovníci/čky na úseku pomoci v hmotnej núdzi; Terénni sociálni pracovníci/čky na úseku štátnych sociálnych dávok; Terénni sociálni pracovníci/čky na úseku náhradného výživného; Zamestnanci/kyne obce vykonávajúci/e agendu sociálnych vecí

5 Požadované vstupné vzdelanie, príp. prax v odbore

Vysokoškolské vzdelanie v odbore Sociálna práca, minimálne 1. stupeň, bakalár, Bc. so štandardnou dĺžkou trvania 3 roky (180 ECTS kreditov).

Sociálna práca (Social work science) je študijný odbor (3.1.14) zo sústavy študijných odborov, spravovaných Ministerstvom školstva, vedy, výskum a športu SR, ako oblasť poznania (§ 50 ods. 1 zákona č.131/2002 Z. z., v ktorej absolvent študijného programu (§51 ods. 1 zákona č. 131/2002 Z. z.) nadobudne profesionálnu spôsobilosť vykonávať svoje povolanie alebo sa pripraví pokračovať v nadväzujúcom vysokoškolskom štúdiu. Sociálny pracovník/čka – absolvent/ka bakalárskeho štúdia ovláda základy teórie a praxe sociálnej práce, má znalosti o úlohách štátnej správy, samosprávnych orgánov a neštátnych subjektov v oblasti sociálnej politiky. Je pripravený pre výkon:

- sociálno-správnych činností,
- sociálno-právneho poradenstva prvého kontaktu,
- sociálneho diagnostikovania a prognózovania,
- sociálnej prevencie, sociálno-právnej ochrany a depistáže,
- inej formy sociálnej pomoci (napr. krízová intervencia, **terénna práca**, resocializácia, vyjednávanie a zastupovanie klienta, **pomoc občanom v hmotnej a sociálnej núdzi** ap.)
- zriaďovania, koordinovania a organizovania sociálnych služieb.

Pri zostavovaní študijného programu **Efektívna terénna sociálna práca (na úseku štátnych dávok a pomoci v hmotnej núdzi)** sme vychádzali z predpokladu, že cieľový subjekt ďalšieho vzdelávania má znalosti z týchto oblastí: sociálno-filozofické, etické, sociologické,

psychologické, právne a ekonomické základy sociálnej práce, že ovláda metódy a techniky sociálnej práce (individuálna a skupinová sociálna práca, poradenstvo, umenie pomáhať, humanistické, psychoanalytické prístupy a pod.). Z praktických zručností predpokladáme výcvik a prax v sociálnej práci (návrik asertivity, sebazpoznávania, empatie, prax zážitkov na sebe, prax v roli klienta, prax člena tímu, prax v práci s minoritami a ďalšie). V neposlednom rade predpokladáme aj základné znalosti špecifik sociálnej práce vo verejnej správe v kontexte spoločenských, morálnych a právnych aspektov profesie.

6 Profil absolventa/tky

Absolventi/tky študijného programu ***Efektívna terénna sociálna práca (na úseku štátnych dávok a pomoci v hmotnej núdzi)*** sa orientujú v relevantnej legislatíve. Na základe nadobudnutých vedomostí a terénnej práce dokážu identifikovať kľúčové problémy klienta/tky a posúdiť ich z hľadiska akútnosti potrieb riešenia. Sú schopní kontrolovať a vyhodnocovať účinnosť poskytovanej pomoci v hmotnej núdzi a štátnych sociálnych dávok a inej podpory, v prípade zistenia nedostatkov, resp. zlyhania účinnosti konkrétneho nástroja sú kompetentní hľadať a poradiť klientom/tkám alternatívne formy pomoci a podpory s osobitným akcentom na motiváciu jednotlivca/rodiny/komunity k zmene. Absolventi/tky majú znalosti z oblasti finančnej gramotnosti a sú ich schopní primerane prezentovať klientom/kám v rámci terénnej sociálnej práce s prioritným zámerom poskytnúť poradenstvo v oblasti rodinných financií a zodpovedného prístupu k hospodáreniu s existujúcimi zdrojmi, ktoré majú k dispozícii.

Vedomosti: Relevantná legislatíva; individualizovaná práca s klientom/tkou, s rodinou a širším prostredím; kontrola a vyhodnocovanie účinnosti poskytnutej podpory a pomoci; optimalizácia podpory a pomoci; hľadanie alternatívnych foriem podpory a pomoci; diverzita nástrojov a ich kombinácie; posilňovanie klientov/tiek a rodín k svojpomoci a zmene; riešenie konfliktov a etických dilem.

Zručnosti: Vie korektne aplikovať zodpovedajúcu legislatívu; reflexívne vyhodnocuje účinnosť poskytnutej pomoci a zmeny v čase; v prípade potreby vie navrhnúť a uplatniť alternatívne formy pomoci a podpory; vie podporovať klientov/tky a rodiny k svojpomoci a potrebnej zmene; vie riešiť vzniknuté konflikty a morálne dilemy s rešpektom k ľudským právam svojim a klientov/tiek.

<p><i>Teoretické vedomosti a znalosti</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ základné znalosti z oblasti základných ľudských práv, ktoré oprávňujú klientov/tky TSP k rozmanitej pomoci, ✓ základné znalosti základných dokumentov a materiálov z oblasti sociálneho začleňovania, ✓ základné znalosti z odboru sociológie, štatistiky, demografie, psychológie a teórie sociálnej práce, potrebné pre uskutočňovanie úloh sociálnej práce, ✓ znalosti v špeciálnych oblastiach nevyhnutných pre sociálnu prácu v práci s klientom/tkou v rodine, znalosti o rodine, komunite v ktorej žijú, osobnosti človeka, sociálnych službách v okolí a zariadeniach sociálnej pomoci;
<p><i>Praktické schopnosti a zručnosti</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ kompetencia v práci s klientom/tkou v oblasti pomoci v hmotnej núdzi, štátnych sociálnych dávok a náhradného výživného pracovať ako terénny pracovník/čka a rodinný poradca/kyňa pre sociálnu problematiku, poradenský pracovník/čka pre rôzne inštitúcie a štátnu správu; ✓ znalosti konkrétnych legislatívnych predpisov, ktoré sú určujúce pre poskytovanie adekvátnej pomoci v situácii hmotnej núdze a tiež nárokov na ďalšie štátne sociálne dávky, náhradné výživné, ✓ schopnosť zanalyzovať sociálnu situáciu klienta/tky a ponúknuť nové riešenia, do ktorých bude zapájať klienta/tku, jeho/jej vlastné sily, ✓ schopnosť pracovať s klientom/tkou s cieľom získať ho/ju pre spoluprácu pri aktivovaní vlastných síl a pri hľadaní možnosti pomoci v najbližšom okolí, ✓ osvojiť si postupy sieťovania pomoci pre individuálne prípady (klientov/tiek) aby sa dalo vyhnúť krízovým situáciám v živote klientov/tiek, schopnosť poskytnúť kvalifikovanú radu založenú na odborných poznatkoch, ✓ poradenstvo a iniciácia k využívaniu služieb inštitúcií poskytujúcich služby v oblasti zdravotníctva, školstva, bývania (zdravotná poisťovňa, školstvo, zriadenými na poskytovanie služieb pre nezamestnaných, bezdomovcov, marginalizovaných skupín, v oblasti rekvalifikácie a pod.);
<p><i>Doplňujúce vedomosti, schopnosti a zručnosti</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ prezentovanie rôznym druhom klientov/tok a ostatným odkázaným na sociálnu pomoc rôznych problémov sociálneho zabezpečenia a hľadanie optimálnych riešení (v spolupráci s klientmi/kami), ✓ udržiavanie kontaktu s najnovším vývojom v teórii a praxi sociálnej práce, sledovanie legislatívnych zmien v oblasti práce, rodiny a sociálnych vecí a ich aplikácia v profesijnej praxi, ✓ dodržiavanie základných etických pravidiel v kontakte s klientom, ✓ sledovanie poznatkov, ktoré sa získavajú v monitoringoch efektívneho využívania rôznych nástrojov sociálnej politiky ✓ informovanosť o ďalších možnostiach, službách na ktoré môžu klienta/tku odporučiť pri potrebe určitej pomoci pri určitom konkrétnom kroku, poprípade riešení konkrétnej situácie, hlavne v blízkom okolí.

7 Celková dotácia (rozsah) VP a jej rozloženie

140 hodín vzdelávanie, z toho:

Por. č. modulu	Časová dotácia	Názov modulu
1	60 hodín	Terénna sociálna práca ako efektívny nástroj boja proti chudobe a sociálnemu vylúčeniu (Konceptuálne východiská, legislatíva a aplikácia v praxi)
2	32 hodín	Finančná gramotnosť pre terénnu sociálnu prácu
3	40 hodín	Identifikácia rizík a predchádzanie problémov pri výkone terénnej sociálnej práce v špecifickom kontexte životného prostredia klientov/tiek
4	8 hodín	Základy technického spracovania a vedenia dát

8 Organizačná forma VP

Kombinácia prezenčnej a dištančnej formy štúdia. Prezenčná forma štúdia bude uskutočňovaná s dôrazom na praktický nácvik rôznych situácií v teréne, s ktorými sa vykonávatelia/lky vybraných pracovných pozícií môžu stretnúť pod vedením skúseného odborníka z oblasti sociálnej práce. Dištančná forma bude zabezpečovaná sprístupnením relevantných materiálov v elektronickej podobe, ako aj elektronickou komunikáciou s lektormi, pričom bude zameraná na riešenie a vyhodnotenie rôznych prípadových štúdií, ako aj na konzultovanie aktuálnych problémov spojených s výkonom terénnej sociálnej práce v podmienkach SR.

9 Spôsob ukončenia VP

Záverečná ústna skúška (pohovor) pred komisiou; v prípade úspešného absolvovania: *Osvedčenie o odbornej spôsobilosti.*

10 Obsah vzdelávania

Obsah vzdelávania reflektuje rozsah a zameranie vzdelávacieho programu. Jadrom teoretickej časti ďalšieho vzdelávania v rámci vzdelávacieho programu Efektívna terénna

sociálna práca (na úseku štátnych dávok a pomoci v hmotnej núdzi) sú 4 moduly, pričom každý modul má uvedenú svoju základnú charakteristiku, cieľ, časovú dotáciu (predpokladaný počet hodín výučby), kľúčové zdroje informácií a obsah teoretických vedomostí a praktických zručností vymedzením obsahu vzdelávacích tém. Podrobnejšie terminologické spresnenia a podporný študijný materiál obsahuje časť B tohto vzdelávacieho programu – Študijný text.

Modul 1

Terénna sociálna práca ako efektívny nástroj boja proti chudobe a sociálnemu vylúčeniu

PhDr. Bernardína Bodnárová, CSc.

Časová dotácia: 60 hodín

Konceptualizačné východiská modulu

Boj proti chudobe a sociálnemu vylúčeniu je dlhodobým cieľom verejných politík, ktoré sa v Slovenskej republike realizujú od začiatku transformačného obdobia, ktoré začalo na prelome 80. a 90. rokov 20. storočia. Ešte väčšiu váhu tieto procesy nadobudli po vstupe Slovenska do Európskej únie, ktorá boj proti chudobe a sociálnemu vylúčeniu zaraďuje medzi svoje prioritné ciele a zapracúva ich do všetkých významných dokumentov, ktoré sú pre spoločnosť záväzné. Tie potom rozpracúvajú členské krajiny na svoje domáce podmienky.

Medzi nástrojmi, ktoré sa podieľajú na realizácii verejných politík v sociálnej oblasti dôležité miesto získala sociálna práca.

Kým dlhú dobu od jej etablovania na sociálnej scéne bola redukovaná na administratívnu prácu postupne sa jej chápanie a „využívanie“ rozširuje aj do iných oblastí, kde je potrebná adekvátna rada alebo konkrétna pomoc pri eliminovaní nejakej rizikovej situácie do ktorej sa človek dostáva, pri návrate človeka do bežného života, z ktorého bol z rôznych dôvodov vylúčený, alebo sa jeho život týmto smerom vyvíjal, poprípade sa ocitol v akejkoľvek inej zložitej situácii v ktorej si nevedel a/alebo nedokázal pomôcť sám. Terénna sociálna práca (TSP) sa tak stáva jedným z účinných nástrojov, ktoré sa dajú zapájať do práce so sociálne vylúčenými jednotlivcami a skupinami pri ich začleňovaní do spoločnosti. Na vykonávateľov/lky daných pracovných pozícií kladie vysoké odborné i osobnostné nároky.

Charakteristika modulu

Modul 1 – **Terénna sociálna práca ako efektívny nástroj boja proti chudobe** – sa orientuje na spoločenské pozadie sociálneho vylúčenia a chudoby s prioritným zámerom podčiarknuť úlohu terénnej sociálnej práce. Zámerom modulu je oboznámiť frekventantov/ky vzdelávacieho programu so základnými dokumentmi EÚ, ktorých obsah je zameraný na boj s chudobou, ako aj so základným pojmovým aparátom, ktorý je nevyhnutné zvládnuť pre efektívny výkon terénnej práce. Spracovaný modul vzdelávacieho programu ukáže frekventantom/tkám ako pracovať s relevantnými kategóriami tak v oblasti zisťovania, zbierania informácií o tom, ako poberatelia dávok využívajú poskytované dávky – teda ich účelnosť a pôjde o úlohu viac menej kontrolnú. Okrem toho by sa mali vykonávatelia/lky na vybraných pracovných pozíciách naučiť sa tieto informácie vhodne použiť v poradenstve, ktoré majú svojim klientom/tkám poskytnúť. Nevyhnutným predpokladom pre zvládnutie problematiky je znalosť relevantných zákonov. V najširšom slova zmysle má tento modul cieľ zorientovať vzdelávané subjekty v sociálnom systéme a tým posilniť ich kompetenciu následne získané poznatky využiť pri výkone svojej profesie.

Ciele modulu

- Oboznámiť frekventantov/ky vzdelávacieho programu so základnými prvkami systému sociálnej ochrany na Slovensku a hlavne tými časťami, ktoré sú zamerané na boj proti chudobe a sociálnemu vylúčeniu tak v legislatívnej podobe ako i jej aplikácii v praxi.
- Oboznámiť frekventantov/ky vzdelávacieho programu so základnými dokumentami zameranými na boj proti chudobe a sociálnemu vylúčeniu v EÚ, ktoré sú záväzné pre Slovensko.
- Objasniť a zdôrazniť rolu terénnej sociálnej práce v boji proti chudobe a v procese sociálneho začleňovania ľudí ohrozených chudobou.

Kompetencie, ktoré by mali cieľové subjekty vzdelávania získať

- základné vedomosti o dokumentoch, ktoré sa týkajú nadnárodného i národného kontextu boja proti chudobe a sociálnemu vylúčeniu
- základné vedomosti o terminologickom aparáte používanom v práci vykonávateľov vytipovaných pracovných pozícií v terénnej praxi (rodina, domácnosť, klient/тка, komunikácia, individualizovaná práca, širšie prostredie, iné subjekty pri zefektívňovaní sociálnej práce v teréne)
- praktická aplikácia získaných vedomostí v práci terénnych sociálnych pracovníkov/čok s poberateľmi/kami dávok v hmotnej núdzi a príspevkov k dávkam, poberateľov/teliek štátnych sociálnych dávok,

- praktický tréning komunikácie a nadviazania kontaktov v rôznych typoch rodín, slovná komunikácia, pozorovanie, umenie kladenia otázok, etika pri kladení otázok, analýza situácie a získaných informácií v rodine klienta, poskytnutie relevantnej rady v konkrétnej situácii, získanie klienta a jeho vlastných síl do riešenia svojej situácie, nasmerovanie na iné možnosti využívania ďalších subjektov do získania podpory a pomoci klienta a jeho rodiny, detekovanie možných rizík, ktoré ešte nie sú viditeľné, ale sa môžu rozvinúť.

Vzdelávacie témy

1. Chudoba a boj proti chudobe a sociálnemu vylúčeniu

- priority a hlavné ciele stratégie Európa 2020
- základné koncepty chudoby – teoretický aspekt, meranie chudoby
- terénna sociálna práca ako nástroj boja proti sociálnemu vylúčeniu a chudobe

2. Politiky boja proti chudobe v Slovenskej republike – základný prehľad domácej legislatívy

- aktuálny legislatívny rámec terénnej sociálnej práce
- nastavenie systému sociálnej ochrany životné minimum ako spoločensky uznaná minimálna hranica príjmu
- pomoc v hmotnej núdzi, jej definícia, podmienky nároku
- definícia domácnosti v zákone
- finančné dávky – ich výška
- príspevky k dávke v hmotnej núdzi
- sociálne služby ako nástroj boja proti chudobe a sociálnemu vylúčeniu
- štátne sociálne dávky, podmienky nároku, oprávnené osoby, výška dávok
- ďalšie nástroje na boj proti chudobe a sociálnemu začleňovaniu ako sú napr. inštitút osobitného príjemcu pomoci v hmotnej núdzi, určenie osobitného príjemcu prídavkov na deti v prípade, že oprávnená osoba nevyužíva prídavok na výchovu a výživné na nezaopatrené dieťa a dieťa zanedbáva dochádzku do školy, dotácia na podporu výchovy k stravovacím návykom dieťaťa ohrozeného sociálnym vylúčením možno poskytnúť žiadateľovi, dotácia na úhradu školských potrieb dieťaťa ohrozeného sociálnym vylúčením a pod.

3. Miesto a význam terénneho sociálneho pracovníka pri riešení hmotnej núdze a ďalších postupné etablovanie profesie sociálneho pracovníka/čky v politikách boja proti chudobe

- rozširovanie priestoru na prácu sociálnych pracovníkov/čky (od administratívy do terénu)
- špecifikum terénnej sociálnej práce (formy a metódy práce v teréne)
- heterogenita klientov/tiek – jednotlivcov, domácnosti a rodín

- schopnosť identifikovať latentné riziká v domácnosti klienta/tky (podľa vyzorovaných alebo nepriamo naznačených indícií detekovať možné riziká, napr. domáce násilie, zanedbávanie deti alebo starších príbuzných o ktorých sa rodina stará,..)
- osobnostné predpoklady na výkon práce terénneho sociálneho pracovníka/čky (vzdelanie, trpezlivosť, záujem o prácu,..)
- prijatie zákona o sociálnej práci ako rámec na ďalší rozvoj a skvalitnenie práce sociálnych pracovníkov
- kontrola a poradenstvo – hranice a uvedomenie si dvojrolovnosti TSP pri výkone svojej práce (kedy zastupuje záujmy štátu, keďže je zamestnancom/kyňou štátu, poprípade obce a kedy sú v centre záujmy a práva klienta/tky, ktoré v role TSP má plniť).
- etické dilemy - ktoré vyplývajú z hľadiska dodržiavania základných ľudských práv, nárokov na uspokojenie potreby klienta/tky a možnosti pomoci a pracovnej pozície terénneho sociálneho pracovníka/čky ako zamestnanca/kyne štátu (obce) a obhajcu/kyne práv ľudí, ktorí potrebujú pomoc
- profesionalita výkonu terénnej sociálnej práce (odhad situácie, citlivý prístup k identifikácii problému, relevantná identifikácia motivačných nástrojov riešenia problému nepriaznivých sociálnych situácií)

4. *Vedomosti a zručnosti terénnych sociálnych pracovníkov pri rekognoskácii využívania pomoci v hmotnej núdzi, štátnych sociálnych dávok a náhradného výživného*

- Klient/ka –špecifiká klienta/tky v terénnej sociálnej práci; právo klienta/tky na pomoc a obhajobu a povinnosť terénneho sociálneho pracovníka/čky dbať o efektívne vynakladanie verejných zdrojov, heterogenita klientov a životných situácií
- Komunikácia s klientom/tkou – bez predsudkov, vyhnúť sa akejkolvek diskriminácií, vypočuť jeho/jej problémy, nechať ho/ju vyrozprávať sa o svojich problémoch, zistiť ako nakladá s poskytovanými zdrojmi, potreba voliť vhodné slová, ktoré budú primerané jeho chápaniu (tieto dávky poberajú aj cudzinci, ktorí neovládajú jazyk, je medzi nimi veľa príslušníkov rómskeho etnika, ktorí nemusia hneď pochopiť zmysel komunikácie s TS)
- Individualizovaná práca – proklientský prístup; pristupovať ku klientovi/tke ako k jedinečnému subjektu, pre klienta/tku sú jeho/jej problémy najväčšie a najzložitejšie a ináč ich môže vnímať TSP svojou optikou, preto každý klient/tka alebo rodina je samostatným klientom, s ktorým sa rozprávame, kladieme otázky, poskytneme radu. Zmyslom práce s klientom má byť posilnenie jeho/jej schopnosti – aj keď veľmi obmedzených a získať ho pre to, aby sa usiloval pomáhať si sám, preberal zodpovednosť za seba i svoju rodinu

- Analýza a vyhodnotenie získaných informácií s cieľom ponúknuť adekvátnu radu na riešenie nepriaznivej situácie

5. Subsidiarita ako predpoklad efektívnej terénnej sociálnej práce

- Rodina – chápanie rodiny v teórii, bežnom živote a v zákonoch
- Rodina v stratégiách riešenia nepriaznivej sociálnej situácie poberateľov dávok
- Možnosť zapojenia rodiny (užšej, širšej) do stratégie pomoci – oboznámenie sa s možnosťami takejto pomoci, koho by bolo možné zapojiť do pomoci, koho klient rešpektuje
- Rodina versus domácnosť
- Podporný okruh – možnosti rozšírenia subjektov do poskytovania pomoci, do práce s klientom/tkou a jeho/jej rodinou. Týka sa širšej rodiny, susedstva, ďalšie pomáhajúce profesie ako asistenti/tky zdravotnej osvedy, asistenti/tky v školách, verejné inštitúcie, sociálny pracovník/čka na obecnom úrade a pod.
- Širšie prostredie – možnosti zapojenia ďalších subjektov do pomoci v hmotnej núdzi (obec, sociálne služby, charita, ...)
- Inštitúcie – aké ďalšie inštitúcie je možné zapojiť do posilňovania klienta, podpory pri preberaní vlastnej zodpovednosti za svoju situáciu
- Skupinová práca – zohľadnenie a primerané rešpektovanie špecifik marginalizovaných skupín (napr. Rómskeho etnika) pri identifikácii problémov a ich možných riešení

6. Efektívna terénna sociálna práca – výsledok spojenia teoretických poznatkov v rámci možnosti daných legislatívou a osobnostnými kompetenciami potrebnými na takúto prácu

- Osvojiť si spôsoby komunikácie tak verbálnej ako i neverbálnej (aktívne načúvanie, jasná formulácia obsahu, zopakovanie obsahu, či obidve strany myslia to isté, a pod)
- Osvojiť si schopnosť komunikovať obsah ale aj vhodný slovník, ktorý bude primeraný jazykovým a intelektovým schopnostiam klienta (hlavne u osôb, ktorí majú iný materský jazyk ako je slovenčina, nerozumejú abstraktným pojmom)
- Schopnosť pretransformovať informácie získané o využívaní dávok z terénu (kontrola), ich analýzy, vyhodnotenie a poskytnutie poradenstva pre konkrétne prípady
- Naučiť sa využiť získané informácie v poradenstve takým spôsobom, že sa primárne využijú na aktivizáciu klienta/tky, motiváciu využívať vlastné sily na zmenu svojej situácie a situácie rodiny
- Naučiť sa pozorovaním, rozhovorom odhaliť možné riziká pre niektorého člena rodiny alebo i celú rodinu a reagovať radou, alebo upozornením iného zodpovedného orgánu na prešetrenie stavu

- Práca s rodinou (užšou a širšou rodinou, možnosti zapojenia širšieho okruhu s cieľom dosiahnutia efektívneho využívania dávok ale i získania klienta/jeho rodiny pre hľadanie nových možnosti ako sa z danej situácie dostať, orientácia na prevenciu, zábrana prepadu do hlbšej chudoby, elimináciu podmienok , ktoré podpora medzigeneračný prenos chudoby
- Zakomponovanie viacerých možných subjektov s cieľom dosahovať adekvátnosť a efektívnosť pri využívaní poskytovaných dávok
- Využívanie možnosti sieťovania viacerých subjektov, ktoré sa dajú zapojiť do práce s klientom a jeho rodinou
- Usmerniť klientov na využívanie bežne dostupných sociálnych služieb v okolí

Kľúčové zdroje informácií

- ✓ Fedačko, R., Bobáková, M., Rybárová, S.: Terénna sociálna práca v marginalizovaných rómskych komunitách z hľadiska aktivít terénnych sociálnych pracovníkov a ich asistentov
- ✓ Matoušek, O. a kol. : Sociální služby. Legislatíva, ekonomika, plánování, hodnocení. Portál, Praha 2007. ISBN 978-80-7367-310-9.
- ✓ Matoušek, O., Koláčková, J., Kodymová, P. (eds.): Sociální práce v praxi. Specifika různých cílových skupin a práce s nimi. Portál. Praha 2005. ISBN 80-7367-002-X.
- ✓ Matoušek, O. a kol. : Metody a řízení sociální práce. Portál Praha 2008. ISBN 978-80-7367-502-8.
- ✓ Národná rámcová stratégia podpory sociálneho začlenenia a boja proti chudobe
- ✓ Národná sociálna správa Slovenskej republiky 2012, 2014, 2015
- ✓ Národný program reforiem Slovenskej republiky 2014, 2015
- ✓ Stratégia Európa 2020
- ✓ Úlehla, I.: Umění pomáhat. 2. Vydanie. Praha 2007.
- ✓ Úvod do štandardov terénnej sociálnej práce v obci s osobitným zreteľom na prácu s vylúčenými komunitami www.fsr.gov.sk/ews3/files/1118_2_vnutro_nahlad.pdf
- ✓ Zákon o náhradnom výživnom a ďalšie relevantné zákony
- ✓ Zákon o pomoci v hmotnej núdzi
- ✓ Zákon o príspevku pri narodení dieťaťa a príspevku na viac súčasne narodených detí
- ✓ Zákon o životnom minime
- ✓ Zákon o príspevkoch na podporu náhradnej starostlivosti o dieťa
- ✓ Zákon o rodičovskom príspevku, zákon o príspevku na starostlivosť o dieťa; zákon o prídavku na dieťa

Doplňujúca literatúra

- ✓ Gabal, I. , Víšek, P. a kol.: Východiska pro formulaci a implementaci politiky začleňování obyvatel vyloučených lokalit do české společnosti a její sociální a ekonomické struktury. Praha 2010. http://www.gac.cz/userfiles/File/nase_prace_vystupy/GAC_Strategie_soc_vyloucení.pdf
- ✓ Janoušková, K. a Nadělníková, D. (eds): Profesionální dovednosti terénních pracovníků. Sborník studijních textů. Ostrava 2008. http://projekty.osu.cz/tsp/dokumenty/sbornik_tp.pdf
- ✓ Marcinčin, A., Marcinčinová, L.: Straty z vylúčenia Rómov. Kľúčom k integrácii je rešpektovanie inakosti. 2. júl 2009. <http://www.iz.sk/download-files/sk/osf-straty-z-vylucenia-romov.pdf>.
- ✓ Mareš, P., Horáková, M., Rákoczyová, M.: Sociální exkluze na lokální úrovni. VÚPSV, v. v. i. Praha, 2008.
- ✓ Mareš, P.: Faktory sociálního vyloučení. VÚPSV Praha, 2004. Výzkumné centrum Brno. ISBN 80-87007-15-8 .http://praha.vupsv.cz/Fulltext/vz_193.pdf.
- ✓ Radičová, I., Narátilová, L.: Vývoj riešenia hmotnej núdze medzi rokmi 2004 a 2014. EÚ SAV. Bratislava 2014. ISBN 978-80-7144-230-1.
- ✓ Správa o dodržiavaní ľudských práv vrátane zásady rovnakého zaobchádzania v slovenskej republike za rok 2010. Slovenské národné stredisko pre ľudské práva. Bratislava 2011. http://www.snslp.sk/CCMS/files/SPR%C3%81VA_za_rok_2010.pdf
- ✓ Správa o životných podmienkach rómskych domácností na Slovensku 2010. Regionálne centrum Rozvojového programu OSN pre Európu a Spoločenstvo nezávislých štátov v Bratislave. UNDP 2012. ISBN: 978-80-89263-10-3.
- ✓ Stratégia Slovenskej republiky pre integráciu Rómov do roku 2020. www.ksuza.sk/doc/metodika/bozp/20012012.pdf
- ✓ Úlehla, I.: Umění pomáhat. 2. Vydanie. Praha 2007.
- ✓ Ďalšia legislatíva, napr. Občiansky zákonník, Zákonník práce, Zákon o nelegálnej práci, Zákon o rodine, Zákon o zdravotnej starostlivosti, Zákon o sociálnom poistení, Občiansky súdny poriadok a iné súvisiace predpisy.

Modul 2

Finančná gramotnosť pre terénnu sociálnu prácu

doc. Ing. Erika Neubauerová, PhD.

Časová dotácia: 32 hodín

Konceptualizačné východiská modulu

Finančná gramotnosť je modul určený pre ďalšie vzdelávanie sociálnych pracovníkov/čok v rámci študijného programu Efektívna terénna sociálna práca na úseku štátnych sociálnych dávok, pomoci v hmotnej núdzi a náhradného výživného. Vychádza z Národného štandardu finančnej gramotnosti (ďalej len NŠFG), podľa ktorého sa finančná gramotnosť „zaoberá schopnosťou využívať poznatky, zručnosti a skúsenosti na efektívne riadenie vlastných finančných zdrojov s cieľom zaistiť celoživotné finančné zabezpečenie seba a svojej domácnosti“.

V kontexte predkladaného vzdelávacieho programu je modul zameraný na špecifickú oblasť, a to rodinné financie v domácnostiach, ktoré sú poberateľmi pomoci v hmotnej núdzi, štátnych sociálnych dávok a náhradného výživného.

Charakteristika modulu

Druhý modul – **Finančná gramotnosť pre terénnu sociálnu prácu** – vychádza z Národného štandardu finančnej gramotnosti. Domnievame sa, že finančná gramotnosť je druhým významným pilierom, ktorý je pre efektívny výkon terénnej sociálnej práce potrebný. V rámci tohto modulu budú cieľové subjekty vzdelávacieho programu oboznámené s metodikou tvorby rozpočtu domácnosti so zámerom následne získané poznatky aplikovať pri poradenskej činnosti spojenej s manažmentom financií v domácnostiach klientov/tiek. Vzdelávacia aktivita bude podporená výkladom súvisiacich kategórií a pojmov z oblasti financií.

Ciele modulu

Zvýšiť zručnosti a znalosti cieľovej skupiny o teoretických a praktických súvislostiach spájajúcich sa s pojmami finančná gramotnosť a rodinné financie, pre ich aplikáciu v teréne.

Kompetencie, ktoré by mali cieľové subjekty vzdelávania získať

- posúdenie významu trvalých životných hodnôt, zváženie vplyvu peňazí na ich zachovávanie a na základe toho vybrať a stanovenie životných priorít
- porozumenie konkrétnejším podobám reality klientov/tiek, používanie spoľahlivých informácií a rozhodovacích procesov v osobných financiách
- porozumenie a orientovanie sa v zabezpečovaní životných potrieb jednotlivca a rodiny; vyhodnotenie vzťahu práce a osobného príjmu
- organizovanie osobných financií a používanie rozpočtu na riadenie hotovosti
- udržanie výhodnosti, požíčkovanie za priaznivých podmienok a zvládanie dlhu

- používanie primeraných stratégií riadenia rizík s osobitným zameraním na riešenie neúčelného zadlžovania sa a exekučné konanie

Vzdelávacie témy

1. *Domácnosť a tvorba rodinného rozpočtu*

- Domácnosť, jej charakteristika a identifikácia kľúčových potrieb
- Vzťah medzi životnými potrebami a peniazmi ako prostriedku ich zabezpečenia
- Príjmy a výdavky domácností
- Rodinný rozpočet

2. *Zabezpečenie finančných prostriedkov na uspokojovanie životných potrieb – príjem a práca*

- Zhodnotenie vzdelanostných a pracovných predpokladov klientov/tiek, možnosti ďalšieho rozvoja ich vedomostí, zručností a kompetencií klientov/tiek (ďalšie vzdelávanie, rekvalifikačné kurzy ...), porovnanie osobných zručností a záujmov s rôznymi kariérnymi možnosťami (plánovanie dosiahnutia kariérnych cieľov)
- Identifikácia zdrojov osobných príjmov
- Mzda ako pracovný príjem (hrubá – čistá)

3. *Hospodárenie s peniazmi*

- Vyhodnotenie rodinného rozpočtu – vzťah medzi príjmami a výdavkami – vyrovnaný rozpočet, prebytkový rozpočet, schodkový rozpočet
- Spôsoby riešenia schodkového a prebytkového rozpočtu – analýza možností krytia deficitu/možností zhodnotenia úspor
- Identifikácia možných vplyvov na rozpočet jedinca/domácnosti v blízkej budúcnosti
- Sporenie a investovanie
- Úver a dlh
- Úprava rodinného rozpočtu (rozpočtu jedinca/domácnosti) v zmysle predchádzajúcej analýzy

4. *Finančná zodpovednosť a prijímanie rozhodnutí*

- Prijímanie a vyhodnocovanie informácií z rôznych zdrojov
- Jedinca/domácnosť ako poberateľ pomoci v hmotnej núdzi, náhradné výživného a/alebo štátnych sociálnych dávok – spôsoby komunikácie s úradmi PSVR, terénnymi pracovníkmi/čkami, prípadne inými subjektmi (obecné úrady, organizácie tretieho sektora, charita ...)
- Jedinca ako potenciálny zamestnanec/kyňa – spôsoby komunikácie s úradmi PSVR, prípadne inými subjektmi (zamestnávateľia, obecné úrady ...)
- Jedinca/domácnosť ako dlžník/čka – spôsoby získavania informácií o bankových produktoch a ich vyhodnocovanie

- Jedinec/domácnosť ako poistenec/kyňa – spôsoby získavania informácií o poistných produktoch komerčného poistenia a poistenia v systéme sociálneho zabezpečenia (zdravotné poistenie, sociálne poistenie) a ich vyhodnocovanie
- Jedinec/domácnosť ako spotrebiteľ/ka – prijímanie finančných rozhodnutí zvažovaním alternatív a dôsledkov (ochrana spotrebiteľa).

Kľúčové zdroje informácií

- ✓ Beňová, E. a kol.: Financie a mena - 2. dopln. a preprac. vyd. - Bratislava : Iura Edition, 2007. - 391 s. ISBN 978-80-8078-142-2
- ✓ <https://www.minedu.sk/narodny-standard-financnej-gramotnosti/>
- ✓ Národný štandard finančnej gramotnosti. Dostupné na internete:
- ✓ Sivák, R. A kol.: Financie. Bratislava: IURA Edition, 2015. V tlači.

Modul 3

Identifikácia rizík a predchádzanie problémov pri výkone terénnej sociálnej práce v špecifickom kontexte životného prostredia klientov/tiek

Mgr. Daniel Škobla, PhD. a Mgr. Richard Filčák, MSc. PhD.

Časová dotácia: 40 hodín

Konceptualizačné východiská modulu

Modul je založený na interdisciplinárnych kurzoch pre frekventantov/ky vzdelávacieho programu. Prednášky sú venované rôznym aspektom identifikácie a predchádzaniu problémov, ktoré sú spôsobené špecifickým prostredím, v ktorom sa vykonáva terénna sociálna práca – napr. prostredie marginalizovaných rómskych komunít, bezdomovcov, dlhodobo nezamestnaných, azylantov, starších osamelých ľudí, viacpočetných rodín s deťmi. Modul je založený na aktívnom prístupe frekventantov, pričom sa vychádza z praktických problémov a situácií identifikovaných v praxi. Identifikácia rizík a predchádzanie problémov spočíva v správnej diagnostike so zreteľom na špecifický kultúrny a sociálny kontext prirodzeného prostredia v ktorom títo klienti/ky žijú. Modul prináša frekventantom/tkám vedomosti, ako identifikovať riziká, aké sú osvedčené prístupy a ako predchádzať problémom pri výkone terénnej sociálnej práce v nadväznosti na integrovaný prístup práce s klientmi/tkami, ktorý spočíva v porozumení prirodzeného prostredia klienta/ky.

Charakteristika modulu

Tretí modul – **Identifikácia rizík a predchádzanie problémov pri výkone terénnej sociálnej práce v špecifickom kontexte životného prostredia klientov/tiek** – predstavuje tretí pilier

- 24 -

vzdelávacieho programu. Vychádza zo skutočnosti, že efektívny výkon terénnej sociálnej práce nie je možný bez posúdenia reálnej situácie klienta/tky a možných rizík v budúcnosti. Vzdelávanie v rámci tohto modulu sa opiera o výskumy, ktoré boli v SR uskutočnené v marginalizovaných skupinách obyvateľstva a jeho cieľom je frekventantom sprístupniť špecifické poznatky, týkajúce sa reálnych „terénnych“ podmienok, s ktorými sa v praxi môžu stretnúť a je potrebné sa na nich pripraviť.

Ciele modulu

Priblížiť cieľovým skupinám vzdelávacieho programu sociálne a kultúrne charakteristiky cieľových skupín a problémov a rizík, ktorým výkon terénnej sociálnej práce čelí, a ktoré vyplývajú z nepochopenia kontextu prirodzeného prostredia a faktory znevýhodnenia v tomto prostredí. Cieľom je zdieľať príklady dobrej praxe a budovať na praktických situáciách a skúsenostiach. Špecifickým cieľom je aj rozvíjanie empatie frekventantov/tiek – terénnych sociálnych pracovníkov/čok – k sociálnej ale aj etnickej inakosti, čo im umožní integrovaný prístup a efektívnejší výkon sociálnej terénnej práce s klientami/kami v tomto prostredí. Terénna práca musí vychádzať z poznania historických a kultúrnych atribútov sociálne vylúčených komunit a domácností a osvojenia si empatických spôsobov interakcie medzi terénnym sociálnym pracovníkom/čkami a klientom/kami.

Kompetencie, ktoré by mali cieľové subjekty vzdelávania získať

Cieľový subjekt kurzu by mal:

- vychádzať z dobrého poznania platnej legislatívy SR, mal by mať detailnú vedomosť o systéme dávok a príspevkov a zároveň chápať účelnosť kontroly a spôsoby verifikácie pomocou terénnych šetrení;
- rozšíriť zručnosti v oblasti identifikácie rizík a potenciálnych problémov v vychádzajúcich z prirodzeného prostredia v ktorom žijú klienti a mal mať kultúrnu senzibilitu a poznanie špecifických prostredí, v ktorých sa vykonáva terénna sociálna práca;
- porozumieť konkrétnejším podobám kontextu životných podmienok klientov, napr. marginalizovaných rómskych komunit, bezdomovcov, starších ľudí, viacdenných rodín, rodín so závislým členom rodiny atď. Mal by mať konkrétnu predstavu o potrebných výškach finančných prostriedkov, byť schopný identifikovať ich prípadne zneužívanie, vedieť poradiť ako vyžiť zo sociálnych dávok, mali by poznať fakty o rozsahu zadlženosti marginalizovaných domácností, mali by vedieť základné fakty o problémoch exekúcií atď. Mali by tiež získať zručnosti ako tieto kontexty analyzovať a popísať a ako ich elektronicky spracovať, aby sa zlepšila informovanosť a práca s klientami (prepojenie na modul 4);

- získať zručnosti, ktoré by mu poznaním rizík a špecifických kontextov života klientov a ich prostredia, umožnili pomôcť jednotlivcom a rodinám tak, aby sa predišlo izolácii, aby mohli participovať na živote obecnej komunity a verejných službách, ktoré obec poskytuje, a tým si zlepšili kvalitu života a v neposlednom rade sa zlepšili ich šance na zapojenie do trhu práce.

Vzdelávacie témy

1. *Sociálna práca vo vylúčenej komunite*

- Atribúty terénnej sociálnej práce podľa typu domácnosti v kontexte príčin sociálnej exklúzie
- Mechanizmy kumulácie a vysokej koncentrácie sociálnych prípadov a sociálnych problémov; medzigeneračný prenos chudoby v tomto prostredí; príčiny vzniku bezdomovcovstva a reprodukcie chudoby ako sociálneho fenoménu,
- Sociálno-patologické atribúty v sociálne vylúčenom prostredí, ktoré sa viažu na mechanizmy sociálneho vylúčenia, identifikácia potenciálne rizikového správania; faktografické poznanie hlavných atribútov prostredia a rizikového konania jednotlivcov v tomto prostredí,
- Zákony a nariadenia upravujúce riešenu problematiku, systém dávok a príspevkov, príklady dobrej praxe pri identifikovaní problematických prípadov a práca a s klientmi a klientkami.
- Kultúrne a komunikačné bariéry a nedostatok dôvery vylúčených komunit (MRK, bezdomovci, atď.) voči inštitúciám a úradom a stratégie ako ich prekonávať; Špecifické stratégie a hodnotové preferencie (rodina, vzdelávanie, religiozita, atď.) členov vylúčených komunit ako s nimi pracovať,
- Špecifiká v tomto kontexte a práca s komunitou; ako si získavať dôveru a budovať spoluprácu, práca v jazykovo odlišnom prostredí (napr. rómsky alebo maďarsky hovoriace komunity); ich základné črty a základný slovník a frazeológia (pozdravenia a pod.).

2. *Životné podmienky marginalizovaných komunit a fakty o segregovaných osadách*

- Demografické charakteristiky a početnosti marginalizovaných komunit (MK) na Slovensku a trendy vývoja; základné fakty o postavení MK na trhu práce a štrukturálne bariéry pre ich zapájanie, vzdelávanie, segregácia a iné javy vplyvajúce na situáciu a trendy.
- Infraštruktúra osád, otázky prístupu obyvateľov osád k pitnej vode, elektrine, zberu odpadu, otázky kanalizácie, a elektrifikácie, typov obydlií,
- Čo to znamená vyžiť zo sociálnych dávok a aké môže nadobúdať takýto život v realite podoby, ako vplyvajú tieto javy na šance mladej generácie uplatniť sa v spoločnosti.

- Ako vyzerá bývanie, stravovanie či starostlivosť o zdravie v sociálne vylúčenom prostredí.

3. **Stereotypy a predsudky**

- Krátky prehľad v oblasti mechanizmu fungovania predsudkov o stereotypov.

Kľúčové zdroje informácií

- ✓ ALLPORT, G. W.: O povaze předsudků. Praha: Prostor 2004.
- ✓ Bodnárová B., et. al. 2005: Medzigeneračná reprodukcia chudoby. Sekundárne analýzy teoretických konceptov a empirických zdrojov Priebežná správa. IVPR Bratislava
http://www.sspr.gov.sk/IVPR/images/IVPR/pdf/2005/rodina/Medzigen_repro_chudoby_1.pdf
- ✓ Člověk v tísní, 2005: Práce s predsudky a stereotypy. Informace pro učitele. Projekt Varianty – IKV. Praha: Člověk v tísní, o.p.s., 2005
http://www.varianty.cz/cdrom/podkapitoly2/IKV2_04_00_prace_s_predsudky_a_stereotypy.pdf
- ✓ Filadelfiová J. , 2013: Situačná analýza vybraných aspektov životnej úrovne domácností vylúčených rómskych osídlení. Bratislava, 2013.
<http://www.scribd.com/doc/154053690/Situa%C4%8Dna-anal%C3%BDza-vybran%C3%BDch-aspektov-%C5%BEivotnej-urovne-domacnosti-vylu%C4%8Den%C3%BDch-romskych-osidleni>
- ✓ Filadelfiová, J. 2013: Príjmy, výdavky a spotreba domácností vylúčených rómskych osídlení. UNDP, Bratislava. <http://www.employment.gov.sk/files/prijmy-vydavky-spotreba-romskych-domacnosti-web.pdf>
- ✓ Matucha, V., 2011: Bezdomovectvo ako sociálny problém. Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce. Bratislava. http://www.vazen.sk/fckstorage/file/Matuchakon_verzia,%20o_.pdf
- ✓ Mušinka A., 2012: Podarilo sa. Príklady úspešných aktivít na úrovni samospráv smerujúcich k zlepšeniu situácie vylúčených komunit. Vydavateľstvo Prešovskej univerzity: Prešov. <http://archiv.vlada.gov.sk/romovia/data/files/8857.pdf>
- ✓ Mušinka, A., Škobla, D., Hurre, J., Kling, J., Matlovičová, K.: Atlas rómskych komunit na Slovensku 2013. UNDP Bratislava, Prešovská univerzita Prešov. http://www.iazasi.gov.sk/external/37/atlas_rom-kom.pdf
- ✓ Rada Európy, 2013: Ako pracovať s rôznorodosťou. Bratislava. http://www.tuningintodiversity.eu/media/uploads/psb_toolkit/Toolkit_PSB_Slovak_version.pdf
- ✓ Stratégia Slovenskej republiky pre integráciu Rómov do roku 2020 (Úrad vlády SR, 2011)

- ✓ SUPERVÍZIA U ZAČÍNAJÚCICH PROFESIONÁLOV VO VÝKONE SOCIÁLNEJ PRÁCE. 2012. VASKA, Ladislav - ČAVOJSKÁ, Katarína. Vydavateľstvo a tlač,s.r.o., Bratislava.
- ✓ UNDP, 2012: Správa o životných podmienkach rómskych domácností na Slovensku 2010. UNDP:2010, kapitoly, 3 a 4. <http://www.scribd.com/doc/152633846/Sprava-o-%C5%BEivotn%C3%BDch-podmienkach-romskych-domacnostina-Slovensku-2010>
- ✓ Úvod do štandardov terénnej sociálnej práce v obci s osobitným zreteľom na prácu s vylúčenými komunitami. FSR Bratislava, 2009, http://www.fsr.gov.sk/external/298/brozura_2_vnutro_nahlad.pdf

Modul 4

Základy technického spracovania a vedenia dát a efektívnej administratívy

Mgr. Richard Filčák, MSc. PhD. a Mgr. Daniel Škobla, PhD.

Časová dotácia: 8 hodín

Konceptualizačné východiská modulu

Terénny sociálny pracovník/čka spracováva pravidelné záznamy z výkonu terénnej práce (Záznam výkonu, Denník terénneho pracovníka). Informačné a komunikačné technológie prinášajú možnosti efektívne spracovávať takéto záznamy. Umožňujú administráciu a spracovávanie poznatkov menšou pracnosťou a umožňujú dosiahnuť vyšší efekt v práci s klientmi. Zároveň umožňujú vytvárať priebežné záznamy, produkovať informácie a štatistiky, ktoré môžu pomáhať ku zlepšeniu kvality práce a cielenia intervencií

Charakteristika modulu

Štvrtý modul – **Základy technického spracovania a vedenia dát** – považujeme za modul podporný. Terénna sociálna práca by mala okrem samotného výkonu plniť aj funkciu kontrolnú, čo si vyžaduje precízne evidovať zistené údaje, v neposlednom rade aj poskytnúť spätnú väzbu pre príslušné orgány verejnej správy. Uvedený modul naučí frekventantov/čky ako pracovať s dátovými súbormi a so softvérmi v oblasti zisťovania, zbierania informácií o klientoch/tkách a dávkach samotných s cieľom správne ich vyhodnotiť pre účely integrovaného prístupu ku klientom/tkám.

Ciele modulu

Vytvorenie rámca legislatívnych vedomostí a praktických zručností pre chápanie systému e-governance a rámca registratúrneho poriadku. Vytvorenie základného minima vedomostí a technických zručností pri spracovávaní záznamov a dát, ktorý by si frekventanti/čky kurzu, vykonávajúci terénnu sociálnu prácu mali osvojiť a používať. Tento modul vzdelávacieho

programu naučí frekventantov/ky ako chápať a ako sa orientovať v technických nárokoch na štátnu správu, ktoré vyplývajú z postupného prechodu na e-governance. Zároveň modul rozvinie a podporí technické zručnosti pre spracovanie a interpretáciu informácií a údajov.

Okrem toho, by mali vykonávatelia/lky vybraných pracovných pozíciách naučiť sa tieto informácie vhodne prezentovať čo budú potrebovať v interakcii s aktérmi v rámci štátnej správy, samosprávy a odbornej verejnosti. Kým v prvej časti modulu sa sústredíme na oboznámenie so základnými legislatívnymi a technickými rámcami požiadaviek, ktoré vyplývajú pre pracovníkov, v druhej časti modulu sa sústredíme na pravidlá vedenia záznamov a prácu so softvéromi spracovávaní dát, ako s nimi narábať a aké sú techniky praktickej prezentácie poznatkov.

Kompetencie, ktoré by mali cieľové subjekty vzdelávania získať

Frekventant/ka kurzu by mal/a získať základné vedomosti ako chápať a ako sa orientovať v technických nárokoch na štátnu správu, ktoré vyplývajú z postupného prechodu na e-governance. Zároveň modul rozvinie a podporí technické zručnosti pre spracovanie a interpretáciu informácií a údajov v oblasti vedenia záznamov a spracovávaní dát pri výkone terénnej sociálnej práce.

V tejto časti modulu budú frekventanti/ky kurzov oboznámení so základnými zručnosťami pri využívaní softvérov ako je MS Excel. Ide o zručnosti, ktoré by sociálny pracovník/čka mal/a vhodne používať a využívať s cieľom, aby jeho/jej práca v teréne bola efektívna.

Vzdelávacie témy

✓ Základné znalosti vedenia záznamov a práce s MS Excel

- Efektívna administrácia zistení zo šetrenia uskutočneného v teréne
1. časť:
- Zákon č. 305/2013 o elektronickej podobe výkonu pôsobnosti orgánov verejnej moci (e-Government) a praktické implikácie pre zvolenú oblasť
2. časť:
- Vedenie denníka terénneho pracovníka/čky.
- Priebežné záznamy a spôsoby vytvárania monitoringu a štatistík
- MS Excel, ako tabuľkový kalkulátor, ktorý má 8 základných modulov, ktoré sú vzájomne prepojené, tak že práca s nimi je mnohokrát intuitívna.
- Poznanie a praktické využitie databáz ako sú dáta ŠU SR, Atlas rómskych komunit, demografické prognózy INFOSTAT, administratívne údaje UPSVaR, atď. súborov.

Kľúčové zdroje informácií

- ✓ Manuál MS Excel <https://support.office.com/en-us/article/Excel-2013-Quick-Start-Guide-4337fe93-0690-47cb-89a1-8424d5fdd886?ui=en-US&rs=en-US&ad=US>
- ✓ Zákon č. 305/2013 o elektronickej podobe výkonu pôsobnosti orgánov verejnej moci (e-Government). Zákon vstúpil do účinnosti dňa 01.11.2013 a jeho cieľom je zavedenie výkonu verejnej moci v elektronickej podobe a kodifikovanie elektronickej komunikácie ako nosnej formy komunikácie a alternatívy ku klasickému listinnému spôsobu, čo bude mať v konečnom dôsledku vplyv nielen na orgány verejnej moci, ale aj samotné právnické, respektíve fyzické osoby.

B.Študijný text

10.1 TERÉNNA SOCIÁLNA PRÁCA AKO EFEKTÍVNY NÁSTROJ BOJA PROTI CHUDBE A SOCIÁLNEMU VYLÚČENIU

10.1.1 Sociálna exklúzia – teoretické východiská a európsky kontext

Pojem sociálna exklúzia¹ sa spája s konceptom sociálnej inklúzie, ktorý tvorí základ politik Európskej únie zameraných na formovanie integrovanej spoločnosti. Začal sa používať v 80. a 90. rokoch minulého storočia a jeho cieľom bolo ukázať na to, že chudoba neznamena len nedostatok finančných a materiálnych statkov v domácnosti. Upozorňuje, že s chudobou sa spája oveľa väčší rozsah znevýhodnení a problémov ako len nedostatok finančných zdrojov. Dlhodobé pretrvávanie života v chudobe vedie k tomu, že mnohé z týchto domácností sa dostávajú do marginalizovaného postavenia aj v iných dimenziách, čo im zase bráni podieľať sa na participácii v spoločnosti, sú vylučovaní z užívania jej spoločenských a civilizačných hodnôt, čím sa dostávajú mimo hlavného prúdu v spoločnosti, v ktorej žijú. V takýchto domácnostiach sa chudoba často prenáša na ďalšie generácie a samé domácnosti sa nedokážu z tejto situácie vymaniť bez poskytnutia pomoci zvonku.

Existencia sociálne vylúčených skupín v spoločnosti sa tak na jednej strane stáva hrozbou pre formovanie kohéznej spoločnosti, na druhej strane je potenciálnym zdrojom vnútorných konfliktov. Z celospoločenského hľadiska vylúčenie veľkých skupín znamená veľké ekonomické straty, ale i plytvanie sociálnym kapitálom (*Marcinčin, Marcinčinová, 2009*), ktoré by sa mohli sociálnou inklúziou do širšej spoločnosti eliminovať a dokonca prinášať zisk.

Inklúzia chudobných a sociálne vylúčených skupín v každej spoločnosti je zložitý proces. Na jej úspešný priebeh sú potrebné nielen strategické postupy, akčné plány, legislatíva, ale i pripravení, kvalifikovaní sociálni pracovníci, ktorí ich budú implementovať v praktickom živote. Sociálna inklúzia je komplexný proces, zložitý, pomalý a na jeho realizáciu sa podieľa rad pomáhajúcich profesií. To naznačuje, že sociálna inklúzia nie je len poskytovanie ochrany formou sociálnych dávok.

Teoretický existuje viacero definícií sociálneho vylúčenia a sociálnu exklúziu možno chápať mnohými spôsobmi. Väčšina z existujúcich definícií sociálnej exklúzie sa zhoduje v tom, že v centre pozornosti je nedostatočná participácia jedincov a kolektív v takých oblastiach spoločenského života, v ktorých sa podľa prevládajúcich sociálnych noriem participácia

¹ Je známy predovšetkým z dokumentov, ktoré sa venujú otázkam chudoby a sociálnej integrácie rôznych skupín do spoločnosti tak na národnej (*Národný akčný plán sociálnej inklúzie 2004-2006 (NAP/Inklúzie, Národná správa o stratégiách sociálnej ochrany a sociálnej inklúzie na roky 2008 – 2010; Stratégia Slovenskej republiky pre integráciu Rómov do roku 2020)*) ako i medzinárodnej rovne (*stratégia Európa 2020*).

obecne očakáva (ako právo). Absencia participácie sa tak prejavuje vo viacerých systémoch, ktoré sú životne dôležité, a to či už ide o trh práce, služby, rodinný život, politický život, komunitný život, kultúru (Mareš, Horáková, Rakoczyová, 2008, s. 11). V podobných intenciách chápu sociálne vylúčenie aj Gabal s Víšekom, ktorí pod týmto pojmom tiež rozumejú vylúčenie jednotlivcov i sociálnych skupín z ekonomického a sociálneho života (trhu práce, spoločenských organizácií, susedstva v majoritnej populácii), a tým i z možnosti podieľať sa na právach (predovšetkým sociálnych), životných prostriedkoch, zdrojoch blahobytu zdieľaných väčšinou populácie. Aj títo autori považujú za symptóm vylúčenia „neparticipáciu“ (Gabál, Víšek, 2010, s.11).

Boj s chudobou a sociálnym vylúčením je úloha všetkých členských štátov Európskej únie, ktorá začiatkom roka 2010 prijala novú stratégiu boja s chudobou a sociálnym vylúčením. Európska komisia v roku 2010 prijala stratégiu známu ako *Európa 2020*, ktorá bola vypracovaná na základe analýz predchádzajúceho vývoja, identifikovania problémov a nových potrieb, ktoré EÚ má pred sebou na nasledujúce roky (svojím spôsobom nahrádza Lisabonskú stratégiu, ktorá bola v platnosti do roku 2010). Nové ciele odpovedajú na nové výzvy, pred ktorými stojí Európske spoločenstvo v období nových výziev a zmien daných postupujúcou globalizáciou, demografickým vývojom charakterizovaným ako starnutie populácií, a v dôsledku hospodárskej krízy, ktorá ukázala aj na nedostatky, na ktoré Európa nebola pripravená.

Prioritnými oblasťami rozvoja, ktoré bude spoločenstvo v nasledujúcom období podporovať a ktoré sú základom stratégie sú:

- Inteligentný rast: rozvoj hospodárstva založeného na znalostiach a inováciách,
- Udržateľný rast: podpora ekologickejšieho a konkurencieschopnejšieho hospodárstva, ktoré efektívnejšie využíva,
- Inkluzívny rast: podpora hospodárstva s vysokou mierou zamestnanosti poskytujúcou sociálnu a územnú kohéziu.

Ďalej v stratégii Európa 2020 je stanovených **päť hlavných cieľov**, ktoré vymedzujú, kam by sa mala EÚ do roku 2020 dostať. Tieto ciele majú aj kvantifikovanú podobu a všetky členské krajiny ich majú rozpracovať na svoje podmienky. Pre EÚ ide o nasledovné ciele:

- 1) miera zamestnanosti obyvateľov vo veku 20-64 rokov by mala dosiahnuť 75 %,
- 2) úroveň investícií do výskumu a vývoja by mala dosiahnuť aspoň 3 % HDP EÚ,
- 3) znížiť emisie skleníkových plynov najmenej o 20 % v porovnaní s úrovňami z roku 1990 alebo o 30 % za priaznivých podmienok, zvýšiť podiel obnoviteľných zdrojov energie na konečnej spotrebe energie o 20 % a zvýšiť energetickú účinnosť minimálne o 20 %,

- 4) je potrebné dosiahnuť ciele „20/20/20“ v oblasti klímy/energie (vrátane zvýšenia záväzku, pokiaľ ide o zníženie emisií na 30 %, ak budú podmienky),
- 5) podiel ľudí, ktorí predčasne ukončia školskú dochádzku by sa mal znížiť pod 10 % a minimálne 40 % mladých ľudí by malo mať vysokoškolské vzdelanie,
- 6) **o 20 miliónov ľudí menej by malo byť ohrozených chudobou.**

Pre Slovensko sú tieto ciele nasledovné:

- Miera zamestnanosti – 72 %
- Miera emisií – 13 %
- Energetickej účinnosti – 16,2
- Podiel ľudí, ktorí predčasne ukončia školskú dochádzku – 6 %
- Podiel mladých ľudí, ktorí ukončia vysokoškolské vzdelanie – 40 %
- Počet osôb, ktoré budú v riziku chudoby sa zredukuje na 170 000.

10.1.2 Chudoba ako sociálny, akademický a politický fenomén

Chudoba ako sociálny fenomén je stará ako ľudstvo samé. Od nepamäti kmeňové spoločenstvá bojovali o územia, ale základným cieľom bolo zabezpečenie potravy, boj o prežitie. Na začiatku sa chudoba spájala viac menej s procesmi zabezpečenia obživy a ďalších základných potrieb ako je napr. ošatenie, strecha nad hlavou. Postupne úlohu zabezpečenia uspokojovania najnevyhnutnejších ľudských potrieb preberali cirkevné spoločenstvá, lokálni šľachtici alebo zamepáni. S postupujúcim rozvojom spoločnosti sa záujem o chudobných prehľboval a postupne nadobúdala podobu kodifikovaných noriem – napr. v podobe chudobinských zákonov, ktoré prenášali túto povinnosť na obce. Postupne sa prenášali na štát. Masový rozvoj v systémoch sociálnej ochrany (tak rozsahom ako i obsahom) zaznamenali európske krajiny po druhej svetovej vojne a to bez ohľadu na architektúru konkrétneho sociálneho systému ochrany a jeho zložiek.

Pojem chudoba sa v našom sociálnom i politickom slovníku **pred rokom 1989** takmer nepoužíval. Politický systém chudobu oficiálne nepriznával a sociálne problémy, ktoré vznikali sa riešili prostredníctvom iných politík. Od tohto obdobia sa v našom akademickom slovníku tento pojem používa nanovo, ale v legislatíve sa používali rôzne iné termíny.

Od konca 80. rokov a začiatku 90. rokov sa systém sociálnej ochrany na Slovensku prebudoval od základov. Zmeny, ktoré Slovensko nastúpilo po roku 1989 (v spoločnom štáte Čechov a Slovákov) sa dotkli mnohých oblastí nielen politického ale i ekonomického života a prejavili sa aj sociálnymi dôsledkami. Jedným z nich bol výrazný pokles reálnych príjmov a ich štruktúry, čo ústilo do zníženia osobnej spotreby u určitých skupín obyvateľstva. Aby sa **predišlo sociálnemu napätiu v spoločnosti**, bolo **potrebné prijať určité opatrenia na**

zmiernenie nepriaznivej sociálnej situácie. Pre zachovanie určitej miery sociálnej tolerancie bolo potrebné vybudovať **mechanizmus záchranej sociálnej siete**. Vytvorením záchranej sociálnej siete štát vybudoval systém opatrení, ktorými garantuje všetkým občanom/občiankam minimálnu úroveň pomoci pri závažných sociálnych situáciách². Príjem rodín s deťmi dopĺňali dávky štátnej podpory. Základným prvkom, ktorý mal zjednocovať celý systém bolo stanovenie **životného minima** pre rôzne životné situácie (Záchranná sociálna sieť. Práca, 8. marca, 1991).

Rozdelením Československa ku koncu roku 1992, Slovensko začalo budovať vlastné inštitúcie, ktoré sú potrebné pre chod štátu, ale zároveň začalo tvoriť aj vlastný systém sociálnej ochrany. Ten v niektorých naštartovaných procesoch pokračoval, iné staval nanovo.

Súčasný systém sociálnej ochrany reprezentuje pomerne široký okruh legislatívnych predpisov, ktoré pokrývajú celý rad sociálnych situácií a udalostí, ktoré štát považuje za také, že sú hodné ochrany (intervencia štátu) ale aj iných subjektov. Ide o oblasť trhu práce a služieb zamestnanosti, štátnych sociálnych dávok, pomoci v hmotnej núdzi, ďalej je to oblasť sociálno-právnej ochrany detí a sociálnej kurately, sociálneho poistenia, sociálnych služieb atď. V rámci ochrany pred chudobou a sociálnym vylúčením má dôležité miesto pomoc v hmotnej núdzi. Zároveň je to oblasť, ktorá prešla a stále prechádza zmenami, ktoré sú reakciou na vývoj situácie v krajine.

Dôležité miesto v systéme ochrany plní ochrana pred chudobou a sociálnym vylúčením. V našom systéme je zabezpečený hlavne poskytovanou pomocou v hmotnej núdzi ale i ďalšími opatreniami ako sú štátne sociálne dávky, náhradné výživné, dotáciami na stravovanie a školské pomôcky pre deti, ktoré sú ohrozené chudobou, rôznymi kompenzáciami pre ťažko zdravotne postihnuté osoby, určením alternatívnych poberateľov pomoci v hmotnej núdzi a tiež prídavku na deti a pod.

Všetky rozvinuté krajiny majú v súčasnosti v systémoch sociálnej ochrany aj prvok ochrany ľudí **pred chudobou a sociálnym vylúčením**. Výrazným prvkom týchto podsystémov je to, že **poskytujú ochranu v rámci nepríspevkových programov** sociálnej pomoci. Niekedy sa

² Podľa Generálnej dohody bola stanovená **minimálna mzda, ktorá v roku 1991** dosahovala 10,80 Kčs na hodinu, ktorá sa mala upravovať podľa indexu životných nákladov.

Pre rodiny s deťmi, ktoré sa ocitnú v situácii, že ich príjem nebude stačiť na zabezpečenie výživy, osobných potrieb a nákladov na bývanie aspoň na spoločensky uznanej minimálnej úrovni bude štát poskytovať dávky sociálnej starostlivosti. Za sumy na zabezpečenie výživy a ostatných potrieb sa považujú sumy:

- U dieťaťa do 6 rokov - 850 Kčs/mesačne
- U dieťaťa od 6 do 10 rokov - 950 Kčs/mesačne
- U dieťaťa od 15 rokov do 26 rokov, spĺňajúcich podmienky nezaopatrenosti - 1250 Kčs/mesačne
- U ostatných občanov 1150 Kčs /mesačne.

Ďalej, občania, ktorí majú nákladnú diétu majú nárok na 500 Kčs/mesačne.

K uvedeným sumám s prirátavala aj položka na **úhradu nákladov na domácnosť** a to v suma vo výške 600 Kčs mesačne pre rodinu s deťmi a pre jednotlivca alebo dvojicu suma 400 Kčs/mesačne.

táto pomoc označuje ako sociálna pomoc v poslednej inštancii alebo ako záchranná sociálna sieť (u nás používame pojem pomoc v hmotnej núdzi). Je pre ňu charakteristické, že sa poskytuje na základe preverenia, testovania príjmovej a čiastočne materiálnej situácie žiadateľov. Charakterizuje ju aj skutočnosť, že dávky sa poskytujú adresne.

Sociálna pomoc je určená pre tých, ktorí si nemôžu zdroje na živobytie zabezpečiť vlastnými silami alebo si nedokážu zabezpečiť zdroje v dostatočnej miere. Takéto chápanie sociálnej pomoci v medzinárodnom kontexte má podľa Heikkiläho, Fridberga a Keskitala (2001) zamedziť extrémnym podobám materiálnej deprivácie ako aj sociálnemu vylúčeniu a marginalizácii, aby sa zachovala, resp. umožnila integrácia najviac ohrozených osôb. Zmiernenie chudoby a sociálneho vylúčenia môžeme považovať za hlavný cieľ systému sociálnej pomoci.

V krajinách OECD existuje celý rad systémov sociálnej pomoci (ako príjmo-testovanej pomoci); majú rôznorodý dizajn, obsahujú rozdielne prvky a sú odlišne štruktúrované a dokonca používajú rozdielnu terminológiu na označenie tejto pomoci.

V súčasnosti neexistuje precízna, medzinárodne uznávaná definícia sociálnej pomoci (*Social Assistance*), čo taktiež sťažuje porovnávacíe analýzy rôznych programov sociálnej pomoci. Sociálna pomoc je často vymedzená ako „celý rad dávok a služieb, ktoré garantujú minimálnu úroveň podpory osobám, ktoré sa nachádzajú v núdzi a táto pomoc je im poskytovaná na základe testovania zdrojov“ (Eardley – Bradshaw – Ditch – Gough – Whiteford, 1996, s. 1).

Autori kategorizujú sociálnu pomoc v súlade s vytvorenou definíciou do troch typov:

1. všeobecná pomoc (*general assistance*) – v rámci ktorej sú poskytované finančné dávky pre všetkých alebo takmer všetkých obyvateľov, ktorých príjem je pod úrovňou stanoveného minimálneho príjmu;
2. kategorická pomoc (*categorical assistance*) – v rámci nej sa poskytujú finančné dávky pre špecifické skupiny a obyčajne ide o dávky nad úrovňou stanoveného minimálneho príjmu;
3. viazaná pomoc (*tied assistance*) – umožňuje voľný prístup, alebo dotuje dostupnosť špecifických tovarov alebo služieb vo finančnej alebo vecnej podobe (sem patria napríklad dávky na bývanie a iné viazané druhy pomoci) (Eardley – Bradshaw – Ditch – Gough – Whiteford, 1996).

Belgickí autori de Neubourg, Castagnay a Roelen (2005) charakterizujú programy sociálnej pomoci z aspektu piatich dimenzií. Sú nimi: báza solidarity; oblasť selektivity a adresnosti; inštitucionálna rovina rozhodovania; štedrosť dávok; **re-integračné zámery**.

Pri opise charakteristík reforiem súčasných systémov sociálnej pomoci v európskych krajinách by sme chceli upozorniť na jeden tematický okruh, ktorým je **prvok aktivácie u poberateľov dávok sociálnej pomoci**. Medzi poberateľmi/kami dávok sociálnej pomoci je veľký podiel ľudí, ktorí sú v ekonomicky aktívnom veku a nachádzajú sa dlhodobo mimo trhu práce. Pritom prevaha európskych krajín má pri príjmovom testovaní dávok stanovenú podmienku, že každý sa má usilovať vlastnými silami si zabezpečiť zdroje potrebné k saturácii svojich životných potrieb, resp. svojej domácnosti. Na dávku majú následne nárok iba tí, ktorí to nedokážu (samozrejme sú výnimky napríklad v prípade občanov zabezpečujúcich starostlivosť o malé deti alebo iného člena rodiny a pod.). **Dlhodobé zotrvanie v systéme poberania pomoci v hmotnej núdzi** môžeme vnímať v spojitosti s mierou efektivity existujúcich programov sociálnej pomoci, t. j. jej nízkou mierou. Viacerí autori to pripisujú na vrub **málo efektívnych aktivačných programov**. De Neourg, Castagney a Roelen (2005) poukazujú, odvolávajú sa na výskumy Saraceno z roku 2002, že ak sa aj poberatelia sociálnych dávok vrátia na trh práce, tak je to často iba na určitú dobu. Po uplynutí nejakej doby sa ocitajú opätovne mimo trhu práce a opakovane sa vracajú do systému sociálnej pomoci a stávajú sa jej klientmi³.

10.1.3 Akademický prístup k chudobe a jej meraniu pre prax a nástroje ochrany pred chudobou

Chudoba ako sociálny jav je v záujme akademickej obce už dlhú dobu. Prešla veľkými zmenami, tak v konceptuálnej rovine ako aj v prístupe k jej meraniu. Vo všeobecnosti môžeme tento proces popísať ako posun od jednodimenzionálneho konceptu k mnohodimenzionálnemu. Rôzne prístupy k poznávaniu chudoby možno popísať ako rozširovanie konceptu chudoby z čisto materiálnych potrieb o sociálne potreby. Meranie chudoby závisí od prijatého konceptu⁴.

³ Toto tvrdenie môžeme doložiť aj poznatkami zo Slovenska. Výskum z roku 2005 ukázal, že približne 42 % poberateľov dávok v HN poberalo dávky opakovane. Až 81,7 % poberateľov dávky v HN boli evidovaní na úrade práce ako uchádzači o zamestnanie a z nich 33 % v trvaní 2-5 rokov, a 22 % viac ako 5 rokov. Dôvod, pre ktorý poberali dávku v čase výskumu, bol v prípade jednej pätiny respondentov označený ako skončenie dočasného zamestnania. Z bývalých poberateľov dávok v HN, ktorí v čase výskumu pracovali, 33,8 % poberalo dávku v HN 2-5 rokov, 13,1 % viac ako 5 rokov. Aj z nich sa mnohí vracali do systému dávok opätovne: 17,5 % dvakrát poberalo dávky v HN, 10,7 % tri krát, 1,4 % raz, a ostatní viackrát ako štyrikrát. (Bednárík a kol., 2005).

⁴ Poznáme **chudobu absolútnu a relatívnu**. Obidve sú merané cez peňažné jednotky. Prvá stanovuje určitú sumu na deň (1 USD napr.) a zisťuje aký podiel obyvateľstva z tých prostriedkov žije. Relatívny prístup je trochu iný, ten zisťuje podiel obyvateľstva, ktoré žije pod určitou dohodnutou hranicou príjmu. Poznáme 40, 50 a 60% hranicu, s ktorou pracujeme i v EU-SILC.

Pri meraní chudoby sa stretávame s **prístupom v objektívnom a subjektívnom zmysle**. Objektívna miera chudoby nám umožní určiť, koľko ľudí, domácností je chudobnejších ako ostatných (nechudobných). Obidva prístupy sú statické a neskôr sa rozpracovali o dynamický prístup k chudobe. Ten nám umožňuje povedať nielen

Obohatenie prístupov k poznávaniu chudoby, jej rozsahu a štruktúry priniesli 90. roky 20. storočia a to v tom, že dôraz sa začal dávať nie na nedostatok príjmu (jednorázový či dlhodobý), ale že chudoba sa prejavuje v nedostatočnej participácii na procesoch, ktoré sú bežne prístupné väčšine v spoločnosti. Do popredia sa začali dostávať také pojmy ako sociálna exklúzia a sociálna inklúzia, ľudská dôstojnosť, slušný životný štandard.

Z hľadiska výskumníkov je pozitívom, že sa rozširujú poznatky o chudobe a jej dôsledkoch pre jednotlivé skupiny, či celú spoločnosť. Z tohto uhla pohľadu dnes už nehovoríme o chudobe len v prípade ak niekto hladuje, poprípade je v situácii bezdomovstva. Nezaujímá nás iba rozsah chudoby. Predmetom záujmu pri poznávaní chudoby sa stávajú otázky o jej trvaní, dopadoch na rôzne skupiny v spoločnosti, možnosti generačného prenosu chudoby, súvislostí s právami a pod. Význam **nového prístupu k poznávaniu chudoby** spočíva hlavne v potrebe formovania nástrojov na jej redukciu v rôznych skupinách v spoločnosti a **zabránenie sociálnej exklúzii**.

Meranie chudoby, indikátory

Tak ako je veľa konceptov chudoby, je aj množstvo rôznych prístupov k meraniu chudoby. Tieto čísla sú veľmi dôležité pre verejné politiky a ich smerovanie ako i rozvoj pomoci. My tu spomenieme dva zdroje, ktoré nám dávajú informáciu o predmetnom jave a tie nám ukazujú, že chudoba nie je rovnomerne rozšírená v celej spoločnosti, ale sú skupiny, ktoré sú chudobou ohrozené viac alebo menej. Pre Slovensko je okrem iného charakteristický aj prierez územím, ktorý ukazuje, že chudoba nerovnomerne zasahuje jednotlivé regióny.

Prvý zdroj tvoria údaje získavané v rámci výberového šetrenia, ktoré realizuje Štatistický úrad Slovenskej republiky a tie máme k dispozícii od roku 2005. Výberové zisťovanie sa

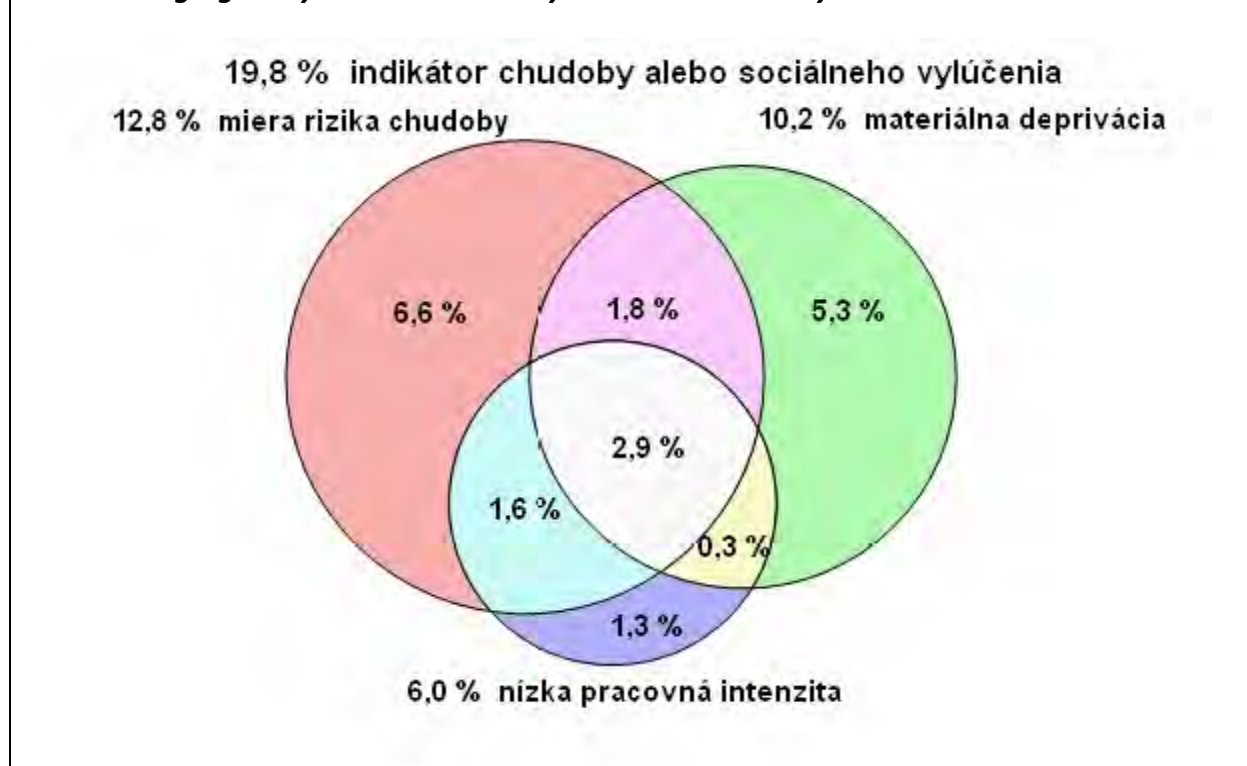
to aký podiel domácností alebo jednotlivcov v spoločnosti je chudobných, ale môžeme zistiť ako dlho sú chudobní, a ako veľmi sú ktorí chudobní. Tu už ide o dynamický prístup k chudobe.

Niektorí akademici považujú za pozoruhodné **subjektívne prístupy k meraniu chudoby**, nakoľko tie umožňujú diferencovaný prístup k dvom rôznym domácnostiam s rovnakým príjmom, približne rovnakou spotrebou. Subjektívne prístupy nám môžu povedať viac o každodennom živote ľudí žijúcich v chudobe, dať nám informáciu o tom, ako na prvý pohľad dve rovnaké domácnosti z hľadiska príjmu prežívajú svoju chudobu, môžu nám ukázať ich skutočné problémy.

Postupne sa začal pretláčať **dynamický prvok chudoby**. V štúdii „*Global chronic poverty in 2004-05*“ sa hovorí o chudobe na určitom kontínuu. Na jednom konci sú nechudobní, potom sú dočasne chudobní (ide o príležitostnú, občasnú chudobu, raz je to upadnutie do chudoby ale po nejakom čase sa z tejto situácie dostanú von) a na druhom konci sú trvalo chudobní. (Na označenie tejto skupiny používajú aj pojem obyčajne chudobní, vždy chudobní. Ide o dynamiku chudoby, ktorá hovorí o tom, že domácnosť môže zotrvať na jednom stupni alebo sa posúvať z jedného stupňa smerom hore ale i dole. Chronická chudoba je chudoba, ktorá pretrváva veľkú časť života alebo celý život. Tu je vysoký predpoklad, že v chudobe ostane žiť aj nasledovná generácia. A bude to v dôsledku, že takejto domácnosti chýbajú nielen finančné prostriedky, ale ak je domácnosť dlho v chudobe, deti nemajú prístup k vzdelaniu, zdravotnými či sociálnym službám. Takéto domácnosti nebenefitujú z ekonomického rastu a rozvoja.

zameriava na získavanie dát o príjmoch a životných podmienkach domácnosti a ide o zisťovanie, ktoré sa uskutočňuje vo všetkých členských krajinách v EÚ. Ide o relevantné dáta, ktoré sa zbierajú pravidelne od roku 2005 a tieto dáta prinášajú informácie o výskyte chudoby, jej štruktúre v krajine a sú používané na medzinárodné porovnávania. Údaje z posledného zisťovania z roku 2013 (údaje sú v skutočnosti za rok 2012, zbierajú sa o situácii rok pred tým), ukazujú, že **chudobou sú najviac ohrozené domácnosti s jedným rodičom a aspoň s jedným závislým dieťaťom (30,1%),** po nich sú to **domácnosti tvorené 2 dospelými osobami s najmenej 3 a viac závislými deťmi (29,9%)** a potom sú to **domácnosti jednotlivcov, ktoré sú tvorené osobami 65 ročnými a staršími (21,3%)** (EU SILC 2013). Teda môžeme povedať, že chudoba na Slovensku najviac ohrozuje rodiny so závislými deťmi – jednorodičovské a tiež veľké rodiny a potom sú to domácnosti starších osamelo žijúcich ľudí. Chudoba najviac ohrozuje rodiny a domácnosti, v ktorých nikto nepracuje. Ak sa pozrieme na ohrozenie chudobou z vekového hľadiska, najviac ohrozenou skupinou sú **deti vo veku 0-17 rokov (20,3%).** **Z regionálneho pohľadu** – sú chudobou najviac ohrození obyvatelia Prešovského kraja (19,2%, Nitrianskeho (16,3%) a Banskobystrického (15,6%).

Obr. 10.1 Agregovaný indikátor chudoby alebo sociálneho vylúčenia

Zdroj: EU SILC 2013. Indikátory chudoby a sociálneho vylúčenia. Poverty indicators and social exclusion. ŠÚ SR. Bratislava 2014.

V súvislosti so sociálnou inklúziou, bojom proti chudobe (ako sme už vyššie spomínali), členské krajiny európskeho spoločenstva prijali určité záväzky, ktoré majú aj kvantifikovanú

podobu. Na meranie cieľa v oblasti sociálnej inklúzie bol stanovený agregovaný indikátor chudoby alebo sociálneho vylúčenia. Jeho výpočet sa skladá z troch čiastkových indikátorov a to: miery rizika chudoby, miery materiálnej deprivácie a miery pracovnej intenzity (EU SILC, 2013, .s 24-25).

Ako sme už spomínali, na Slovensku nám informácie o rozšírení chudoby poskytujú aj údaje z úradov práce, sociálnych vecí a rodiny, ktoré hovoria o tom, koľko je krajine poberateľov DHN a tiež príspevkov k dávke ako i poberateľov ďalších sociálnych dávok. Tie často poberajú takí, ktorí sú aj poberateľmi DHN a PkD.

Tab. 10.1 Štruktúra poberateľov DHN a PkD (stav k novembru 2013)

Typ domácnosti	November 2014	
	Absl.	V %
Jednotlivec	88 493	60,6
Jednotlivec s 1 až 4 deťmi	17 144	11,7
Jednotlivec s viac ako 4 deťmi	415	0,2
Dvojica	10 824	7,4
Dvojica s 1-4 deťmi	24 219	16,8
Dvojica s viac ako 4 deťmi	4 839	3,3
Spolu	145 934	100,0

Zdroj: UPSVAR

Osobitného príjemcu DHN malo v danom období 4 580 poberateľov. Samozrejme, že celá škála dávok poskytovaných v rámci pomoci v HN, príspevkov k dávke ale i ďalších dávok v rámci podpory rodine, príplatkov na kompenzáciu ťažko zdravotne postihnutých, príspevkov na opatrovanie je tiež široká škála (podľa podmienok relevantných zákonov). Tie dostávajú rodiny a domácnosti podľa toho, či majú takeého člena, na ktorého sú oprávnené poberať dávku alebo príspevok k dávke. Celkový zdroj príjmu, ktorý majú chudobné domácnosti k dispozícii sa líši nielen sumou v EUR, ale aj štruktúrou podľa jednotlivých zložiek, ktoré môžu získať.

- ✓ Čo je podľa vás chudoba?
- ✓ Čo si predstavujete pod sociálnym vylúčením?
- ✓ Čo podľa vás, môžete urobiť vy, ako terénny sociálny pracovník/čka pre začlenenie/inklúziu sociálne vylúčených?

10.2 MIESTO A VÝZNAM TERÉNNYCH SOCIÁLNYCH PRACOVNÍKOV V BOJI PROTI CHUDBE A SOCIÁLNEJ EXKLÚZII

Sociálnu exklúziu môžeme zjednodušene popísať ako život jednotlivcov i celých rodín v takých podmienkach, ktoré ich vytláčajú na okraj spoločnosti, do marginalizovaných pozícií, ktoré im nedovoľujú participovať na bežných procesoch danej spoločnosti na určitom stupni rozvoja.

Existuje celý rad príčin, ktoré môžu jednotlivca alebo rodinu posunúť do takejto pozície. Môže to byť nezamestnanosť, choroba, smrť živiteľa, užívanie návykových látok alebo samotný život v marginalizovanej komunite. Na prekonanie tejto nepriaznivej situácie často nestačia dostupné dávky a príspevky k dávkam. Mnohí z týchto ľudí majú problém dokonca využívať dostupné verejné služby a preto potrebujú komplexnú pomoc. Na prekonanie svojej nepriaznivej situácie potrebujú kvalifikovanú pomoc odborníkov/čok, ktorí im pomôžu dostať sa z tejto situácie, alebo aspoň do veľkej miery redukovať už vzniknuté problémy každodenného života, ale i prekonať letargiu, apatiu a preventovať vznik ďalších rizikových situácií.

Potrebu siete kvalifikovaných pracovníkov avízovali už prvé dokumenty – zo začiatku 90 rokov v rámci záchranej sociálnej siete. Už v tomto období sa predpokladalo, že **nový systém sociálnej ochrany bude potrebovať kvalifikovaných pracovníkov/čky** na rôznych úrovniach (počnúc novovytváranými orgánmi na miestnej i regionálnej úrovni) a kvalifikovanosť pracovníkov bola prezentovaná ako jeden z významných aspektov úspešného fungovania záchranej sociálnej siete.

V ďalšom období si **sociálna práca** našla miesto pri uplatňovaní verejnej politiky aj na Slovensku a postupne sa **etablovala na sociálnej scéne**. Spočiatku to boli pracovníci, ktorí vykonávali svoju prácu na „úradoch“, kde prichádzali do kontaktu s klientmi rôznych oddelení pri riešení ich problémov, ktoré súviseli s uplatňovaním nárokov na dávky. Postupne sa ich aktivity rozširovali aj do iných oblastí, vrátane výkonu **sociálnej práce v teréne**. Terénna sociálna práca (TSP) sa tak stáva jedným z účinných nástrojov, ktoré sa dajú zapájať do práce so sociálne vylúčenými jednotlivcami a skupinami pri ich začleňovaní do spoločnosti.

Až v roku 2014 (9. júla) bol prijatý **zákon o sociálnej práci** a o podmienkach na výkon niektorých odborných činností v oblasti sociálnych vecí a rodiny a o zmene a doplnení niektorých zákonov zákon č. 219/2014). Sociálnu prácu definuje **ako odbornú činnosť** vykonávanú sociálnym pracovníkom alebo asistentom sociálnej práce na účel stanovený osobitným predpisom (napr. o sociálno-právnej ochrane detí, o sociálnych službách a pod). Na výkon tejto práce sa požadujú odborné vedomosti a zručnosti, ktoré je možné získať

absolvovaním vysokoškolského vzdelania. Sociálna práca je aj **špecializovaná odborná činnosť**, ktorú pracovník vykonáva v určitom špecializovanom odbore, na ktoré sú potrebné zručnosti získateľné v akreditovanom odbore. Zákon určuje aj ďalšie podmienky na výkon sociálnej práce: ako odborná spôsobilosť, povolenie na výkon, pracovno-právny vzťah v akom je možné túto prácu vykonávať. Zákon tiež hovorí o **potrebe ďalšieho vzdelávania sociálnych pracovníkov**.

Na úradoch práce postupne pribúdajú sociálni pracovníci/čky a je predpoklad, že ich rady sa budú rozširovať o sociálnych pracovníkov/čky, ktorí budú časť svojej práce vykonávať v teréne. Keďže ide o relatívne nový prvok, bude potrebné, aby si sociálni pracovníci/čky v teréne osvojili určité metódy práce, kategórie, s ktorými sa budú pri práci v teréne stretávať. Do veľkej miery pôjde nielen o ich teoretické zvládnutie, ale hlavne o ich praktické používanie pri svojej práci v teréne pri aktivitách spojených so začleňovaním jednotlivcov a rodín do spoločnosti.

Zatiaľ nemáme veľa skúsenosti so sociálnymi pracovníkmi/čkami v teréne (v takomto pracovnoprávnom vzťahu), ale pomerne bohaté skúsenosti máme s terénnymi sociálnymi pracovníkmi⁵, ktorí pracujú s obyvateľmi rómskych komunít, teda v obciach, kde sú takéto marginalizované komunity alebo takých, ktorí pracujú v komunitných centrách. Existujúce poznatky sa pokúsime zapracovať do navrhovaného vzdelávacieho programu „Efektívna terénna sociálna práca“.

Terénni sociálni pracovníci v procese boja proti chudobe a pri sociálnom začleňovaní

Terénnych sociálnych pracovníkov/čky môžeme považovať za **pomáhajúcu profesiu** (podobne ako celý rad iných profesií). Ich aktivity v pozícií vykonávateľov pomáhajúcej profesie ich predurčujú na prácu s ľuďmi, ktorí potrebujú pomoc v rôznych oblastiach života ako napr. nepriaznivá sociálna situácia v rodine, zdravotné problémy, problémy s výchovou detí, dlhy v domácnosti, patologické javy, problémy vyplývajúce z viacgeneračného spolužitia a pod. Účelom ich aktivít je snaha pomôcť klientom/tkám hľadať riešenia a východiská z ich situácie.

Priestor na ich aktivity nie je bezbrehý, ale má určité hranice alebo rámce. Priestor, v ktorom pomáhajúce profesie realizujú svoje aktivity vymedzujú tri oporné body, ktorými sú: **legislatíva, odbornosť a charakteristiky skupiny, ktoré z nej robia klientov pre**

⁵ Domnievame sa, že tieto poznatky môžeme použiť na aspiráciu pri návrhu vzdelávacieho programu Efektívna terénna sociálna práca aj z toho dôvodu, že až 84,3 % terénnych sociálnych pracovníkov v obciach má ukončené vzdelanie v oblasti sociálna práca, a z ich asistentov to bolo 15,7%. Takže ich skúsenosti môžu byť cennými podkladmi pre prípravu TSP. A to aj z toho dôvodu, že medzi klientmi úradov práce, sociálnych vecí a rodiny je aj veľa klientov z MRK.

pomáhajúce profesie (Úlehla, 2007). V našom prípade je takouto pomáhajúcou profesiou terénny sociálny pracovník/čka.

Legislatívnym normám a ďalším dokumentom sme sa venovali v predchádzajúcej časti návrhu vzdelávacieho programu *Efektívna terénna sociálna práca*, pričom si uvedomujeme, že v tomto krátkom texte sme nevyčerpali celý rozsah zákonov a dokumentov. Základný rozsah odborných predpokladov na výkon tejto práce určuje zákon o sociálnej práci. V tomto návrhu ich rozšírime o také, o ktorých sa domnievame, že sú potrebné pre prácu v teréne a budeme čerpať z prác, ktoré sa danej problematike venujú teoreticky i prakticky. Pokiaľ ide o tretiu dimenziu vymedzujúcu priestor pre aktivity terénnych sociálnych pracovníkov/čky a to charakteristiky skupiny, resp. skupín, ktoré z nich robia klientov/tky pre pomáhajúcu profesiu – v našom prípade pre terénneho sociálneho pracovníka/čku – tým sa budeme venovať v texte širšie.

Matoušek pri charakterizovaní terénnej sociálnej práce hovorí, že je to navštevujúca práca, ktorá sa ponúka v miestach, kde sa objavia problémy. Jej základnou funkciou je vyhľadávanie a sprievodnou je podpora a asistencia v obtiažnych situáciách. Jej výhodou je, že dokáže skutočným problémom predchádzať, teda plní preventívnu rolu (podľa: Matoušek 2008, s. 170, prevzaté z Elich, A. (1993): *Streetwork v Hamburku*. In. *Éthum*, č. 3. s.4).

Úvod do štandardov terénnej sociálnej práce hovorí, že **cieľom terénnej sociálnej práce v obci** je poskytnúť odbornú pomoc všetkým obyvateľom, ktorí sa ocitnú v nepriaznivej sociálnej situácii a nie sú schopní sami ani s pomocou rodiny a blízkych osôb nájsť primerané riešenie svojho sociálneho problému. Terénna sociálna práca si kladie za cieľ preventívne pôsobiť na rizikové faktory a ohrozené skupiny obyvateľov/liek, a tým predchádzať vzniku akútnych krízových situácií (*Úvod do štandardov terénnej sociálnej práce*, s. 7). Terénna sociálna práca v obci je súčasťou starostlivosti o uspokojovanie potrieb obyvateľov/liek obce vrátane špecifických potrieb vylúčenej komunity v obci (*Úvod do štandardov terénnej sociálnej práce*, s. 8).

Terénni sociálni pracovníci/čky, ktorí budú pracovať v pracovných pozíciách na úradoch práce pravdepodobne nebudú typickými predstaviteľmi/kami terénnej sociálnej práce⁶ ako ich chápu odborníci/čky na sociálnu prácu. Budú to sociálni pracovníci/čky, ktorí budú zamestnancami štátu alebo obce, ktorí budú určitú časť svojej práce vykonávať v teréne. Ich základnou úlohou bude overenie toho, ako klienti/tky – jednotlivci a rodiny – využívajú

⁶ Na rozdiely v chápaní medzi terénnou sociálnou prácou a klasicky poskytovanými sociálnymi službami ukazuje Jana Balážová. Hovorí, že terénna sociálna práca je práca v teréne, t. j. v prirodzenom prostredí klienta. Za ďalšiu významnú charakteristiku označuje to, že TSP je práca operatívna, vykonáva sa dlhodobo a intenzívne sa zameriava na riešenie problémov klienta, a je nedirektívna. Jej veľkou prednosťou je vyhľadávanie prepojení medzi jednotlivými inštitúciami poskytujúcimi služby s dávkami. Za jej nevýhody označuje to, že TSP nie je orientovaná na kvantitu a jej výsledky nie sú viditeľné okamžite, ale po nejakom čase (Balážová, J. 2006.).

poskytované prostriedky z verejných zdrojov a na základe zistení detekovať možné riziká – čo už je jednou z funkcií práce terénnych sociálnych pracovníkov. Na základe svojich zistení, by mali poskytnúť klientovi/klientom/kám rady, ktorých cieľom je zlepšiť situáciu v rodine alebo predchádzať ďalším možným rizikám. Svojimi aktivitami by mali dbať o to, aby osoby, rodiny, ktoré dostávajú dávky ich využívali na účely, na ktoré majú.

Terénny sociálny pracovník/čka síce príde do terénu „vybavený určitými poznatkami“, ktoré mu poskytne pracovisko, skutočnú situáciu a možné problémy klienta/tky môže zistiť v teréne. Potrebuje si osvojiť určité postupy, ktorými bude sledovať cieľ svojej návštevy, ale zároveň bude dodržiavať pravidlá etického správania. V kontakte s klientom/tkou by mal vedieť (byť pripravený/á) identifikovať klienta/ku, jeho/jej rodinu a problémy, ktoré je potrebné riešiť. V takýchto situáciách by TSP mal vedieť poznať nielen príčiny nepriaznivého stavu, v ktorom sa rodina nachádza (napr. nie je to len absencia práce, ale napr. že je to absencia plateného zamestnania z dôvodu nutnosti starať sa o malé dieťa predškolského veku u matky, ktorá je samoživiteľkou, že v prípade viacgeneračnej rodiny je to spôsobené tým, že člen/ka, ktorý/á predtým dobre zarábala/a sa musí alebo sa rozhodne vzdať platenej práce, pretože preberá starostlivosť o starého a chorého rodiča z dôvodu, že v dosahu nie sú vhodné služby – napr. denné stacionáre, a pod). V takýchto prípadoch by TSP sa nemal orientovať len na získanie poznatku o tom, že situácia v rodine je zlá, že im poskytované dávky nepostačujú alebo ich časť využívajú na financovanie vecí, ktoré môžu získať ináč a finančne bez doplatenia a zhoršenia stavu.

Prvým predpokladom, ktorý si terénny sociálny pracovník/čka potrebuje osvojiť je, že v teréne bude prichádzať do kontaktu s veľmi **rozmanitými klientmi**. Budú to ľudia rôzneho veku, pohlavia, žijúci v rôzne veľkých domácnostiach, žijúci v rodine alebo osamelo, žijú v jednorodičovskej alebo úplnej rodine, v rodine je dieťa alebo viac detí, so štruktúrou príjmov, tvorených z rôznych zdrojov (iba z dávok zo sociálneho poistenia, dávok v hmotnej núdzi, ďalších dávok, na ktoré im vzniká oprávnenie podľa iných zákonov, niektorí majú aj pracovné príjmy, ale veľmi nízke). Terénny sociálny pracovník/čka musí v každej takejto domácnosti voliť vhodný prístup v komunikácii a brať ohľad na to, prečo sa tá-ktorá domácnosť alebo rodina stáva jeho klientom/tkou, prečo potrebuje jeho pomoc.

✓ Predstavte si, že prídete do rodiny klient/tky, ako sa uvediete, čím začnete?

Pre terénneho sociálneho pracovníka/čku sa musí každý **klient/ka stať jedinečným**. Mať pochopenie pre to, že situácia a problémy klienta/ky sú pre neho tie najdôležitejšie a TSP ich bude brať vážne. Musí rátať aj s tým, že sa dostane do situácií, keď mu bude jasné, že klient/ka nemá pravdu a bude nútený/á reagovať aj v takejto situácii.

Môže však nastať situácia, že klient/ka žiada o pomoc bezdôvodne, ale TSP mu nemôže povedať rovno, že na to nemá nárok, aj keby mu bolo na prvý pohľad jasné, že ide o zneužívanie dávky alebo služby. Úlohou pracovníka/čky je v oboch prípadoch **overiť situáciu, zanalyzovať dostupné informácie a vyhodnotiť ich a dať odbornú radu**. Aj v takýchto prípadoch TSP potrebuje kvalifikovane vyargumentovať prečo nemá nárok na pomoc, ale môže mu poradiť, kde inde môže takýto človek dostať pomoc, poprípade aj akú pomoc.

Svojou radou môže žiadateľa/ku alebo už **klienta/ku motivovať k iným krokom**, ktoré ho povedú k inej pomoci. Môže mu odporučiť hľadanie pomoci u iného subjektu. Podobne popísanú situáciu môže TSP riešiť aj v rodine klienta/ky. Preto musí byť dobre pripravený na to, aby vedel poskytnúť odbornú radu a kvalifikovane ju vysvetliť, poradiť. V konkrétnej situácii (v rodine, domácnosti) povedať klientovi/ke, prečo v jednom prípade je možné získať dávku a v inom nemožné, aj keď obidve situácie sú z pohľadu žiadateľa/klienta/ku „identické“. Ale dobrý TSP môže dať radu, kde konkrétny klient/ka môže hľadať iný druh pomoci. Do návrhu riešenia klientovej situácie by mal aktívne zapájať aj samotného klienta/ku a jeho/jej rodinu.

Ďalším faktom, ktorý je pre skvalitnenie, zefektívnenie práce TSP pri začleňovaní klientov do širšej spoločnosti žiaduci, je dostatočný počet vykonávateľov TSP. Hlavne preto, že tento druh práce s klientom má len vtedy pozitívne výsledky, keď je vykonávaný v prostredí, v ktorom klient/ka žije a dostatočne intenzívny.

Príklad z terénu:

Monitoring pomáhajúcich profesií s rómskou komunitou priniesol z hľadiska kvantity projektových TSP v obciach, v ktorých pracujú, nejednoznačné odpovede. Názor, že ich je málo zastávali TSP, ktorí majú vysokoškolské vzdelanie, tí, ktorí mali nižšie vzdelanie boli menej často presvedčení, že aj kvantitatívny počet vykonávateľov daných pracovných pozícií prispieva k vyššej efektívite ich práce pri začleňovaní obyvateľov MRK do spoločnosti.

Ak sme pri klientoch, opäť kladieme dôraz na vnímanie klientov v ich heterogenite. Sú medzi nimi jednotlivci, ľudia, ktorí majú menšiu či väčšiu rodinu, bývajú v rôznych sídlach, líšia sa ich obydlia, sú mladí i starší, sú to muži i ženy, takí ktorí majú prácu a bez práce – niektorí veľmi dlho bez práce. Ako hovorí *Matoušek (2008)*, sociálny pracovník musí klienta a jeho hodnoty rešpektovať. Potrebuje sa naučiť pracovať s heterogénnymi ľuďmi a rodinami.

Na tomto mieste spomenieme niektoré špecifiká rómskych klientov (tejto problematike je venovaný samostatný vzdelávací modul). Z monitoringu pomáhajúcich profesií, v ktorom boli zisťované potrebné zručnosti na výkon terénnej sociálnej práce v obci sa ukázalo, že respondenti/ky za najdôležitejšiu zručnosť označili **trpezlivosť**. Domnievame, že táto

zručnosť bude potrebná u všetkých TSP a v komunikácii a práci so všetkými klientami. TSP si musí uvedomiť, že každý človek, ktorý hľadá pomoc alebo dostáva pomoc, považuje svoju situáciu za najdôležitejšiu a preto hľadá ďalšie možnosti aj preto, lebo z jeho/jej uhla pohľadu jeho/jej situácia nie je dostatočne riešená. Terénny sociálny pracovník/čka musí zvládnuť aj takéto situácie a k tomu potrebuje rôzne zručnosti, aby vedel klientovi/ke vysvetliť aj to, že klient/ka nemá nárok na požadovanú pomoc, ale svoj krok potrebuje odôvodniť, podložiť argumentami, ktoré vyplývajú z legislatívnych možnosti a pritom, si musí byť vedomý, že neporušil práva človeka, ktorý žiada o pomoc alebo má aj ďalšie nároky. TSP musí byť schopný dôsledne dodržiavať zákony a smernice pri poskytovaní dávok, ale nesmie pritom porušovať práva klienta, žiadateľa o pomoc.

Príklad z terénu:

Monitoring pomáhajúcich profesií v rómskych komunitách ukázal, že viacerí klienti nevedia dostatočne využívať dostupné zdravotné a sociálne služby. Mnohí nemali zdravotné preukazy a mali problém dostať sa k ošetrovaniu, iní nevedeli kam sa obrátiť, ďalší nemali na lieky, nemali prístup k zdravotne nezávadnej vode a pod. Ak v danej obci pracujú asistenti zdravotnej osvetly, môže klientom odporučiť, aby ich požiadali o pomoc.

TPS sa musí sústavne vzdelávať v legislatívnych normách (ktoré sa práve v tejto oblasti menia pomerne často), musí vedieť spájať možnosti, ktoré mu umožňuje legislatíva, ale byť schopný iniciatívne ponúknuť inú pomoc (druh, formu pomoci, obrátiť sa na iný subjekt a pod.), alebo odporučiť ďalší krok v postupe k oprávnenému získaniu pomoci.

TSP si potrebuje uvedomiť, že prichádza do kontaktu s rozmanitou klientelou, rozmanité sú nielen ich potreby, ale aj rôzny prístup k formulovaniu svojich požiadaviek. Preto si TSP potrebuje osvojiť prax individuálneho prístupu ku každému klientovi/ke.

Pri zistení, že dávka/dávky sú klientom využívané na účely, na ktoré nemajú slúžiť, môže navrhnúť iné riešenie, aby boli dávky využívané účelne. Napr. pri nevhodnom nakladaní s DHN a PkD je možné navrhnúť inštitút osobitného príjemcu DHN a PkD, podobné riešenie je možné aj pri prídavku na deti.

Príklad z terénu:

Z monitoringu efektívnosti IOP sa tiež ukázala pozitívna rola TSP pracujúcich v obciach. Poznatky sice ukázali, že trvalé zlepšenie situácie sa dosiahne zriedkavo, ale pozitívnejšie výsledky boli v obciach, kde pracujú TSP a tí mohli byť zapojení nejakou formou aj do takýchto aktivít. Bodnárová, B.; Džambazovič, R.: Monitoring efektívnosti inštitútu IOP, IVPR...

Aj tieto poznatky ukazujú, že práca s niektorými klientami – poberateľmi DHN a PkD i ŠSD potrebuje skutočnú terénnu prácu, potrebuje ľudí, ktorí budú s klientom pracovať v jeho prirodzenom prostredí a budú s ním v kontakte nie epizodicky, ale intenzívne. Len tak je možné dosiahnuť efektívne výsledky práce. Domnievame sa, že jedna, dve návštevy v rodine/domácnosti klienta nepostačia na zmenu, tam je potrebné dlhodobo vyvíjať aktivitu – samozrejme, že nie u všetkých. Niektorých stačí nasmerovať, s inými je potrebné pracovať dlhšie a viesť ich krok za krokom.

Etablovanie TSP na úradoch práce môže byť efektívne nielen pri „kontrolnej a rekognoskatívnej“ práci, ale i pri odhaľovaní ďalších rizík v rodine/domácnosti klienta/ky. Môže odhaliť, že rodičia zanedbávajú výchovu svojich detí, napriek tomu že poberajú všetky možné druhy dávok, že zanedbávajú starostlivosť o staršieho člena rodiny, ktorý poberá príspevky na kompenzačné pomôcky ale poberajú dávku na opatrovanie.

- ✓ Charakterizujte „typického“ klienta/ku, s akým sa najčastejšie stretávate.
- ✓ Považujete všetkých klientov za rovnakých? Ak nie, ako sa odlišujú, v čom?
- ✓ S čím sa na vás klienti/ky obracajú o pomoc, čo potrebujú, čo požadujú?
- ✓ Mohli by ste popísať najčastejšie požiadavky klientov, ktoré vyplývajú z ich neznalosti práv a žiadajú od vás?

Ako sme už vyššie spomínali, každý klient/ka je jedinečný svojim životom a jeho problémy sú pre neho tie najdôležitejšie. Pre terénneho sociálneho pracovník/čku je to do určitej miery avízo, že ku každému má **prístupovať individuálne**.

Príklad z terénu:

Pri monitoringu práce TSP v obciach, sme sa pýtali vykonávateľov danej profesie, aby na základe svojich skúsenosti z práce TSP uviedli, ktoré kompetencie sú najdôležitejšie v práci s touto komunitou. Najviac z nich uviedlo ako veľmi dôležité: Trpezlivosť – nevzdávať sa pri prvých neúspechoch v práci (80,3%); potom to bola odbornosť a schopnosť správne poradiť (78,9%); na tretiu priečku v dôležitosti sa dostalo empatické správanie, pochopenie pre problémy klientov a život aký žijú (69,4%); a na štvrtej to bola schopnosť motivovať k pozitívnej zmene postoja k svojej sociálnej situácii i situácii svojej rodiny (52,7%).

TSP sa potrebuje naučiť analyzovať situáciu klienta/ky a odhaliť jeho potreby v komunikácii spolu s klientom/kou/ rodinou. Počas svojej komunikácie s klientom by mu mal dávať najavo, že si ho váži, jeho problémy a potreby sú prvoradé, že sa pokúsia spolu hľadať cestu ako ich vyriešiť. Nemôže klientovi nič sľubovať, ale ani rázne zamietnuť, ale vytvoriť atmosféru dôvery a navodiť situáciu, že obidvom ide o rovnakú vec. V komunikácii s klientom potrebuje byť otvorený a poskytnúť radu. **V komunikácii** by mal dbať na obsah toho, čo

klientovi/ke hovorí, ale aj formu zdieľania daného obsahu. Potrebuje zvoliť správny spôsob komunikácie v situácii, kedy komunikuje so starším človekom, mladším alebo človekom, ktorý neovláda dobre komunikačný jazyk, atď. V každej situácii potrebuje vhodne vyberať slová v situácii.

Komunikácia s klientom/kou (jednotlivec, rodina) môže mať rôzne podoby, v prípade práce v prirodzenom prostredí klienta ide však o komunikáciu, kedy sú obidve strany fyzicky prítomné. V takomto prípade pôjde o **rozhovor**. Ak ide o návštevu v rodine má veľký význam aj **pozorovanie**. Svojou fyzickou prítomnosťou v domácnosti klienta/ky a jeho/jej rodiny môže TSP zistiť veľa informácií zo života klienta a jeho rodiny, na ktoré sa nemusí pýtať, alebo z vyzozorovanej situácie môže položiť veľmi dôležité otázky, ktoré môžu indikovať skrytý problém.

Napríklad:

Ak je školopovinné dieťa doma či je choré, či berie lieky alebo nie je jednoducho v škole; môže si všimnúť, že starší člen rodiny je dosť zanedbaný, že tomu nasvedčuje nie čisté oblečenie, posteľ atď. TSP môže odhaliť pri návšteve rodiny zlé zaobchádzanie s dieťaťom, môže sa opýtať, prečo dieťa nie je v škole, čo mu chýba, či berie lieky, a pod. Existuje celý rad indikátorov, ktoré môžu upozorniť pracovníka, že v rodine niečo nie je v poriadku a že je potrebné venovať zvýšenú pozornosť tejto rodine. Môžu sa popýtať v škole, u lekára, susedov ale nie nechať prípad bez pozornosti, povšimnutia. Alebo upozornia pracovníka adekvátneho odboru aby si všimal takúto rodinu.

Nie každá rodina, aj keď sa pri prvej návšteve môže zdať, že niečo nie je v poriadku, je hneď klientom pre odbor sociálno-právnej ochrany. Pozornosť je však na mieste.

V rámci osvojovania si praktických zručností TSP je možné si také situácie v tréningu nasimulovať. Lektor vyberie frekventantov vzdelávacieho kurzu, rozdelí ich do párov. Každá dvojica dostane za úlohu uskutočniť návštevu u klienta, pričom tieto rodiny, domácnosti budú žiť v inom geografickom prostredí, budú rôzne veľké, budú to rodiny jednorodičovské s deťmi, veľké rodiny, viacgeneračné rodiny a pod.

Cieľom bude naučiť sa komunikovať s rôznymi klientmi, klásť otázky, získať potrebné informácie, získané informácie spracovať a na základe ich analýzy poskytnúť pomoc, radu, odporučiť pomoc od iného subjektu a pod. Taktiež pokúsiť sa identifikovať skryté problémy v rodine a upozorniť zodpovedné orgány na preventívne pôsobenie s cieľom aby sa problém nerozvinul do kritickej podoby, kedy ho bude ťažké riešiť.

TSP má vystupovať v komunikácii s klientom dôveryhodne, angažovane, ale nebyť prehnane emotívny a to ani v pozitívnom ani v negatívnom slova zmysle. Nemá ani v klientovi

vzbudzovať neprimerané nádeje, len preto, že to klienta aspoň dočasne uspokojí. Vypočúť si musí však všetky požiadavky a názory klienta a nedávať mu najavo, že jeho pracovný čas sa skončil, že splnil to, na čo prišiel.

V práci, ktorá je založená na komunikácii medzi dvomi stranami, v našom prípade medzi TSP a klientom/kou a jeho/jej rodinou, musia platiť štandardy určitého **etického postupu**⁷. Už aj z toho dôvodu, že klient/ka a terénny sociálny pracovník/čka nie sú v rovnakej pozícii. TSP je v tomto prípade zamestnancom inštitúcie, od ktorej je poberateľ /ka DHN do istej miery závislý/á. Môže sa zdať na prvý pohľad, že majú rozdielne záujmy v tomto vzťahu. Pracovník/čka môže vystupovať z pozície moci, ktorá vyplýva z jeho úradu. Klient/ka je tu žiadateľom. Bez ohľadu a to, kontakt medzi nimi by mal prebiehať na etickom základe. Pracovník má dbať o racionálne, účelné nakladanie s verejnými zdrojmi, ktoré už keď sú vynaložené mali by byť vynaložené efektívne, využité na určitý cieľ. Klient chce mať zase zo svojho uhla pohľadu uspokojené potreby. Niekedy tieto potreby prekračujú zdroje, ktoré má k dispozícii. Úlohou TSP je však záujem, aby zdroje boli používané na odstraňovanie vylúčenia a v tomto bode by sa mali potreby a prostriedky stretnúť, ak nie, malo by zaznieť, čo robiť ďalej ak sa objavia ďalšie oprávnené potreby u klienta/ky. TSP by nemal zabúdať, napriek svojej pozícii v tomto vzťahu, že jeho prvoradou povinnosťou je chrániť klienta/ku, obhajovať jeho potreby a pomôcť mu ich uspokojiť – ak sú tieto potreby oprávnené.

⁷ Etický kódex sociálnych pracovníkov a pracovníkov v sociálnych službách v kanadskom Ontáriu obsahuje nasledujúce pravidlá pre reguláciu ich práce:

1. Sociálny pracovník alebo pracovník v sociálnych službách má pracovať v najlepšom záujme klienta, je to jeho primárna povinnosť ;
- 2) Sociálny pracovník alebo pracovník v sociálnych službách má rešpektovať vnútornú integritu klienta a má s ním udržiavať profesionálny vzťah;
- 3) Sociálny pracovník alebo pracovník v sociálnych službách má vykonávať svoju profesionálnu povinnosť čestne a objektívne;
- 4) Sociálny pracovník alebo pracovník v sociálnych službách má svoju prácu vykonávať kompetentne v záujme klienta;
- 5)) Sociálny pracovník alebo pracovník v sociálnych službách nesmie benefitovať zo vzťahu s klientom nijakým spôsobom;
- 6)) Sociálny pracovník alebo pracovník v sociálnych službách musí chrániť dôveryhodnosť informácií, ktoré získal od klienta a odkryť ich iba v prípade, že to umožňuje zákon, alebo ak s tým klient súhlasí;
- 7)) Sociálny pracovník alebo pracovník v sociálnych službách v prípade, že vykonáva aj iné povinnosti, aktivity, tie nesmú nijako ohroziť klienta;
- 8)) Sociálny pracovník alebo pracovník v sociálnych službách nesmie vykonávať prácu tak, aby poškodil klienta, aby ho diskreditoval, ohrozil jeho dôveryhodnosť alebo profesiu;
- 9)) Sociálny pracovník alebo pracovník v sociálnych službách má obhajovať v práci také politiky, ktoré sú v zhode s etickým kódexom sociálneho pracovníka alebo pracovníka v sociálnych službách;
- 10)) Sociálny pracovník alebo pracovník v sociálnych službách má sa zdokonaľovať v svojej profesii
- 11)) Sociálny pracovník alebo pracovník v sociálnych službách má obhajovať zmenu, ktorá bude v najlepšom záujme klienta, bude benefitom pre spoločnosť, okolie a globálnu komunitu (<http://www.ocswssw.org/docs/codeofethicsstandardspractice.pdf>).

Terénny sociálny pracovník/čka by mal vedieť uchovať tajomstvo, nediskutovať alebo nehovoriť o klientovi/ke s inými ľuďmi, ktorí nie sú do riešenia problému zainteresovaní. Má rešpektovať situáciu klienta/ky, poznatky, ktoré u neho a od neho získali by mali slúžiť na vec, ktorá bola cieľom ich stretnutia. Toto správanie – rešpektovanie situácie klienta/ky, jeho identity, by malo byť súčasťou jednaní a prístupu ku klientovi. TSP by si mal uvedomiť, že nemôže o klientovej situácii hovoriť s nikým iným bez jeho súhlasu. A to aj v prípade, že bude sa snažiť zapojiť do pomoci celý tím ďalších pracovníkov/čok alebo konzultantov/tiek. Asi by mal o všetkom viesť nejakú dokumentáciu, ktorá je dostupná len jemu, nie každému.

V okruhu subjektov, ktoré môže a mal by terénny sociálny pracovník/čka zapájať do aktivít u klienta/ky, je možné zahrnúť celý rad ďalších subjektov. V prvom rade to však bude **rodina**, ktorú sme spomínali v rôznych súvislostiach v predchádzajúcich častiach. Nielen v odbornej literatúre neexistuje jedna, všeobecne platná definícia, ale aj v živote si každý pod rodinou predstavuje niečo iné. V každom prípade, je to skupina, ktorá má špecifické postavenie v živote ľudí od pradávna. V každej etape života je náš život spojený s rodinou, do jednej sa rodíme, inú si zakladáme, rodina sa zväčšuje ale i znižuje. Rodina, jej člen/členovia sú často prvými, na koho sa obraciame ak máme nejaký problém.

Ak sa opýtame niekoho, kto tvorí jeho rodinu vymenuje nám určitý **počet príbuzných**, s ktorými je v nejakom príbuzenskom vzťahu. Podľa jedného to budú rodičia a deti, iný zahrnie do svojej rodiny starého rodiča/rodičov, vnukov, strýkov, tety, svokrovcov, atď. Rodinu môžu tvoriť **pokrvní príbuzní ale i príbuzní, ktorých získavame na základe uzatvárania manželstiev**. Rôzni ľudia považujú za rodinu iný okruh ľudí. U niektorých sa bude rodina zhodovať s členmi domácnosti s ktorými žijú v jednom obydľi, podľa iného do rodiny budú patriť aj príbuzní, s ktorými nežijú v jednej **domácnosti**, ba dokonca žijú v značnej vzdialenosti od seba. Zo sociologického hľadiska sú to dve kategórie, ktoré sa za určitých podmienok môžu stotožňovať, ide o rovnakú skupinu osôb, v inom prípade sa nemusia zhodovať. Domácnosť je v podstate hospodáriaca jednotka a rodina je určená vzťahmi (pokrvnými ale i nepokrvnými).

Význam rodiny si uvedomujeme hlavne vtedy, ak **potrebujeme nejakú pomoc**. Efekty rodinných backgroundov sú veľmi dôležité napr. pri stratégiách na prekonávanie nepriaznivých sociálnych situácií v domácnosti a rodine. Výskumy ukazujú, že ak sa ľudia ocitnú v nepriaznivej sociálnej situácii (v našom prípade, sú v situácii, kedy sa skrakuje ich príjem, strácajú príjem a pod. a stávajú sa poberateľmi DHN a PkD, alebo niektorí z rôznych dôvodov odmietajú požiadať o dávky) v prvom rade sa snažia riešiť sami svoju situáciu a používajú svoje úspory, požičávajú si od rodiny. Ale ak zotrávajú dlhodobo v takejto situácii a svoje naakumulované zdroje už minuli, obracajú sa o pomoc na rodinu. Rodina je zázemím, ktoré najčastejšie pomáha. A toto **zázemie rodiny môže byť veľmi rozmanité**. Jedni majú väčší a iní menší okruh príbuzných, jedni majú bohatších príbuzných a iní zase viac takých,

ktorí sú v podobnej situácii ako klient. Sú určité druhy pomoci, kedy pomoc prichádza aj od iných ľudí v okolí, môžu to byť priatelia, susedia, známi, ale i ďalšie subjekty. Frekvencia a intenzita ich pomoci sa líši aj podľa druhu pomoci.

Na ilustráciu uvedieme jeden príklad, ktorý je z výskumu Jednorodičovských rodín ohrozených chudobou. (Tab. 10.2)

Z výskumných zistení je vidieť, že blízka rodina poskytuje najčastejšie finančnú pomoc, ale i ďalšie pomoci prichádzajú od blízkej rodiny. Vecami a jedlom zase pomáha najčastejšie širšie príbuzenstvo a susedia a známi sú zase najčastejšími poskytovateľmi inej pomoci (napr. postrážiť dieťa, či postarať sa o staršieho príbuzného, domáce práce, nákup a pod.). Okruh pomáhajúcich subjektov v prípade potreby je pomerne široký a rovnako aj poskytovaná pomoc. Také subjekty ako sú mimovládne organizácie, cirkevné organizácie alebo aj obce sú pomerne málo frekventované. Nevieme ako je to s dobrovoľníctvom alebo svojpomocou, ktoré sa môžu tiež na tejto scéne vhodne uplatniť, ale to nebolo predmetom zisťovania.

Tab. 10.2 Subjekty a formy poskytovanej pomoci počas poberania PHN (%)

	Peniaze	Veci/jedlo	Iná pomoc	Neodpovedal/ netýka sa	Spolu
Blízka rodina	71,1	13,1	4,3	11,5	100,0
Širšie príbuzenstvo	6,1	16,9	18,5	58,5	100,0
Známi, susedia	5,6	9,5	19,9	65,0	100,0
Obec	10,4	0,9	5,0	83,8	100,0
Mimovládne organizácie	1,1	1,4	1,1	96,4	100,0
Cirkev	0,9	0,7	3,8	94,6	100,0
Iný	2,7	1,8	2,0	93,5	100,0

Zdroj: Bodnárová, B., Gerbery, D.: Jednorodičovské rodiny ohrozené chudobou, 2006, s 34.

Pre pomoc, jej poskytnutie v prípade potreby je dôležitá **solidarita v rodine**. O solidarite v rodine sa stále častejšie hovorí v súvislosti so starnutím populácie a potrebou starostlivosti o starších členov rodiny. Výskumy ukazujú, že starší ľudia sa spoliehajú na to, že v prípade potreby sa o nich postarajú ich dospelé deti. Túto pomoc im môžu poskytnúť vo svojej domácnosti, v domácnosti svojho rodiča/rodičov, alebo si hľadajú nové spoločné bývanie. Ak je takéto rozhodnutie o spoločnom bývaní prijaté po vzájomnej dohode, (modely môžu byť rôzne: starnúci rodič sa prisťahuje do obydlija svojho dieťaťa, dospelé dieťa sa prisťahuje do obydlija rodiča, alebo je to vzájomná dohoda a budú hľadať iné riešenie) - je predpoklad, že v takejto rodine je jednoduchšie o pomoc požiadať, ale aj to, že očakávania sa lepšie naplnia.

Vzájomná pomoc v rodine – menšej či väčšej – závisí **od vzťahov v rodine**. Ak sú vzťahy založené na solidarite, porozumení, môžeme predpokladať väčšiu ochotu pomáhať členovi

alebo jeho rodine ak to potrebuje. Ale ak sú **v rodine konflikty**, je ťažšie požiadať a očakávať pomoc od členov rodiny. Alebo sa rodiny môžu dostať do situácie, že väčšina členov je vo veľmi zlej **ekonomickej situácii**, a tu je ťažké očakávať pomoc od niekoho z rodiny.

TSP pri práci s rodinou si musí všímať aj to, či **je rodina funkčná**, alebo má nejaké problémy. Mal by odhaliť kto je tým členom, ktorý tieto problémy spôsobuje a kto v takej rodine je ohrozený. Zvlášť je to dôležité v rodinách, v ktorých sú malé a školopovinné deti. Pri odhalení aj len náznakov treba opatrne upozorniť zodpovedných pracovníkov, aby odborne overili situáciu v rodine. Opatrne zdôrazňujeme preto, že v rodine nemusí byť problém, ktorý je potrebné riešiť a zasahovať, ale môže to byť vec komunikácie, spôsobu vyslovenia požiadavky pre niekoho, spôsobu ako zdieľame obsah.

Terénny sociálny pracovník/čka musí zvažovať rôzne situácie v rôznych rodinách a nemôže očakávať, že všetky sú solidárne a ochotne pomáhajú. Niektoré nemôžu, iné zase nechcú. Dôležitý je aj časový faktor pomoci a podpory.

Pomoc rodiny sa môže vyčerpať alebo po čase limitovať. Po vyčerpaní pomoci od príbuzných obyčajne **nastupujú pôžičky** a hlavne od nebankových subjektov, pretože banka takým klientom, ktorí sú dlhodobo bez príjmu pôžičku nepovolí. Ľudia sa dostávajú do stále horšej situácie, kruh závislosti sa prehľbuje, dlžné sumy narastajú a sú prípady a nie zriedkavé, kedy sa klienti dostávajú do exekúcií, stenčuje sa im aj ten príjem ktorý mali, poprípade prichádzajú o bývanie a pod. Ak sa klient dostane do tejto situácie, vtedy je už situácia veľmi zlá a náprava oveľa ťažšia.

Jednou z úloh terénneho sociálneho pracovníka/čky je naučiť sa identifikovať riziko zadĺženia alebo iných patologických javov v domácnostiach a rodinách a rozvinúť aktivity, ktoré by takému scenáru vývoja mohli predchádzať, ak sa už rozvinul viesť klienta/ku k tomu, aby situáciu riešil/a. Pokúsil/a sa o splátkový kalendár (výsledky z IOP ukazujú, že je to efektívne, aj keď nie vo všetkých prípadoch ale je, u mnohých klientov sa uchráni aspoň bývanie ako jedna zo základných potrieb človeka).

Po **analýze situácie klienta a jeho domácnosti či rodiny** by TSP mal/a navrhnúť postupy na minimalizovanie negatívnych javov a situácií v jeho domácnosti, ich dopadov na ďalších členov domácnosti, ktorí sa do nepriaznivej situácie dostávajú nie vlastnou vinou. Za takéto situácie môžeme považovať deti v rodinách klientov, keď rodičia nevhodne používajú dávky, ktoré im majú uľahčiť vychovávať deti používajú na iné účely. TSP po zistení takého stavu by mal prejaviť záujem o situáciu detí a v prípade možných negatívnych vplyvov na deti v rodine aspoň **upozorniť zodpovedné orgány na možné riziká**. Poprípade, môže sám navrhnúť riešenia a ponúknuť možnosť zapojenia iných subjektov do pomoci. Môžu to byť školy, asistenti zdravotnej výchovy, obecné úrady, iné sociálne služby – napr. nízkoprahové zariadenia pre deti a pod.

Príklad z terénu:

Z monitoringu pomáhajúcich profesií v práci s rómskymi komunitami sa ukázalo ako veľmi dôležitá je spolupráca rôznych pomáhajúcich profesií (v tomto prípade išlo o spoluprácu TSP s asistentmi zdravotnej osvedy a s pedagogickými asistentmi pre rómskych žiakov). Až 93,8 % súhlasilo s názorom, že pre efektívne začleňovanie klientov do spoločnosti má význam koordinovaná práca rôznych pomáhajúcich profesií.

Samostatnou kapitolou je veľká rodina. V našich podmienkach sa za takú obyčajne považuje **rómska rodina**. Ale nie je to vždy tak, upozorňujú odborníci na demografiu, ktorí hovoria, že rómsku rodinu netreba démonizovať. Je to skrátka rodina, ktorá má určité špecifiká a tie je nutné brať v TSP do úvahy. Mnohé z jej charakteristík sa tvorili historicky a zo dňa na deň sa nezmenia. Treba ich brať tak ako sú a pracovať s tým, s čím sa dá.

Veľkosť rodiny a počet detí – vo veľkej rodine sa obyčajne zodpovednosť rodičov delí medzi viac detí ako v malej rodine, na viac hláv sa delia aj zdroje. V rodine, v ktorých je viac detí je potrebné rozdeliť financie ale i čas medzi viacero detí. Aj toto ukazuje, že z hľadiska tvorby ľudského kapitálu je v takýchto rodinách potrebná pomoc.

Terénny sociálny pracovník/čka by sa mal naučiť pri svojej práci a poberateľmi DHN zohľadňovať viacero okolností, ak chce, aby jeho práca bola **efektívna**. Prvým faktom je ten, že ľudia, ktorí sa ocitajú v HN, sú poberateľmi DHN a PkD sa do tejto **situácie dostávajú z rôznych dôvodov**. Analýzy ukazujú, že najčastejšou príčinou je strata zamestnania, alebo nízko platené zamestnanie. Ale do tejto situácie sa dostávajú ľudia aj z iných dôvodov, a jednoducho prepadajú cez sito iných sociálnych systémov, ktoré ich nedokážu dostatočne ochrániť pred chudobou. Je medzi nimi veľa ľudí s nízkymi dôchodkami, ktoré sa pohybujú pod hranicou životného minima, rodiny s jedným živiteľom, ktorý sa nemôže zapojiť do trhu práce z dôvodu starostlivosti o malé dieťa/deti, problémy s hľadaním zamestnania z diskriminačných dôvodov. Niektorí poberatelia/lky DHN poberajú aj iné dávky – hlavne zo systému štátnej sociálnej podpory ale napriek tomu, žijú v nedôstojných podmienkach a sami sa z tejto situácie nedokážu dostať, nedostáva sa im možnosti participovať na ekonomických, politických procesoch, ktoré sú bežné pre prevažnú väčšinu populácie v krajine. Sú vylučovaní zo vzťahov, ktoré tvoria základ sociálnych sietí a občianskej spoločnosti.

Keďže TSP vykonáva prácu v prirodzenom prostredí, kde pracuje s heterogénnou skupinou, ktorá sa svojím životným štýlom, hodnotovým systémom, postojom k svojej situácii, potrebuje byť odborníkom.

Už samotný náčrt problémov jednotlivcov a rodín žijúcich v marginalizovaných komunitách naznačuje, aký je rozsah ich problémov, že na terénneho sociálneho pracovníka/čku sú

kladené veľké nároky ak ich má v spolupráci s klientmi riešiť. On/a sám/a rozhoduje a použítí postupov pri riešení problémov jednotlivcov, rodín a teda musí byť na túto prácu odborne dobre pripravený. Vzhľadom na veľkú heterogenitu sociálne vylúčených osôb v marginalizovaných komunitách musí vedieť nájsť vhodný spôsob komunikácie s rôznymi klientmi. Komunikačné schopnosti niekedy vyžadujú použitie jazyka, ktorému klienti dobre rozumejú – ináč je ťažko možné rozvinúť komunikáciu s klientom/kou. Potrebuje mať aj také zručnosti, ako je schopnosť presvedčiť klienta/ku ku zmene svojho postoja a správania a pritom sa vyhnúť konfliktu s klientom/kou a pritom akceptovať hodnotové rámce klienta. Efektívna terénna sociálna práca by mala pomôcť klientovi a jeho rodine prekonávať ťažké životné situácie, aktivizovať ho pri hľadaní potrebnej pomoci a podpory a využívať pomoc iných dostupných subjektov a dostupných služieb.

10.3 FINANČNÁ GRAMOTNOSŤ PRE TERÉNNU SOCIÁLNU PRÁCU

Finančná gramotnosť je schopnosť využívať poznatky, zručnosti a skúsenosti na efektívne riadenie vlastných finančných zdrojov s cieľom zaistiť celoživotné finančné zabezpečenie seba a svojej domácnosti. Nemožno ju chápať ako absolútny stav, ale ako kontinuum schopností, ktoré sú podmienené premennými ako vek, rodina, kultúra či miesto bydliska. Finančná gramotnosť je označením pre stav neustáleho vývoja, ktorý umožňuje každému jednotlivcovi efektívne reagovať na nové osobné udalosti a neustále meniace sa ekonomické prostredie.⁸

Koncept finančnej gramotnosti sa presadil ako samostatná téma medzirezortnej politiky v dobe poslednej svetovej ekonomickej krízy. V roku 2008 bola v rámci OECD vytvorená medzinárodná skupina pre finančné vzdelávanie („International Network on Financial Education – INFE“), ktorej cieľom je hlavne zintenzívnenie finančného vzdelávania a podpora členských štátov vo vytváraní národných stratégií finančnej gramotnosti. V tom istom roku bol daný do užívania medzinárodný webový portál („International Gateway on Financial Education“ – IGFE), ktorý má slúžiť ako jeden zo základných zdrojov informácií z oblasti finančného vzdelávania, ich sprostredkovania a k podpore aktivít INFE. V roku 2008 bola ustanovená „Expertná skupina pre finančné vzdelávanie“ ako poradný a konzultačný orgán Európskej komisie v tejto oblasti.

Vláda Slovenskej republiky schválila „Návrh stratégie vzdelávania vo finančnej oblasti a manažmentu osobných financií“ v roku 2008 formou vládneho Uznesenia č. 447 z 2. júla 2008. Na jeho základe vypracovala „Národný štandard finančnej gramotnosti“ (skratka NŠFG). V ňom formulovala štandardné návyky, ku ktorým by malo vzdelávanie smerovať

⁸ Ministerstvo školstva SR, Ministerstvo financií SR: Národný štandard finančnej gramotnosti. Bratislava: 30.10.2008. Dostupné na internete: http://www.mpc-edu.sk/library/files/narodny_standard.pdf

(napr. nájsť, vyhodnotiť a použiť informácie, poznať základné pravidlá riadenia vlastných financií, ako aj naučiť sa rozoznať riziká s tým spojené, rozvinúť potenciál získavania vlastného príjmu a schopnosť sporiť, porozumieť základným pojmom v oblasti finančníctva a sveta peňazí, orientovať sa v oblasti finančných inštitúcií (NBS, komerčné banky, poisťovne a ostatné finančné inštitúcie a ďalšie). Národný štandard finančnej gramotnosti obsahuje aj slovník dôležitých pojmov.

V nadväznosti na uvedené považujeme za účelné zaradiť problematiku finančnej gramotnosti do vzdelávania v rámci vzdelávacieho programu *Efektívna terénna sociálna práca (na úseku štátnych dávok a pomoci v hmotnej núdzi)*. Vzdelávacie témy modulu **Finančná gramotnosť pre terénnu sociálnu prácu** sme nastavili tak, aby boli v súlade s NŠFG a zároveň poskytlí cieľovým subjektom vzdelávania možnosť zorientovať sa v tých oblastiach, ktoré sa bezprostredne dotýkajú domácností, ktoré budú predmetom praktického výkonu ich profesie.

10.3.1 Domácnosť a tvorba rodinného rozpočtu

Z ekonomického hľadiska ponímame **domácnosť** ako základnú hospodársku jednotku slúžiacu na spolužitie jednej, či viacerých osôb na pevne vymedzenom priestore (*nie turista v hoteli, nie väzeň vo väznici, nie dôchodca v domove dôchodcov, nie pacient v nemocnici*), vždy vo vzťahu k tomuto priestoru (rodinný dom, byt, prípadne iná obytná plocha, ktorú možno považovať za obytný priestor). Za členov domácnosti považujeme jednotlivca, alebo viacerých jednotlivcov (dospelých alebo deti), pričom medzi nimi môže, ale nemusí byť vzájomný príbuzenský, resp. rodinný vzťah (k 30.9.2013 mala Slovenská republika 5 415 459 obyvateľov a 2 071 700 domácností).

Základným ekonomickým fenoménom každej domácnosti je pravidelný a/alebo/aj nepravidelný (príležitostný) príjem peňažných / finančných prostriedkov (peňazí), ktorý môže pochádzať od štátu resp. iných subjektov verejnej správy, teda z verejného sektora, od fyzickej alebo právnickej osoby, teda súkromného sektora, prípadne od inej súkromnej osoby.

Jednotliví členovia domácností získavajú svoje peňažné príjmy vo forme dôchodkov (dôchodok chápeme z ekonomického hľadiska ako akýkoľvek pravidelne sa opakujúci príjem), a to:

1. pracovných dôchodkov (mzdy, platy),
2. sociálnych dôchodkov (štipendiá, rôzne štátne dávky ...),
3. kapitálových dôchodkov (dividendy).

Výdavky domácností možno rozdeliť do dvoch základných skupín, a to na:

1. výdavky na chod domácnosti, kam možno zaradiť:
 - a) nájom,
 - b) inkasné platby,
 - c) výdavky na hygienu domácnosti,
 - d) výdavky na výbavu domácnosti,
 - e) výdavky na opravy a údržbu domácnosti,
 - f) sporenie;
2. osobné výdavky jednotlivých členov domácnosti, kam patria:
 - a) strava,
 - b) odev a obuv,
 - c) osobná hygiena,
 - d) doprava,
 - e) vzdelanie,
 - f) voľný čas,
 - g) osobné sporenie a
 - h) ostatné výdavky.

Domácnosť by sa mala naučiť hospodáriť so svojimi peniazmi (finančnými prostriedkami) efektívne, to znamená, že v prvom rade by sa mala snažiť dosiahnuť súlad medzi všetkými príjmami, ktoré získava a výdavkami, ktoré vynakladá. V prípade, že sú príjmy domácnosti vyššie, ako výdavky, hovoríme o **rozpočtovom prebytku**. Voľné peňažné prostriedky, ktoré domácnosť v danom období neminie na spotrebu, môže zhodnotiť v podobe **úspor** (rezervy), alebo **investície**. Situácia, kedy sú príjmy domácnosti nižšie, ako jej výdavky, sa nazýva **deficit**, alebo tiež **schodok rozpočtu**. Táto situácia sa môže riešiť rôznymi spôsobmi, najčastejšie sa však rieši rôznorodými formami **úveru** (zadlžením). Permanentné zadlžovanie sa však môže prerásť do tzv. dlhovej pasce a viesť až k **exekúcii**.

Optimálne nastavenie rodinného rozpočtu je v praxi veľmi problematické. Aj keď si domácnosť zostaví svoj **rozpočet**, resp. **finančný plán**, ktorý bude vychádzať z predpokladaných príjmov a výdavkov, jeho reálne naplnenie môžu ovplyvniť viaceré faktory. V oblasti predpokladaných príjmov, napríklad, môže byť domácnosť vystavená situácii, že niektorý jej člen príde o zamestnanie (alebo ho získa), či zmení zamestnanie, rodina stratí/získa nárok z dôvodu splnenia, resp. nesplnenia zákonom stanovených podmienok na rôzne sociálne dávky a podobne. Na druhej strane, plánované výdavky môžu narušiť nepredvídateľné situácie (dôsledky živelných pohrôm – napr. povodní, pokazenie spotrebiča v domácnosti a potreba jeho nahradenia novým, choroba a s ňou spojené financovanie liečby, ktoré nie je pokryté systémom zdravotného poistenia atď.), ale aj situácie predvídateľné, spojené s predpokladanou životnou situáciou (napr. narodenie dieťaťa, pri zmene, resp. získaní nového zamestnania sa môžu zvýšiť výdavky na dopravu,

stravu, ošatenie atď.). V neposlednom rade však majú vplyv na rovnováhu v rodinnom rozpočte dôsledky hospodárenia s peniazmi v predchádzajúcom období (potreba splatiť dlh ...), ale tiež spontánne rozhodnutia (vplyv reklamy a kúpa neplánovanej veci atď.).

Všetky tieto skutočnosti vedú k poznaniu, že pre vyvážené fungovanie domácnosti v oblasti financií je veľmi dôležité poznanie skutočného, reálneho stavu predovšetkým pravidelne sa opakujúcich potrieb (napr. platenie nájomného, energií a pod.), ale tiež zdrojov príjmov (mzda, nárokovateľné sociálne dávky a pod.). Uvedené položky je vhodné si evidovať a na pravidelnej báze ich aktualizovať.

Vo všeobecnosti je teda rozpočet bilanciou príjmov, ktoré daný subjekt získava a výdavkov, ktoré vynakladá. Rozpočet sa spravidla spája s pojmom **rozpočtové obdobie**, ktoré označuje časové rozpätie plánovania financií. Na úrovni štátu alebo obce je to zvyčajne obdobie jedného roka, pre **rodinný rozpočet** možno odporučiť zostavenie na **obdobie jedného mesiaca**.

10.3.2 Ako postupovať pri zostavení rodinného rozpočtu

Postup zostavenia rodinného rozpočtu možno zhrnúť do nasledovných krokov:

Krok 1 – Sumarizácia všetkých (čistých) príjmov

- vytvorenie zoznamu všetkých mesačných príjmov (miezd, prémie, dávok, atď. ...)
- ak niektorý z príjmov je príjmom, ktorý domácnosť získava raz za dlhšie časové obdobie, je potrebné tento príjem prepočítať na mesačný príjem
- sčítanie týchto príjmov, čím sa zistí príjmová stránka rozpočtu, ktorá určuje maximálne výdavky (v prípade, že domácnosť nechce žiť na dlh)

Krok 2 – Sumarizácia všetkých výdavkov domácnosti

- vytvorenie zoznamu všetkého, na čo bežne domácnosť vynakladá svoje prostriedky
- zamyslenie sa nad všetkými pravidelnými mesačnými platbami, príprava všetkých predchádzajúcich mesačných faktúr a inkasa
- príprava faktúr za nájomné, zamyslenie sa nad výdavkami na nákupy potravín, platby za plyn, vodu, elektrinu, telefóny (pevná linka alebo mobilný operátor), internet, rozhlas, televíziu, auto, alebo iné výdavky na dopravu, bankové poplatky, splátky hypoték, spotrebiteľských úverov, vklady na pravidelné sporenie alebo poistenie
- zamyslenie sa nad mimoriadnymi a nepravidelnými mesačnými platbami – výdavky na oblečenie, časopisy, knihy, výdavky na kultúru a spoločenské podujatia, rôzne

služby (čistiarne, upratovanie), výdavky na stravovanie v reštaurácii a výdavky na oddych

- sčítanie všetkých týchto položiek a zistenie výdavkovej stránky rozpočtu

Krok 3 – Vyhodnotenie finančnej situácie, stavu medzi príjmami a výdavkami domácnosti

- porovnanie príjmov a výdavkov
- ak príjmy prevyšujú výdavky, vzniká prebytok peňazí a je možné vytvoriť si rezervu (úspory)
- ak výdavky prevyšujú príjmy, vzniká nedostatok peňazí (deficit, schodok), ktorý je potrebné riešiť (znižiť);
- zamyslenie sa nad tým, ako sa môže domácnosť uskromniť, ktoré výdavky by mohla vylúčiť, resp. znížiť, ako by mohla domácnosť získať viac finančných zdrojov (zvýšenie príjmov); v prípade neočakávanej udalosti, resp. významného výdavku, ktorý domácnosť nemá šancu riešiť z krátkodobého hľadiska znížením výdavkov alebo zvýšením príjmov, ale realizáciou tohto výdavku dosiahne dlhodobú úsporu (finančnú alebo časovú), je potrebné zamyslieť sa nad pomocou finančnej inštitúcie, riešením situácie úverovým produktom, ktorý je pre domácnosť prijateľný / akceptovateľný z hľadiska možnosti splácania.

Krok 4 – Prehodnotenie a prispôsobenie výdavkov domácnosti

- rozdelenie výdavkov na:
 - nevyhnutné výdavky – nájomné, energie, strava, doprava,...
 - vedľajšie (luxusné) výdavky – zábava, jedlo v reštaurácii, dovolenka a pod.,
- zamyslenie sa nad možnosťami a spôsobmi zníženia alebo vylúčenia vedľajších (luxusných) výdavkov

Krok 5 – Aktualizácia rozpočtu a kontrola finančného hospodárenia domácnosti

- aktualizácia rozpočtu na základe prehodnotenia výdavkov domácnosti
- pravidelné prehodnocovanie rozpočtu a aktualizácia jeho jednotlivých položiek
- priebežné porovnávanie plánu s realitou, ak sa realita odlišuje od plánu, zamyslenie sa nad tým, prečo je to tak, vyhodnotenie situácie, hľadanie primeraných riešení opätovnou úpravou rozpočtu

Úloha

Na základe predchádzajúcich krokov sa pokúste zostaviť si svoj vlastný rozpočet – rozpočet jednotlivca/domácnosti. Zosumarizujte si pravidelné príjmy, identifikujte svoje pravidelné výdavky a vypočítajte rozdiel medzi nimi. Zamyslite sa nad tým, či na strane príjmov môžete ešte nájsť rezervy. Na strane výdavkov označte tie výdavky, ktoré považujete za „luxusné“ a popremýšľajte, či by ste vedeli niektoré z nich obmedziť a aký by to malo vplyv na chod Vašej domácnosti, resp. na Vaše spotrebiteľské správanie. Na základe uvedených zistení rozpočet upravte tak, aby ste dosiahli rovnováhu medzi príjmami a výdavkami.

Príprava rozpočtu domácnosti si nevyžaduje špeciálne vedomosti, takpovediac, postačuje „zdravý sedliacky rozum“. Inými slovami, možno predpokladať, že každý spôsobilý jednotlivec so základným vzdelaním si dokáže spočítať, koľko má peňazí, dokáže identifikovať svoje potreby a spotrebiteľské preferencie, spravidla vie, za čo musí, resp. by mal platiť.

Domnievame sa, že cieľové subjekty nášho vzdelávacieho programu môžu v tejto oblasti svojho pôsobenia v teréne napomôcť domácnostiam pri tvorbe ich rodinného rozpočtu.

Predpokladáme, že na základe implikácie „*Modelu integrovaného prístupu práce s klientmi*“ do praxe budú disponovať informáciami o rodine, o sociálnom postavení jej členov, o počte nezaopatrených detí v domácnosti, bytových pomeroch, o sociálnych dávkach, ktoré sú príjmom domácnosti atď.. Na základe uvedeného budú vedieť rodinu zorientovať v štruktúre príjmovej aj výdavkovej časti ich rozpočtu. Pomôckou pre zostavenie rodinného rozpočtu môže byť tabuľka 10.3..

Podotýkame, že uvedená tabuľka predstavuje len základnú štruktúru možných príjmov a výdavkov domácnosti, pričom v časti príjmov sme zámerne účelovo vymenovali niektoré druhy sociálnych dávok, ktoré sú zároveň aj predmetom kontroly zo strany terénneho sociálneho pracovníka. V praxi bude potrebné zostavenie rozpočtu prispôbiť konkrétnej situácii v rodine. Napríklad, ak sa v rodine nachádzajú deti a ide o domácnosť, kde je príjmom aj pracovný dôchodok (mzda), na strane príjmov možno v rozpočte zachytiť rôzne daňové úľavy, či uplatnenie daňového bonusu, vzdelávacie poukazy a pod. Rovnako, na strane výdavkov je možné precizovať ich smerovanie, napr. na školské potreby, zaplatenie obedov v školskej jedálni, voľnočasové aktivity (krúžky, hra na hudobný nástroj a pod.). Za dôležité (v kontexte zamerania vzdelávacieho programu) považujeme aj rozlíšenie jednorazových a pravidelne sa opakujúcich príspevkov a sociálnych dávok, ako aj takých príspevkov a dávok, ktoré sa môžu premietnuť tak na strane príjmov, ako aj na strane výdavkov (napr. peňažný príspevok na osobnú asistenciu a pod.).

Tab. 10.3 Pomôcka pre zostavenie mesačného rodinného rozpočtu / rozpočtu domácnosti

Príjmy (zdroje) domácnosti	EUR	Výdavky domácnosti	EUR
Pracovné príjmy (mzda, plat, príjmy z brigád ...)		Nájomné	
Pracovný príjem člena domácnosti 1		Elektrina	
Pracovný príjem člena domácnosti 2		Plyn	
....		Teplo	
....		Vodné a stočné	
Sociálne príjmy (rôzne formy štátnych dávok a PHN)		Úhrada za službu verejnosti (koncesionárske poplatky)	
Prídavok na dieťa / deti		Poplatok za odvoz smetí	
Príplatok k prídavku na dieťa		Digitálna televízia, Internet	
Rodičovský príspevok		Telefón	
Príspevky na podporu náhradnej starostlivosti o dieťa		Potraviny	
Opakovaný príspevok náhradnému rodičovi		Cigarety, alkohol	
Opakovaný príspevok dieťaťu zverenému do náhradnej starostlivosti		Oblečenie a obuv	
Osobitný opakovaný príspevok náhradnému rodičovi pri starostlivosti o zverené dieťa, ktoré je občan s ťažkým zdravotným postihnutím		Lieky a iné výživové doplnky	
Príspevok na starostlivosť o dieťa		Výdavky na lekára	
Príspevok na nezaopatrované dieťa		Pohonné hmoty	
Aktivačný príspevok		Údržba alebo opravy (auta, bytu)	
Príspevok na bývanie		Kuchynské potreby	
Ochranný príspevok		Čistiace prostriedky	
.....		Autobus, vlak, taxi, MHD	
.....		Časopisy, knihy	
.....		Divadlo, kino, koncerty, športové podujatia	
.....		Reštaurácie	
Príjmy z prenájmu		Poistenie domácnosti	
Príjmy z kapitálového majetku (dividendy ...)		Poistenie auta (havarijná poisťka, PZP)	
Iné príjmy (napr. zo zahraničia, od iných subjektov ...)		Daň z nehnuteľnosti a ostatné miestne dane	
.....		Výdavok na stavebné sporenie	
.....		Sporenie pre dieťa	
.....		Sporenie na vzdelanie	
		Splátky pôžičiek a úroky	
		Bankové poplatky	
		Doplnkové dôchodkové poistenie	
		Vzdelávanie dieťaťa, vlastné vzdelávanie	
		Dovolenka	
		Darčeky pre blízkych	
		Iné výdavky	
Celkové príjmy		Celkové výdavky	
Rozdiel v hospodárení (P – V)			

Zostavenie rozpočtu domácnosti má však aj ďalšie pozitíva. Identifikáciou príjmových položiek rozpočtu terénny pracovník/čka zároveň rámcovo zorientuje jednotlivca/rodinu v sociálnom systéme, upozorní ho na skutočnosti spojené s príslušnými štátnymi dávkami a DHN (podmienky nárokovateľnosti, identifikácia ďalších možností pomoci), v neposlednom rade však môže byť spolupráca terénneho pracovníka/čky s domácnosťou pri tvorbe rodinného rozpočtu nenútenou (skrytou) formou kontroly oprávnenosti poberania štátnych sociálnych dávok a PHN. V konečnom dôsledku tak zostavovanie rozpočtu môže poslúžiť ako nástroj spätnej väzby pre kmeňových zamestnancov OPHNaŠSD.

Modelová situácia

Pred návštevou domácnosti, v ktorej plánujete byť nápomocní pri plánovaní rodinných financií, sa na to pripravte. Vopred si zosumarizujte (podľa informácií, ktoré už máte k dispozícii) počet a výšku jednotlivých štátnych dávok a DHN, na ktoré má domácnosť a jej členovia nárok. Zamerajte sa tiež na agendu, spojenú s počtom členov domácnosti a jej vekovou štruktúrou, prípadne zdravotným stavom. Pri návšteve domácnosti si tak svojou informovanosťou uľahčíte nadviazanie komunikácie o financiách a zároveň overíte oprávnenosť poberania dávok, resp. využívania ďalších foriem pomoci. Pri ďalšom postupe tvorby rodinného rozpočtu príslušnej domácnosti rešpektujte jej špecifiká. Pri identifikácii výdavkov začnite nevyhnutnými výdavkami (nájomné, energie atď.). Na základe pozorovania a vopred pripravených podkladov sa pokúste rodinu nenúteným spôsobom správne navigovať k identifikácii ďalších výdavkov.

10.3.3 Zabezpečenie peňazí pre uspokojenie životných potrieb – príjem a práca

V predchádzajúcom texte sme sa zaoberali identifikáciou kľúčových potrieb domácnosti a zdrojov jej príjmov za účelom zostavenia plánu finančného hospodárenia domácnosti – rodinného rozpočtu. Pozornosť sme zamerali na rôzne formy získavania príjmov vo všeobecnosti (s osobitným zameraním na príjmy súvisiace s hmotnou núdzou) a pokúsili sme sa vymenovať široký okruh možných výdavkov domácností. Keďže považujeme za jeden z nosných cieľov terénnej sociálnej práce iniciovanie snahy jednotlivcov, či rodiny pričiniť sa vlastnými silami o zlepšenie svojho sociálneho statusu, ako ďalšiu oblasť sme zvolili tému *Zabezpečenie peňazí pre uspokojenie životných potrieb – príjem a práca*. Predpokladáme, že terénni pracovníci/čky, poznajúc východiskovú situáciu príslušnej domácnosti, ako aj podmienky trhu práce v príslušnom regióne, dokážu zhodnotiť vzdelanostné a pracovné predpoklady jednotlivých členov domácnosti, porovnať ich osobné zručnosti s kariérnymi možnosťami a klientom/tkám poskytnúť informáciu o ďalších možnostiach postupu v tomto smere (voľné pracovné miesta, ďalšie vzdelávanie, rekvalifikačné kurzy atď.). Vzdelávací

modul má ambíciu podporiť túto kompetenciu vysvetlením pojmov a základných súvislostí medzi nimi, konkrétne napr. vzťahu medzi hrubou a čistou mzdou, podstatu a mechanizmus fungovania priamych a nepriamych daní s osobitným zreteľom na daň z príjmov fyzických osôb a na miestne dane.

Výdavková stránka rozpočtu je determinovaná špecifikami príslušnej domácnosti (počet členov domácnosti, počet nezaopatrených detí, príjmy domácnosti atď.). Pri spolupráci na tvorbe výdavkovej stránky rozpočtu má terénny pracovník/čka skôr poradnú funkciu, a to predovšetkým pri hierarchizácii jednotlivých výdavkových položiek (zoradení podľa dôležitosti, naliehavosti, či časového hľadiska), resp. pri systemizácii domácej evidencie (odkladanie si faktúr, sledovanie výdavkov na nákup potravín a ďalších nevyhnutných potrieb pre chod domácnosti, sledovanie vývoja ďalších výdavkov - napr. za telefón, a pod.). Tiež môže poradiť pri identifikácii možných vplyvov na rozpočet domácnosti v blízkej budúcnosti. Ako problematickejšie sa však javí objektívne vyhodnotenie situácie, ktorá vznikne po porovnaní celkových príjmov a výdavkov domácnosti. Vyžaduje si to totiž hlbšie znalosti ekonomického prostredia, hlavne finančného trhu, bankovníctva a poisťovníctva., nakoľko kľúčovú úlohu pri riešení nesúladu medzi príjmami a výdavkami domácností plnia rôzne subjekty (banky, nebankové subjekty, poisťovne atď.) prostredníctvom rôznorodých foriem produktov (poistenie, úvery a pod.).

Ďalším zámerom vzdelávacieho modulu je preto podporiť, resp. zvýšiť kompetencie cieľových subjektov vzdelávania v tejto oblasti, zorientovať ich vo sfére finančných inštitúcií a poznaní rizika, ktoré je spojené s neadekvátnym vynakladaním výdavkov a následným zadlžovaním sa. Z uvedeného dôvodu teraz pozornosť obrátíme na túto stránku rozpočtového hospodárenia, teda na zhodnotenie reálnosti finančného hospodárenia domácnosti a na riziká, ktoré sú spojené s neefektívnym a neúčelným vynakladaním finančných prostriedkov domácnosti.

10.3.4 Hospodárenie s peniazmi

Potrebu plánovať si financie pocíti domácnosť spravidla až vtedy, keď dlhodobo pozoruje nesúlad medzi svojimi príjmami a výdavkami. Varovným signálom býva zvyčajne až situácia, kedy sa nedostatok peňazí prejaví pri zabezpečovaní základných životných potrieb (jedla, bývania a pod.). Napriek tomu, že za nesúlad považujeme aj situáciu, kedy sú príjmy domácnosti vyššie ako jej výdavky, dá sa predpokladať, že praktický výkon terénnej sociálnej práce cieľových subjektov nášho vzdelávacieho programu sa bude stretávať skôr s opačnou situáciou, teda s vyššími výdavkami, na ktoré zdroje domácnosti nebudú postačovať.

Na základe uvedeného je možné konštatovať, že základným predpokladom účelného a efektívneho hospodárenia s peniazmi je poznanie skutočnej, reálnej finančnej situácie

domácnosti. Kľúčovým východiskom ďalšieho postupu sa tak stáva kvantifikácia rozdielu medzi príjmami a výdavkami. Prakticky môžu nastať tri možné situácie:

1. Príjmy sa budú rovnať výdavkom

Na prvý pohľad sa takáto situácia môže zdať ako ideálna. Domácnosť hospodári vyvážene, správa sa zodpovedne, je si vedomá svojich záväzkov aj reálnych možností ich financovania. Zbytočne nemíňa a svoju spotrebu prispôsobuje príjmom. Na druhej strane, z hľadiska zabezpečenia dlhodobej finančnej stability je potrebné všimnúť si jednotlivé položky výdavkov, konkrétne, či domácnosť platí (využíva) rôzne formy poistenia (majetkové poistenie – motorového vozidla, domácnosti ..., niektorú z foriem životného poistenia, úrazové poistenie, poistenie zodpovednosti za škodu a pod.), či využíva úvery, ako ich spláca, či využíva formu kúpy tovarov dlhodobej spotreby na splátky atď.), či sporí. Využívanie uvedených produktov môže byť totiž indikátorom vo vzťahu k posúdeniu pripravenosti domácnosti na nepredvídané udalosti, k tvorbe rezerv, úspor a možnostiam ich zhodnotenia v budúcnosti.

2. Príjmy budú vyššie ako výdavky

Rovnako, ako v predchádzajúcom prípade, aj túto situáciu možno v danom období hodnotiť pozitívne z hľadiska spotrebiteľského správania sa subjektov v domácnosti a zodpovednosti voči svojim záväzkom. Dôležité však je identifikovať v tomto prípade na strane príjmov domácnosti také príjmy, ktoré sú jednorazové, resp. náhodné (napr. výhra, dar) a vylúčiť tak možnosť, že prebytok rozpočtu je len krátkodobá, momentálna záležitosť (pripomíname, že rodinný rozpočet zostavujeme mesačne). Dlhodobý prebytok príjmov nad výdavkami však indikuje potrebu zhodnotenia voľných peňažných prostriedkov pomocou existujúcich nástrojov finančného trhu. Cieľové subjekty nášho vzdelávacieho programu by mali byť schopné orientovať sa v oblasti bežných nástrojov finančného trhu (napr. možnosť uložiť si peniaze v banke na účte, vysvetliť základnú podstatu úroku, možnosť zhodnotiť voľné peniaze zakúpením vkladových listov, akcií, obligácií, či investovaním do podielových fondov atď.). Keďže ide o špecifickú oblasť, nepovažujeme za potrebné, aby v danom momente terénny pracovník/čka ovládal/a všetky podrobnosti, týkajúce sa možností zhodnotenia dočasne voľných peňažných prostriedkov. Odborné finančné poradenstvo je náplňou činnosti špecializovaných finančných inštitúcií. Úlohou terénnych pracovníkov/čok by mala byť pomoc domácnostiam zorientovať sa v možnostiach zhodnotenia peňazí, resp. schopnosť zdôvodniť potrebu tvorby úspor a schopnosť identifikovať inštitúciu / subjekt, na ktorý sa môže v konkrétnej záležitosti domácnosť obrátiť.

3. Príjmy budú nižšie ako výdavky

Tento nesúlad medzi potrebami domácnosti a zdrojmi ich krytia môže byť, ako sme uviedli vyššie, spôsobený viacerými faktormi. Za najrizikovejší faktor však možno považovať permanentné, neúčelové zadlžovanie sa a následné uviaznutie v dlhovej pasci.

Cieľový subjekt vzdelávacieho modulu by mal získať základné vedomosti týkajúce sa úverových produktov, poskytovaných bankovými a nebankovými subjektmi, s prioritným zámerom nadobudnúť schopnosť poradiť jednotlivcovi, resp. rodine pri riešení existujúcej situácie. V neposlednom rade by súčasťou poradenstva malo byť aj vysvetlenie rizík, spojených s neúčelným zadlžovaním sa, v krajných prípadoch aj s možnými dôsledkami hroziacej exekúcie.

Rozbor príjmovej a výdavkovej stránky rozpočtu domácnosti za pomoci terénneho pracovníka/čky má za cieľ prispieť akceptovateľným spôsobom k reálnemu nastaveniu rodinných financií, a to následnou modifikáciou jednotlivých (príjmových aj výdavkových) položiek rozpočtu.

10.3.5 Finančná zodpovednosť a prijímanie rozhodnutí

Cieľové subjekty vzdelávacieho modulu Finančná gramotnosť pre terénnu sociálnu prácu by mali zohrávať kľúčovú úlohu pri nastavení finančného hospodárenia svojich klientov/tiek, mali by plniť úlohu pracovníka/čky prvého kontaktu svojho klienta/čky s oblasťou plánovania rodinných financií. Na druhej strane, neustále sledovanie vývoja príjmov a výdavkov samotnej domácnosti, ich vyhodnocovanie a následná modifikácia rozpočtu, by sa mali stať samozrejmom súčasťou bežného života každej domácnosti. Nemožno preto zabudnúť aj na skutočnosť, že prvotná pomoc so zostavením a vyhodnotením rozpočtu je len odrazovým mostíkom pre zorientovanie sa jednotlivca či rodiny v oblasti financií. Praktické napĺňanie rozpočtu (zodpovedné vynakladanie výdavkov a hospodárenie s príjmami) je permanentný proces a spočíva na pleciach konkrétnej domácnosti, resp. jej členov. V tejto súvislosti je dôležité poznamenať, že významným prvkom tohto procesu je prijímanie (získavanie) informácií z rôznych zdrojov a ich vyhodnocovanie.

V tomto smere chceme predovšetkým vyzdvihnúť úlohu terénneho pracovníka/čky ako poradného subjektu pre domácnosť ako celok, ale aj pre jej jednotlivých členov. V princípe táto vzdelávacia téma vychádza z predchádzajúcich tém a poznatky z nich syntetizuje. Domnievame sa, že terénny pracovník/čka by mal/a získať kompetenciu komplexného posúdenia situácie domácnosti a schopnosť odporúčať jej nie len možné spôsoby riešenia problémov spojených s nesúladom medzi príjmami a výdavkami, ale aj relevantné spôsoby získavania ďalších informácií s tým súvisiacich. Možno ich vymedziť nasledovne:

- ✓ *Jedinec/domácnosť ako príjemca DHN – spôsoby komunikácie s úradmi PSVR, terénnymi pracovníkmi, prípadne inými subjektmi (obecné úrady, organizácie tretieho sektora, charita ...)*

Táto sféra by mala pri výkone profesie u sociálneho pracovník/čky dominovať. Kompetencia je prakticky už daná získaným vzdelaním a znalosťou príslušnej legislatívy, ktorá je nevyhnutným predpokladom pre výkon efektívnej terénnej práce. V rámci nášho vzdelávacieho programu je podporená aj ďalšími dvoma nosnými modulmi, pomocou ktorých si cieľové subjekty vzdelávania prehľadujú vedomosti z oblastí ako napr. vzťah medzi bohatstvom a chudobou, ponímanie hmotnej núdze, význam a úlohy tzv. podporného kruhu, či riziká spojené s prácou s marginalizovanými skupinami;

- ✓ *Jedinec ako potenciálny zamestnanec – spôsoby komunikácie s úradmi PSVR, prípadne inými subjektmi (zamestnávateľia, obecné úrady ...)*

V rámci tejto vzdelávacej témy považujeme za účelné ešte doplnenie, resp. aktualizovanie základných znalostí ekonomickej terminológie z oblastí miezd a daní, konkrétne rozlíšenie hrubej a čistej mzdy, charakteristiku pojmov ako napr. čistý majetok, daň, renta, sociálne poistenie, životné minimum a orientačnú znalosť relevantných zákonov (napr. zákon o dani z príjmov – pre účely identifikácie príjmov zo závislej činnosti, z podnikania, z prenájmu, príjmov z kapitálového majetku, ostatných príjmov, daňového bonusu, oslobodenia od dane atď.).

- ✓ *Jedinec/domácnosť ako dlžník – spôsoby získavania informácií o bankových produktoch a ich vyhodnocovanie*

Dlhodobý nesúlad medzi príjmami a výdavkami domácnosti (v situácii, kedy získané príjmy nepostačujú na krytie výdavkov) je častejšie spojené s hľadaním cesty, ako a u koho si požičať, ako s hľadaním možností redukcie výdavkov. To môže viesť k permanentnému zadlžovaniu sa, čoho dôsledkom môžu byť exekúcie, alebo rôzne úžernícke praktiky. Z uvedeného dôvodu by sme chceli pri tejto vzdelávacej téme prehľadiť vedomosti vzdelávaných subjektov v oblasti úveru, jeho nosných foriem a využiteľnosti vo vzťahu k špecifickým potrebám klientov/tiek, tak, aby im boli nápomocní pri identifikácii rozličných typov pôžičiek a alternatív k pôžičkám ako voľbe spôsobu financovania ich kľúčových potrieb. V neposlednom rade považujeme za nevyhnutné prezentovať základné princípy exekučného konania a jeho možných dôsledkov.

- ✓ *Jedinec/domácnosť ako poistenec – spôsoby získavania informácií o poistných produktoch komerčného poistenia a poistenia v systéme sociálneho zabezpečenia (zdravotné poistenie, sociálne poistenie) a ich vyhodnocovanie*

S plánovaním finančného hospodárenia je úzko späté aj zabezpečenie sa pre prípad nepredvídaných udalostí v budúcnosti. V tomto smere je pre účely rovnováhy v rodinných financiách nevyhnutné poznať druhy rizík, ohrozujúcich domácnosť a možnosti poistiteľnosti týchto rizík v rámci komerčného poistenia (rozdiel medzi

povinným a dobrovoľným poistením, rozdiel medzi životným poistením, poistením majetku a poistením zodpovednosti za škodu). Komplexnosť problematiky bude zabezpečená aj vysvetlením podstaty poistenia v systéme sociálneho zabezpečenia – základná charakteristika nemocenského, úrazového, dôchodkového poistenia a poistenia v nezamestnanosti.

- ✓ *Jedinec/domácnosť ako spotrebiteľ – prijímanie finančných rozhodnutí zvažovaním alternatív a dôsledkov (ochrana spotrebiteľa).*

Nakoniec považujeme ešte za dôležité upozorniť aj na spôsob získavania a vyhodnocovania informácií spojených so spotrebiteľským správaním vzhľadom k tomu, že na rovnováhu rodinného rozpočtu môžu mať negatívny vplyv reklamy, ale aj zvyky, či tradície niektorých komún. Vzdelávaciu tému podporíme identifikáciou rôznych vplyvov na správanie sa spotrebiteľa (napr. psychologické aspekty reklamy, voľba medzi nákupom a požičaním si vecí atď.) a príkladmi z praxe.

Vzhľadom na špecifiká terénnej práce vo vzťahu k poberateľom štátnych dávok a pomoci v hmotnej núdzi, sme sa z hľadiska ďalšieho praktického využitia získaných vedomostí v rámci tohto modulu zamerali na dva základné procesy:

1. správne „nastavenie“ rozpočtu domácnosti pre účely stabilizácie jej finančnej situácie – analýza rozpočtu ex ante;
2. identifikácia východiskovej finančnej situácie domácnosti vo vzťahu k rovnováhe jej príjmov a výdavkov z dlhodobého hľadiska, s osobitným zameraním na riziko zadlženia a exekúcie – analýza „rozpočtu“ ex post;

Zostavenie funkčného rozpočtu, zabezpečujúceho finančnú stabilitu domácnosti z dlhodobého hľadiska, nie je vôbec jednoduché. Vyžaduje si znalosť právneho zázemia, ale aj široký rozsah vedomostí z viacerých oblastí, ako napr. bankovníctvo, poisťovníctvo, daňovníctvo, či sociálna politika.

Zámerom modulu Finančná gramotnosť v rámci vzdelávacieho programu Efektívna terénna práca je podporiť kompetencie vzdelávaných subjektov v oblasti osobných/rodinných financií, s konečným cieľom získania schopností a zručností poradiť ich klientom/tkám v procese plánovania financií.

Pri štúdiu odbornej terminológie je možné využiť Slovník pojmov, ktorý bol vypracovaný v rámci Národného štandardu finančnej gramotnosti. Obsah vzdelávania bude vychádzať z relevantných legislatívnych a odborných prameňov, uvedených v závere tohto vzdelávacieho programu.

10.4 IDENTIFIKÁCIA RIZÍK A PREDCHÁDZANIE PROBLÉMOM PRI VÝKONE TERÉNEJ SOCIÁLNEJ PRÁCE V ŠPECIFICKOM KONTEXTE ŽIVOTNÉHO PROSTREDIA KLIENTOV/TIEK

V nadväznosti na predchádzajúci popis zamerania terénnej sociálnej práce sa ako kľúčová javí nevyhnutnosť identifikovať riziká, spojené so špecifickým kultúrnym a sociálnym kontextom prirodzeného prostredia, v ktorom žijú klienti/ky terénnej sociálnej práce. Získanou kompetenciou v rámci vzdelávacieho programu by preto mala byť schopnosť správnej diagnostiky s cieľom predchádzať problémom, spojeným so špecifikami marginalizovaných skupín v spoločnosti a umožniť integrovaný prístup práce s klientmi, ktorý spočíva v porozumení prirodzeného prostredia klienta. Cieľom modulu je posilniť v prirodzenom prostredí vylúčenej komunity poskytovanie odbornej pomoci tým obyvateľom, ktorí sa ocitnú v nepriaznivej sociálnej situácii a nie sú schopní sami ani s pomocou rodiny a blízkych osôb nájsť primerané riešenie svojho sociálneho problému. Terénny sociálny pracovník/čka má preto preventívne odhaľovať rizikové faktory spojené s prostredím, v ktorom ohrozené skupiny obyvateľov žijú, a tým predchádzať vzniku akútnych krízových situácií.

V nadväznosti na predchádzajúci popis zamerania terénnej sociálnej práce sa ako kľúčová javí nevyhnutnosť identifikovať riziká, spojené so špecifickým kultúrnym a sociálnym kontextom prirodzeného prostredia, v ktorom žijú klienti/ky terénnej sociálnej práce. Získanou kompetenciou v rámci vzdelávacieho programu by preto mala byť schopnosť správnej diagnostiky s cieľom predchádzať problémom, spojeným so špecifikami marginalizovaných skupín v spoločnosti a umožniť integrovaný prístup práce s klientmi, ktorý spočíva v porozumení prirodzeného prostredia klienta. Cieľom modulu je posilniť v prirodzenom prostredí vylúčenej komunity poskytovanie odbornej pomoci tým obyvateľom, ktorí sa ocitnú v nepriaznivej sociálnej situácii a nie sú schopní sami ani s pomocou rodiny a blízkych osôb nájsť primerané riešenie svojho sociálneho problému. Terénny sociálny pracovník/čka má preto preventívne odhaľovať rizikové faktory spojené s prostredím, v ktorom ohrozené skupiny obyvateľov žijú, a tým predchádzať vzniku akútnych krízových situácií.

V tejto podkapitole sa zameriame na niekoľko nosných oblastí terénnej sociálnej práce, pričom uvedieme niekoľko výsledkov relevantného výskumu a postrehov z praxe. Zámerom je upozorniť na potenciálne riziká, ktoré sú spojené s praktickým výkonom terénnej práce. Zároveň chceme upozorniť na možné kultúrne a komunikačné bariéry cieľových subjektov terénnej práce voči inštitúciám a úradom. V závere uvádzame prípadovú štúdiu, ktorá dokumentuje potrebu ponímania terénnej sociálnej práce ako komplexného problému.

1. Sociálna práca vo vylúčenej komunite

Dlhodobý charakter chudoby významným spôsobom determinuje jej prenos na ďalšiu generáciu. Vypovedá o permanentne znevýhodnenom postavení jednotlivcov, rodín a domácností. Dlhodobá chudoba postihuje, okrem ľudí žijúcich na okraji spoločnosti (delikventi, alkoholicy a podobne) aj časť domácností s vyšším počtom detí (štyri a viac, najmä na Slovensku) a domácnosti osamelých dôchodcov vo vysokom veku. K ďalším skupinám ohrozených chudobou patria: nepracujúci invalidní dôchodcovia v produktívnom veku a slobodné, rozvedené alebo opustené matky s deťmi. Ohrozenou skupinou je aj veľká časť rómskej populácie a obzvlášť obyvatelia segregovaných rómskych osídlení. Pri prenose nerovností z jednej generácie na druhú hrá významnú a rozhodujúcu úlohu rodina: silný vplyv rodiny, rodinného prostredia a rodinnej klímy pri prenose socioekonomického statusu (nízkeho i vysokého) dokazuje množstvo štúdií a výskumov. Na základe nich možno upozorniť na niekoľko faktov:

- Štyri základné komponenty rodinného kapitálu: ľudský kapitál, finančný a ekonomický kapitál, sociálny kapitál a kultúrny kapitál sa transformujú a prenášajú z generácie na generáciu.
- Na odlišné kreovanie motivácie rodičov na zabezpečenie zlepšenia podmienok pre svoje deti, ale i na motiváciu samotných detí k získaniu lepšieho vzdelania či na vnímanie faktorov, ktoré povedú k výhodnejšiemu spoločenskému postaveniu vplyvajú aj rozdiely v príjmoch.
- Napríklad rodičia s vyšším príjmom trávajú viac času so svojimi deťmi a majú zvýšený záujem o úspešnosť svojich detí v škole a v mimoškolských aktivitách. Deti z takýchto rodín sú totiž socializované v prostredí, ktoré považuje školu a dosiahnuté vzdelanie za jeden z nevyhnutných mobilityných kanálov pre dosiahnutie výhodnej pozície na trhu práce, a teda aj pre dosiahnutie vysokého socioekonomického statusu.

2. Kultúrne a komunikačné bariéry a nedostatok dôvery vylúčených komunit (MRK, bezdomovci, atď.) voči inštitúciám a úradom. Špecifické stratégie a hodnotové preferencie (rodina, vzdelávanie, religiozita, atď.) členov vylúčených komunit.

Špecifikom komunitnej práce v obci s vylúčenou komunitou je jej dvojúrovňovosť. Jednou úrovňou komunitnej práce je komunitná práca s vylúčenou komunitou: jej cieľom je motivovať členov vylúčenej komunity na spoločnú aktívnu prácu pri odstraňovaní príčin, ktoré viedli k vylúčeniu. Druhou úrovňou komunitnej práce v obci je práca s celou komunitou zameraná na odstraňovanie napätia a konfliktov a komunikačných bariér medzi vylúčenou komunitou a ostatnými obyvateľmi, ako aj na znižovanie rozdielov medzi vylúčenou a zvyšnou časťou obecnej komunity.

Kultúra v sebe obsahuje hodnotové orientácie, normy, znaky, vzorce správania, významy kultúrnych produktov, sociálne skúsenosti skupiny. Obsahuje množstvo vrstiev tak, ako je spoločnosť sama rozvrstvená.

3. Sociálno-patologické atribúty v sociálne vylúčených komunitách a rizikové správanie; faktografické poznanie hlavných atribútov a potenciálne rizikového konania jednotlivcov v tomto prostredí

Tvrdé drogy sa v sociálne vylúčených komunitách zatiaľ vyskytujú iba zriedkavo, avšak takmer všade tam, kde sa už vyskytli, je stúpajúca tendencia ich výskytu. Tzv. tvrdé drogy sa vyskytujú iba v mestskom prostredí (ak medzi tzv. tvrdé drogy budeme započítavať aj drogy kanabisového a amfetamínového typu, tak ich výskyt zaznamenávame aj v iných ako v mestských lokalitách). Najhoršia situácia v tomto smere je v krajských mestách, ale marihuana alebo extáza sa užíva aj v menších mestách. Takmer výlučne ide o individuálne skúsenosti jedincov, ktoré nikde nedosiali väčšie rozšírenie: takmer vždy sa užívanie týchto drog vyskytuje iba v časovo obmedzenom období.

Štandardnou situáciou v tomto smere je stav, kedy sa v komunite z rôznych dôvodov vyskytne užívateľ týchto látok, ktorý tam určitú dobu pôsobí, avšak po nejakom čase túto komunitu opustí. Okrem užívania éteru je takmer vo všetkých rómskych komunitách zaznamenané nadmerné užívanie liekov. V mestskom prostredí je možnosť získania drogy podstatne jednoduchšia ako v dedinskom prostredí.

4. Špecifiká komunikácie v kontexte sociálne vylúčených komunít

Učiteľ v rámci tohto kurzu vedie frekventantov/ky k získaniu základných jazykových znalostí (na úrovni pozdravov a zdvorilostných fráz) pre prácu v špecifickom prostredí marginalizovaných rómskych komunít.

Konkrétna jazyková situácia má v procese sociálnej terénnej práce v špecifickom kontexte marginalizovaných rómskych komunít veľký význam. Okrem interakcie na úrovni výmeny informácií tu ide aj o schopnosť empatie voči klientom. Spôsoby a stratégie riešenia problémov klientov zo sociálne deprivovaného rómskeho prostredia - ich špecifickom sú aj jazykové prejavy ako určité komunikačné špecifiká. V kontaktoch s Rómami je použitie základov ich jazyka prijímané ako výraz blízkosti a pranie zblížiť sa a prekonať odstup.

5. Životné podmienky marginalizovaných rómskych komunít a fakty o segregovaných osadách

Príslušníci a príslušníčky rómskych komunít si vďaka svojmu inoetnickému pôvodu a určitému stupňu izolácie dodnes zachovali množstvo rozdielov od majoritnej populácie. Odborná i laická verejnosť poukazuje na odlišnosti v oblasti reprodukčného správania, kde je

veľký dôraz kladený najmä na pôrodnosť a plodnosť rómskych žien. Dôvodom preferencie tejto tematickej oblasti je, že rómska populácia sa na základe dostupných údajov vyznačuje v porovnaní s majoritnou populáciou vysokou plodnosťou, začiatkom reprodukčného procesu posunutého do veľmi nízkeho veku a pomerne vysokými populačnými prírastkami.

Pokles počtu živonarodených detí, ktorý výrazne postihol slovenskú populáciu v 90. rokoch pravdepodobne nezasiahol rómske komunity žijúce v segregovaných osadách: svedčí o tom aj vývoj počtu živonarodených detí v nami skúmaných „rómskych obciach.“ V priebehu rokov 1996–2004 sa naopak počet živonarodených detí výrazne zvýšil. Z pohľadu štruktúry rómskych domácností, podobne ako v rámci nerómskych, v rámci rómskych najpočetnejšiu skupinu domácnosti tvoria domácnosti zložené z dvoch generácií, teda z rodičov a detí. V rómskej populácii je tiež širšie zastúpenie trojgeneračných domácností (20 % oproti 11 % vo všeobecnej populácii), ako aj takých, kde boli členovia zo štyroch generácií alebo z troch generácií, ale nie priamo za sebou (napríklad starorodičovská generácia s vnukmi a pravnukmi – bez rodičovskej generácie).

6. Infraštruktúra rómskych osád, prístup obyvateľov osád k pitnej vode, vybavenosť vodovodom a kanalizáciou a typy obydľí a z toho vyplývajúce riziká

Atlas rómskych komunít z roku 2013 identifikoval na území SR 801 rómskych osídlení v 584 obciach. Tri štvrtiny (75 %) zo sledovaných 801 osídlení je z väčšej časti pokrytých verejným vodovodom, 18 osídlení (2 % z celkového počtu osídlení) je pokrytých vodovodom iba čiastočne a v zostávajúcich 185 osídleniach (23 %) verejný vodovod chýba úplne.

Celkovo je najlepšia situácia v Trenčianskom kraji, kde má úplné pokrytie verejným vodovodom 92 % osídlení (je to však iba 12 osídlení). Najhoršie vychádza Košický kraj, kde je verejný vodovod dostupný iba 67 % osídlení, čo predstavuje 153 osídlení. Fakt, že je verejný vodovod vybudovaný ešte nemusí znamenať, že všetky obydľia sú naň pripojené alebo, že ho využívajú: celkovo je využívanie verejného vodovodu v priemere na úrovni 76 % pritom najviac je verejný vodovod využívaný v rómskych osídleniach, ktoré sú lokalizované vo vnútri obcí. Čo sa týka krajov, najviac je verejný vodovod využívaný v Trenčianskom kraji (99 %) a najmenej v Košickom kraji (63 %). Podľa údajov UNDP (2012) vodu z verejného vodovodu malo (čerpalo) priamo v obydľí 47 %, z krytej studni ju čerpalo 32 % a na z otvorený prameň alebo potok bolo odkázaných 6 % rómskych domácností.

Pitie vody z nekrytého prameňa alebo potoka prináša rôznorodé riziká: popri chemickom znečistení v dôsledku používania pesticídov a herbicídov v poľnohospodárskej produkcii riziká vyplývajú aj z inej kontaminácie vody, pokiaľ je rómska osada umiestnená po prúde dolu od dediny. Mnohé rómske domácnosti v osadách sú odkázané na zdroje vody priamo v hospodárskych dvoroch miestnych fariem alebo v ich blízkosti, kde je zvýšené riziko kontaminácie pitnej vody. Voda môže byť v prípade mikrobiologickej kontaminácie faktorom

prenosu infekčných ochorení. Takouto vodou sa môžu šíriť predovšetkým pôvodcovia črevných nákaz, najmä brušného týfusu, bakteriálnej dyzentérie, cholery, leptospiróz, enteroviróz, parazitárnych a iných ochorení. K najrozšírenejším ochoreniam na Slovensku, najmä tej časti rómskej populácie, ktorá trpí nedostatkom štandardných zdrojov vody, patria dyzentéria, hepatitída typu A a iné hnačkové ochorenia.

7. Sociálne dávky ako najvýznamnejší (jediný) zdroj príjmov

Štatistické výskumy naznačujú, že príjmy v sociálne vylúčených rómskych komunitách sa pohybujú pod priemernými sumami za Slovensko a vo väčšine prípadov sú pod hranicami štandardizovanými pre riziko chudoby (priemerná mzda, minimálna mzda, ekvivalentný príjem na jednotlivca, hranica rizika chudoby a podobne). Hoci sa pri viacčlenných domácnostiach alebo domácnostiach so študujúcimi či závislými deťmi objem finančných prostriedkov na strane celkového príjmu na domácnosť zvyšuje, po prepočítaní na jedného člena domácnosti im vychádza menej finančných prostriedkov.

Pracovné príjmy zlepšujú celkový príjem marginalizovaných rómskych domácností výrazným spôsobom. Na druhej strane, pracovné príjmy sú v prostredí marginalizovaných rómskych komunít skôr zriedkavé (nízka zamestnanosť). Pracovné odmeny z rôznych typov príležitostných prác sa pohybujú na veľmi nízkej hladine (príjmy z práce v priemere vychádzajú hlboko pod priemernou mzdou zamestnanca v národnom hospodárstve SR).

Obmedzenie v spotrebe v niektorých vylúčených rómskych domácnostiach je obrovské. Na väčšinu tzv. vyšších potrieb musia rezignovať úplne, mnohé štandardné potreby obmedzujú na minimálnu mieru a aj na tie najzákladnejšie potreby im zostáva obmedzená suma finančných prostriedkov.

8. Bývanie, stravovanie a starostlivosť o zdravie v sociálne vylúčenom prostredí

Domácnosti z vylúčených komunít spravidla bývajú v nekvalitnom obydlí, ktoré často komplikuje hygienickú situáciu ich členov. Murované rodinné domy a bytovky vo vylúčených osídleniach sú rôznej kvality – od vynikajúcich až po veľmi zlé pre život a neštandardné príbytky sú výlučne nevyhovujúce. Čím je priestorové vylúčenie a miera segregácie bydliska vyššia, tým je výskyt neoficiálnych stavieb vyšší. Neoficiálne stavby vznikajú ľahšie v segregovaných osadách a prehustenie bývania a obmedzený priestor redukovujú jeho obyvateľom šance na akýkoľvek rozvoj. Častý je výskyt situácie, keď každý člen domácnosti nemá nie len svoju izbu, ale ani svoju posteľ (alarmujúce!).

Denná strava v sociálne vylúčených komunitách často nezodpovedá nutričnej hodnote potrebnej pre zdravý rozvoj. V období pred dávkami sa deprivácia približuje k určitému „fyziologickému prahu“, pod ktorým nie je naplnená najzákladnejšia potreba, akou je jedlo.

Viacere z jedálničkov sú veľmi chudobné a jednotvárne, niekedy veľmi neisté a na hranici hladu. Na jedálnych lístkoch sú obmedzené počty jedál za deň, málo pestrá strava, menej zameraná na ovocie a zeleninu či mliečne výrobky. Prevládajú nevýživné, alebo potom kalorické jedlá, zdravé stravovanie je skôr zriedkavejšie až výnimočné.

V sociálne vylúčených rómskych komunitách je uprednostňovaná lekárska starostlivosť o deti pred dospelými. Dospelí členovia domácnosti navštevujú lekára zväčša iba pri závažnejších ochoreniach, s bežnými chorobami ako prechladnutie alebo žalúdočné problémy k lekárovi nechodia. Medzi časté ochorenia rómskych detí patria popri prechladnutí a ochorení dýchacích ciest aj poruchy tráviaceho systému, ako napríklad bolesti brucha, zvracanie a hnačky. Preventívne prehliadky a očkovanie sú vo vylúčených osídleniach takmer výhradnou záležitosťou detí, dospelí chodia na kontrolu prevažne len pri zistenom vážnejšom ochorení. Z vážnejších ochorení sa pri detských pacientoch objavujú vrodené choroby a potreba kontroly ich vývoja, infekčné ochorenia ako napríklad žltáčka, ale aj onkologického ochorenia dieťaťa so značnými dopadmi na finančnú situáciu rodiny. Dospelí členovia vylúčených rómskych domácností s bežným prechladnutím alebo zažívacími problémami lekársku pomoc veľmi často nevyhľadávajú; ich dôvodom návštevy lekára sú dlhodobjšie a vážnejšie ochorenia, najčastejšie napríklad srdcovo-cievne choroby a vysoký krvný tlak, potom ochorenia pohybového ústrojenstva, cukrovka alebo ešte úrazy rôzneho druhu.

9. Stereotypy a predsudky

Predsudky a stereotypy sú často rozšírené najmä v súvislosti s predstavami o živote chudobných ľudí alebo príslušníkov sociálne vylúčených spoločností. Funkciou stereotypu je, že má ospravedlniť a obhajovať nejaké chovanie alebo postoj. Ak je stereotyp negatívny, tak napomáha triediť a vyberať len negatívne konotácie, pričom následne tento negatívny výber alebo antipatiu obhajuje. Stereotyp z týchto dôvodov nie je predsudok, ale nástroj racionalizácie údajne stálych hodnôt, myslenia a konania. Vo väčšine prípadov stereotyp je súbor nelichotivých predstáv o príslušníkoch spoločenských skupín, vrstiev, etník, atď., na základe rasových a spoločenských predsudkov.

Učiteľ vedie frekventantov k analytickému mysleniu a technikám „dekonštrukcie“ tak aby bol schopný analyzovať sociálnu situáciu klientov bez ohľadu na prevažujúce stereotypy a úsudky neinformovanej verejnosti.

PRÍPADOVÁ ŠTÚDIA

IDENTIFIKÁCIA RIZÍK A PREVENIA POTENCIÁLNYCH PROBLÉMOV PRI VÝKONE TERÉNEJ SOCIÁLNEJ PRÁCE VYPLÝVAJÚCA ZO ZADĽŽENOSTI DOMÁCNOSTÍ Z MARGINALIZOVANÝCH OSÍDLENÍ. KONTEXT ZADĽŽENOSTI DOMÁCNOSTÍ

Vylúčenie zo sveta platenej práce oslabuje postavenie jednotlivca a životnú úroveň jeho rodiny posúva pod hranicu chudoby a hmotnej núdze. Príjem z podpôr a dávok len ťažko dokáže pokryť základné potreby rodín, čo má za následok, že uvádza takéto rodiny do dlhov. Čím je človek dlhšie nezamestnaný, tým je jeho finančná situácia a existenčná situácia jeho rodiny horšia.

Terénny sociálny pracovník často v prostredí rómskych marginalizovaných komunít je konfrontovaný s problémom nadmernej zadĺženosti domácností.

Rómske domácnosti z vylúčených osídlení majú málo príjmov, málo výdavkov a následne minimálny finančný rozdiel medzi nimi. Podľa dostupných výskumov priemerný mesačný príjem na jednu domácnosť vo vylúčenom prostredí predstavoval 597,60 euro, čo v prepočte na jedného člena domácnosti znamenalo 112,75 euro (za SR vychádzal prepočítaný priemerný mesačný príjem na úrovni takmer 350 euro na člena domácnosti, teda tri krát vyšší). Priemerné mesačné výdavky vylúčených domácností zaznamenali podľa monitoringu 552,99 euro na domácnosť a 104,34 na jedného člena (priemerný výdavok za SR bol opäť približne tri krát vyšší – takmer 308 euro na člena domácnosti). Rozdiel príjmov a výdavkov tak dosiahol v priemere 44,61 euro na vylúčenú domácnosť a 8,41 euro na jej jedného člena (rozdiel príjmov a výdavkov v prepočte za SR dosiahol vyše 42 euro na jedného člena domácnosti). (UNDP, 2013). Keďže existuje významná časť domácností v marginalizovanom prostredí, ktorým príjem nepostačuje na mesačné potrebné výdavky domácnosti musia siahnuť k pôžičkám. Splátky z pôžičiek sú u značnej časti domácností vyššie než zaznamenaný rozdiel v príjmoch a výdavkoch a vrátená suma je vyššia ako požičaná.

Požičiavanie finančných prostriedkov je nástroj alebo spôsob, ktorý vylúčeným rómskym domácnostiam v značnom rozsahu pomáha udržať vyrovnanjšiu bilanciu príjmov a výdavkov. Sú ale medzi nimi domácnosti, kde sa to napriek pôžičkám nedarí a ich rozpočet sa pohybuje v mínusových hodnotách – v priemere na domácnosť i na jedného člena. Stratégia založená na operatívnych pôžičkách je v marginalizovanom prostredí rozšírená, nie vždy ale dokáže deficitný rozpočet finančne dorovnať.

Prieskum životných podmienok rómskych domácností (UNDP 2013) ukázal, že častou príčinou vytvorenia dlžôb je neschopnosť uhradiť poplatky za bývanie (29 % skúmaných rómskych domácností), za dodávku elektriny (41 %), za dodávku vody (28 %) a za kúrenie (29 %). Keď už sa domácnosť dostane do platobnej neschopnosti za služby súvisiace s bývaním,

situácie sa spravidla opakujú, čo svedčí o narastaní dlhu. Rómske domácnosti mali problémy aj so zaplatením za potraviny: opakovane takúto situáciu signalizovalo až 38 % z nich, jednorazový výskyt takýchto ťažkostí uviedlo 8,6 %.

Pôžičky a dlhy domácností v marginalizovanom prostredí vznikajú napríklad zo situácií spojených s výdavkami za zdravotnú starostlivosť:

- ✓ *Návšteva u lekára s dvojročným dieťaťom, ktorý mal teploty. Lieky vybrali vďaka svokre, ktorá im potom požičala peniaze.*
- ✓ *V rodine bola chorá dcéra – mala chrípku. K lekárke sme išli pešo (2 km), lieky stáli 10 euro a museli si požičať od terénneho sociálneho pracovníka.*
- ✓ *Museli dcéru zobrať do nemocnice do Košíc. Lekár povedal aby sa dostavili do nemocnice autobusom. Susedka im požičala 10 euro...*
- ✓ *K lekárovi bolo nutné zájsť s dievčatkom, pretože malo teplotu. Rodičia išli s dievčatkom asi 1,5 km peši... Za predpísané lieky bolo nutné uhradiť 5,78 euro, na ktoré si rodičia museli požičať.*
- ✓ *Posledná návšteva u lekára – internista, ortopédia, neurológia... Lieky doplácal v sume 30 euro, cestovanie autobusom. Požičal si od príbuzných na cestu.*
- ✓ *Hlava rodiny mala bolesti zubov, za ošetrovanie zaplatil 10 euro – musel si požičať od príbuzných... autobus stál dva krát 1,20 euro.*

Ďalším zdrojom vzniku dlžôb rómskych domácností sú pôžičky na úpravu obydľia. Domácnosti, ktoré majú šancu dostať sa k pôžičke (mali stabilný príjem presahujúci životné minimum na rodinu), túto často využijú za účelom zlepšenia kvality bývania. Ak domácnosť so žiadosťou o pôžičku neuspeje v štandardnej oficiálnej bankovej inštitúcii, siaha aj po službách nebankových subjektov – s mnohými negatívnymi dôsledkami pre rozpočet domácnosti a jej finančnú situáciu (nárast dlžôb v dôsledku omeškania splátok, exekúcie a podobne):

- ✓ *Rekonštruovali kúpeľňu a vybrali 1 000 euro pôžičku, čo po 42 euro mesačne vracajú. Kúpili vaňu, WC, dlažbu, obkladačky a automatickú práčku.*
- ✓ *Pred dvoma rokmi dávali do domu kozub... Zobrali si na to pôžičku 2 000 euro.*
- ✓ *Zateplovali celý dom, zobrali si pôžičku 5 000 euro. Mali majstrov z dediny.*
- ✓ *Menili okná a zobrali pôžičku 2 000 euro a aj vymaľovali všetky izby.*
- ✓ *Zatekala strecha, bolo potrebné upraviť kúpeľňu a WC. Riešili to mikropôžičkou v sume 1 160 euro. Z uvedených peňazí kúpili materiál... práce vykonali sami.*

Zdrojom zadlženia rómskych domácností sú často nedoplatky za energie alebo služby súvisiace s bývaním:

- ✓ *Domácnosť mala problém s elektrinou. Prišlo ročné vyúčtovanie a mali veľký nedoplatok. Tak museli zobrať pôžičku 500 euro a vyplatiť elektrinu, aby deti neboli v tme.*

Na základe všetkých dostupných informácií sa teda dá sumarizovať, že domácnosti v marginalizovanom prostredí rómskych osídlení majú napätý až deficitný finančný rozpočet. Málo príjmov do týchto domácností umožňuje nízku úroveň výdavkov, a to aj výdavkov pokrývajúcich najzákladnejšie potreby, ako sú potraviny a bývanie. Veľká časť domácností má problém uhradiť základné potreby svojich členov, v niektorých z nich sa to nedarí napriek často využívaným možnostiam požičať si.

Sociálni pracovníci štandardne pomáhajú riešiť nepriaznivú situáciu týchto domácností tým, že pre likvidáciu dlžôb vypracúvajú splátkový kalendár. Ale mnohé rodiny, z rôznych dôvodov, tento splátkový kalendár nedodržiavajú. Iným spôsobom riešenia problémov súvisiacich so zadlžením je inštitút osobitného príjemcu. Pri neschopnosti splácať dlhy je na niektoré domácnosti uvalené aj exekučné konanie, čo je radikálne riešenie, ktoré samotnú problémovú situáciu iba prehľbuje. Šanca týchto rodín dostať sa v nejakom reálnom čase z nadobudnutých dlhov sa tak stáva prakticky mizivá.

Zdroj: Zápisník z terénneho výskumu autorov a UNDP, 2013: Situačná analýza vybraných aspektov životných podmienok domácností z vylúčených rómskych osídlení. UNDP, Bratislava.

C Záver

Prezentovaná problematika v predchádzajúcom texte mala za cieľ upozorniť na nosné témy a problémy, ktoré sprevádzajú terénnu sociálnu prácu. Vzdelávanie ako také bude podporovať získanie kompetencií naznačených v jednotlivých moduloch, a to s využitím dostupných legislatívnych a teoretických prameňov. Ďalšie zručnosti terénnych sociálnych pracovníkov/čok budú podporené doplnkovým vzdelávacím modulom, zameraným na spracovanie dát, konkrétne na poznanie techniky vedenia záznamov terénnej práce a práce so softvérom Excel, ako aj praktické využitie prezentačných softvérov MS Power Point. V neposlednom rade považujeme počítačové zručnosti za dôležité aj pri využití dostupných zdrojov z internetu (napr. mzdovej kalkulačky, úverovej kalkulačky a pod.).

Použitá literatúra

1. Balážová, J.: *Terénny sociální práce*. (Bakalárska práca). Katedra sociální pedagogiky. Pedagogická fakulta. Masaryková univerzita. Brno 2006.
http://is.muni.cz/th/90936/pedf_b/
2. Bodnárová, B.- Gerbery, D.: *Jednorodičovské rodiny ohrozené chudobou. Medzigeneračná reprodukcia chudoby - vlastné empirické výskumy.* / Aut. správy Bodnárová, Bernardína; Gerbery, Daniel, Inštitút pre výskum práce a rodiny, Bratislava. - 2213. Bratislava, 2006.
http://www.sspr.gov.sk/IVPR/images/IVPR/vyskum/2006/Gerbery/Jednorodice_rodiny.pdf
3. Bednárík, R. a kol.: *Zmeny v systéme pomoci v hmotnej núdzi a ich dosah na sociálno-ekonomickú situáciu občanov v hmotnej núdzi a ich integrácia na trh práce*, Stredisko pre štúdium práce a rodiny: Bratislava, 2005.
4. Beňová, E. a kol.: *Financie a mena - 2. dopln. a preprac. vyd.* - Bratislava : Iura Edition, 2007. - 391 s. ISBN 978-80-8078-142-2 Úvod do štandardov terénnej sociálnej práce v obci s osobitným zreteľom na prácu s vylúčenými komunitami. FSR Bratislava, 2009, http://www.fsr.gov.sk/external/298/brozura_2_vnutro_nahlad.pdf
5. Bodnárová, B. a kol. *Premeny sociálnej politiky*. Inštitút pre výskum práce a rodiny. Bratislava, 2006. ISBN 80-7138-122-5.
6. Bodnárová, B.: *Monitoring uplatňovania osobitného príjemcu pomoci v hmotnej núdzi obcami, neštátnymi subjektmi, identifikácia problémov v praxi, príprava návrhov riešení.* IVPR, 2012, Bratislava, 2012.
7. Bodnárová, B.: *Pomáhajúce profesie v práci s rómskou komunitou : Terénny sociální pracovníci, asistenti učiteľa pre žiakov zo sociálne znevýhodneného prostredia a asistenti osvetu zdravia pri začleňovaní rómskych komunit do širšej spoločnosti.* Bratislava, 2013.
http://www.sspr.gov.sk/IVPR/images/IVPR/vyskum/2013/Bodnarova/bodnarova_vu_2013_web.pdf.
8. Cina, S. 2006: *Rómsky jazyk a slovensko-rómsky slovník pre učiteľov rómskych žiakov.* Metodicko-pedagogické centrum, Prešov.
http://www.iozefsabol.sk/pedagogovia/sabol/sabol_publicacie_o_romoch/romsky.jazyk-mp.pdf
9. *Člověk v tísní*, 2005: *Práce s predsudky a stereotypy.* Informace pro učitele. Projekt Varianty – IKV. Praha: Člověk v tísní, o.p.s., 2005
http://www.varianty.cz/cdrom/podkapitoly2/IKV2_04_00_prace_s_predsudky_a_stereotypy.pdf
10. de Neubourg, H., Castonguay, J., Roelen, K.: *Social Safety Nets and Targeted Social Assistance: Lessons from the European Experience.* Maastricht Graduate School of Governance, University of Maastricht: Maastricht, 2005.
http://siteresources.worldbank.org/SAFETYNETSANDTRANSFERS/Resources/281945-1123255153992/1525234-1123255179743/deNeubourg_SSN_EULessons.pdf

11. Džambazovič, R.: Chudoba na Slovensku a profil chudoby. Filozofická fakulta, Katedra sociológie. Univerzita Komenského v Bratislave. Bratislava, 2007. ISBN 978-80-223-2428-1.
12. Eardley, T. – Bradshaw, J. – Ditch, J. – Gough, I. – Whiteford, P.: Social Assistance in OECD Countries. Synthesis Report. OECD Department of Social Security: London, 1996.
13. EU SILC 2013. Indikátory chudoby a sociálneho vylúčenia. Poverty indicators and social exclusion. ŠÚ SR. Bratislava 2014.
http://slovak.statistics.sk/wps/wcm/connect/30cee5c1-ee06-46f4-9449-f4cbb8a08a7a/EU_SILC_2013_Indikatory_chudoby_a_socialneho_vylucenia.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=30cee5c1-ee06-46f4-9449-f4cbb8a08a7a.
14. Fedačko, R., Bobáková, M., Rybárová, S.: Terénna sociálna práca v marginalizovaných rómskych komunitách z hľadiska aktivít terénnych sociálnych pracovníkov a ich asistentov. http://www.fsr.gov.sk/external/37/vyskum_tsp_kvantita.pdf.
15. Filadelfiová J. , 2013: Situačná analýza vybraných aspektov životnej úrovne domácností vylúčených rómskych osídlení. UNDP, Bratislava.
<http://www.scribd.com/doc/154053690/Situa%C4%8Dna-anal%C3%BDza-vybran%C3%BDch-aspektov-%C5%BEivotnej-urovne-domacnosti-vylu%C4%8Den%C3%BDch-romskych-osidleni> UNDP, 2012: Správa o životných podmienkach rómskych domácností na Slovensku 2010. UNDP Bratislava, kapitoly, 3 a 4.
<http://www.scribd.com/doc/152633846/Sprava-o-%C5%BEivotn%C3%BDch-podmienkach-romskych-domacnostina-Slovensku-2010>
16. Filadelfiová J. , 2013: Situačná analýza vybraných aspektov životnej úrovne domácností vylúčených rómskych osídlení. Bratislava, 2013.
<http://www.scribd.com/doc/154053690/Situa%C4%8Dna-anal%C3%BDza-vybran%C3%BDch-aspektov-%C5%BEivotnej-urovne-domacnosti-vylu%C4%8Den%C3%BDch-romskych-osidleni>
17. Filadelfiová, J. 2013: Príjmy, výdavky a spotreba domácností vylúčených rómskych osídlení. UNDP, Bratislava. <http://www.employment.gov.sk/files/prijmy-vydavky-spotreba-romskych-domacnosti-web.pdf>
18. Gabal, I. , Víšek, P. a kol.: Východiska pro formulaci a implementaci politiky začleňování obyvatel vyloučených lokalit do české společnosti a její sociální a ekonomické struktury. Praha 2010.
http://www.gac.cz/userfiles/File/nase_prace_vystupy/GAC_Strategie_soc_vylouceni.pdf
19. Gergery, D., Lessay, I., Škobla, D. (eds): Kniha o chudobe. Spoločenské súvislosti a verejné politiky. Fridrich Ebert Stiftung, Priatelia zeme – CEPA. 2007. ISBN 978-80-968918-9-4.
20. Global Chronic Poverty in 2004-05. Chronic Poverty Research Centre.
http://www.chronicpoverty.org/uploads/publication_files/CPR1_ReportFull.pdf.
21. Heikkilä, M. - Fridberg, T. - Keskitalo, E.: Guaranteed Minimum Income – Recent Trends and a Socio-Political Discussion. In: Heikkilä, M. – Keskitalo, E. (eds.): Social Assistance in Europe: A Comparative Study on Minimum Income in Seven European Countries. Synthesis Report. Helsinki: STAKES, 2001, 13-36.
http://www.demografie.info/?cz_detail_clanku&artclID=469

22. Janoušková, K., Nadělníková, D. (eds.): Profesionální dovednosti terénních pracovníků. Sborník studijních textů. Ostrava 2008. http://projekty.osu.cz/tsp/dokumenty/sbornik_tp.pdf.
23. Konceptia transformácie sociálnej sféry Slovenskej republiky. Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR. Bratislava 1996.
24. Manuál MS Excel <https://support.office.com/en-us/article/Excel-2013-Quick-Start-Guide-4337fe93-0690-47cb-89a1-8424d5fdd886?ui=en-US&rs=en-US&ad=US>
25. Manuál MS Power Point <http://products.office.com/en-us/powerpoint> Šprocha, B., 2014: ANALÝZA: Pôrodnosť a plodnosť rómskych žien na Slovensku.
26. Marcinčin, A., Marcinčinová, Ľ.: Straty z vylúčenia Rómov. Kľúčom k integrácii je rešpektovanie inakosti. 2. júl 2009. <http://www.iz.sk/download-files/sk/osf-straty-z-vylucenia-romov.pdf>.
27. Mareš, P.: Faktory sociálního vyloučení. VÚPSV Praha, 2004. Výzkumné centrum Brno. ISBN 80-87007-15-8 http://praha.vupsv.cz/Fulltext/vz_193.pdf.
28. Matoušek, O. a kol. : Sociální služby. Legislatíva, ekonomika, plánování, hodnocení. Portál, Praha 2007. ISBN 978-80-7367-310-9.
29. Matoušek, O., Kolářková, J., Kodymová, P. (eds.): Sociální práce v praxi. Specifika různých cílových skupin a práce s nimi. Portál. Praha 2005. ISBN 80-7367-002-X.
30. Matoušek, O. a kol. : Metody a řízení sociální práce. Portál Praha 2008. ISBN 978-80-7367-502-8.
31. Matucha, V., 2011: Bezdomovectvo ako sociálny problém. Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce. Bratislava. http://www.vazen.sk/fckstorage/file/Matucha-kon_verzia,%20o .pdf
32. Mušinka, A. 2013: Užívanie drog v komunitách Prešovského kraja. Prešovská Univerzita v Prešove. <http://www.saske.sk/cas/archiv/3-2007/05-musinka.html>
33. Mušinka, A., Škobla, D., Hurrle, J., Kling, J., Matlovičová, K.: Atlas rómskych komunít na Slovensku 2013. UNDP Bratislava, Prešovská univerzita Prešov. http://www.iazasi.gov.sk/external/37/atlas_rom-kom.pdf
34. Národná rámcová stratégia podpory sociálneho začlenenia a boja proti chudobe (dokument ešte nebol vládou prijatý).
35. Národná správa o stratégiách sociálnej ochrany a sociálnej inklúzie na roky 2008-2010. MPSVR SR. Odbor sociálnej inklúzie a pomoci v hmotnej núdzi. Bratislava 2008. <http://www.fsr.gov.sk/staryweb/ews3/files/1271/narodna-sprava-o-strategiach-socialnej-inkluzie-2008-2010.pdf>
36. Národný akčný plán sociálnej inklúzie 2004-2006 (NAP/Inklúzie). Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodina SR. Bratislava 14. júl 2004.
37. Národný program reforiem Slovenskej republiky. MPSVR SR. Bratislava, apríl 2013.
38. Národný štandard finančnej gramotnosti. Dostupné na internete: <https://www.minedu.sk/narodny-standard-financnej-gramotnosti/>
39. zákon č. 417/2013 o pomoci v hmotnej núdzi
40. PODOLINSKÁ, Tatiana – HRUSTIČ, Tomáš, 2010: Boh Medzi bariérami. Sociálna inklúzia Rómov náboženskou cestou. ÚEt SAV, Bytča : Coreta, 2010. 174s. ISBN-978-80-89027-34-7.

41. Rada Európy, 2013: Ako pracovať s rôznorodosťou. Bratislava. http://www.tuningintodiversity.eu/media/uploads/psb_toolkit/Toolkit_PSB_Slovak_version.pdf
42. Radičová, I., Navrátilová, L.: Vývoj riešenia hmotnej núdze medzi rokmi 2004 až 2005. EÚ SAV. Bratislava, 2014. ISBN 978-80-7144-230-1.
43. Sivák, R. A kol.: Financie. Bratislava: IURA Edition, 2015. V tlači.
44. Stratégia Európa 2020
45. Škobla, D., Filčák, R. : Bariéry v prístupe k pitnej vode ako aspekt sociálneho vylúčenia rómskej populácie. In: Sociológia, Vol. 46, 2014, No. 5, pp. 12.
46. Úlehla, I.: Umění pomáhat. 2. Vydanie. Praha 2007.
47. ALLPORT, G. W.: O povaze předsudků. Praha: Prostor 2004.
48. UNDP, 2012: Správa o životných podmienkach rómskych domácností na Slovensku 2010. UNDP:2010, kapitoly, 3, 4, 6. <http://www.scribd.com/doc/152633846/Sprava-o-%C5%BEivotn%C3%BDch-podmienkach-romskych-domacnostina-Slovensku-2010>
49. Úvod do štandardov terénnej sociálnej práce v obci s osobitným zreteľom na prácu s vylúčenými komunitami. http://www.fsr.gov.sk/external/298/brozura_2_vnutro_nahlad.pdf .
50. Záchranná sociálna sieť. Práca, 8. marca, 1991
51. Zákon č.417/2013 o pomoci v hmotnej núdzi a o zmene a doplnení niektorých zákonov
52. Zákon č. 201/2008 Z.z. o náhradnom výživnom a o zmene a doplnení zákona č. 36/2005 Z.. o rodine a o zmene a doplnení niektorých zákonov vznení nálezu Ústavného súdu Slovenskej republiky č. 615/2006 Z. z.
53. Zákon č. 100/1988 Zb. o sociálnom zabezpečení
54. Zákon č. 365/ 2004 o rovnakom zaobchádzaní v niektorých oblastiach a o ochrane pred diskrimináciou a o zmene a doplnení niektorých zákonov (antidiskriminačný zákon)
55. Zákon č. 461/2003 o sociálnom poistení
56. Zákon č. 219/2014 o sociálnej práci a o podmienkach na výkon niektorých odborných činností v oblasti sociálnych vecí a rodiny a o zmene a doplnení niektorých zákonov
57. Zákon č. 601/2003 Z. z. o životnom minime a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení zákona č. 75/2013 Z. z
58. Zákon č. 448/2008 Z.z. o sociálnych službách a o zmene a doplnení zákona č. 455/1991 Zb. o živnostenskom podnikaní (živnostenský zákon) v znení neskorších predpisov
59. Zákon č. 383/2013 Z.z. o príspevku pri narodení dieťaťa a príspevku na viac súčasne narodených detí a o zmene a doplnení niektorých zákonov
60. Zákon č. 600/2003 Z. z. o prídavku na dieťa a o zmene a doplnení zákona č. 461/2003 Z. z. o sociálnom poistení v znení neskorších predpisov.
61. Zákon č. 571/2009 Z. z. o rodičovskom príspevku a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov.
62. Zákon č. 561/2008 Z. z. o príspevku na starostlivosť o dieťa a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov
63. Zákon č. 627/2005 Z. z. o príspevkoch na podporu náhradnej starostlivosti o dieťa v znení zákona č. 561/2008 Z. z. a zákona č. 468/2011 Z. z.
64. Zákon č. 238/1998 Z. z. o príspevku na pohreb v znení neskorších predpisov
65. Zákon č. 544/2010 Z.z. o dotáciách v pôsobnosti Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky v znení zákona č. 393/2012 Z. z.

66. Zákon č. 447/2008 Z.z. o peňažných príspevkoch na kompenzáciu ťažkého zdravotného postihnutia a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení zákona č. 551/2010 Z. z., zákona č. 180/2011 Z. z. a zákona č. 468/2011 Z. z.
67. Zákon č. 448/2008 Z.z. o sociálnych službách a o zmene a doplnení zákona č. 455/1991 Zb. o živnostenskom podnikaní (živnostenský zákon) v znení neskorších predpisov
68. Opatrenie Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky č. 6/2009 Z. z., ktorým sa ustanovuje zoznam stavebných prác, stavebných materiálov a zariadení a maximálne zohľadňované sumy z ich ceny
69. Opatrenie Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky č. 7/2009 Z. z., ktorým sa ustanovuje zoznam pomôcok a maximálne zohľadňované sumy z ceny pomôcok